

ФУРАШЕВ В.М., ЛАНДЕ Д.В.

ВИБОРЧИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: СИСТЕМНА ІНФОРМАТИЗАЦІЯ

Київ
СИНОПСИС
2011

УДК 681.518 + 340 + 342.8:342.573.(477)
ББК 67.9(4УКР)300.5ф
Ф95

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Науково-дослідного центру правової інформатики
Національної академії правових наук України*

(протокол № 14 від 30.11.2009 р.)

Рецензенти:

БІНЬКО І.Ф. – доктор технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
ГРЕБЕНІКОВ О.Г – доктор технічних наук, професор, заслужений працівник освіти України
СЕГАЙ М.Я. – доктор юридичних наук, професор, академік АПрН України, заслужений діяч науки і техніки України
ШВЕЦЬ М.Я. – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент АПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Фурашев В.М., Ланде Д.В.

Ф95 **Виборчий кодекс України: системна інформатизація:** [монографія] / В.М. Фурашев, Д.В. Ланде.– К.: Синопис, 2011.– 211 с.– Бібліогр.: с.136-144.

ISBN 978-966-2316-27-8

У монографії висвітлюються теоретичні, методологічні та практичні питання створення нормативно-правових і організаційно-технічних засад побудови, впровадження та використання сучасних автоматизованих інформаційно-комунікативних та інформаційно-аналітичних систем і технологій в практику організації і проведення виборів в Україні.

Розрахована на фахівців у галузі законотворчої діяльності, юристів, фахівців у сфері інформаційного права та інформаційних технологій, організаторів та суб'єктів виборчих і референдумних процесів, студентів та викладачів вищих навчальних закладів напрямів інформаційного права та інформаційних технологій, осіб, які досліджують, вивчають та використовують сучасні інформаційні системи соціально-політичного призначення.

УДК 681.518 + 340 + 342.8:342.573.(477)
ББК 67.9(4УКР)300.5ф
Ф95

ISBN 978-966-2316-27-8

© В.М. Фурашев, Д.В. Ланде, 2009

ЗМІСТ

	стор.
Розділ 1. Вступ	5
Розділ 1.1. Вибори та референдуми: типи і види	6
1.1.1. Загальні поняття	6
1.1.2. Коротка характеристика виборчих систем стосовно реальних виборчих кампаній в Україні	9
1.1.3. Основні елементи фальсифікації та спотворення народного волевиявлення під час організації та проведення виборчої кампанії	14
1.1.4. Висновки	25
Розділ 2. Системна інформатизація у виборчому процесі	27
2.1. Проблемні питання інформаційно-аналітичного забезпечення процесів підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні	27
2.2. Огляд практики розробки та впровадження засобів автоматизації у процесі підготовки та проведення виборів в Україні упродовж 1997 – 2006 років	31
2.3. Мета та завдання системної інформатизації у виборчому процесі	39
2.4. Передумови впровадження засобів системної інформатизації у виборчий процес	43
2.5. Системна інформатизація виборчого процесу – складова системної інформатизації процесу прийняття рішень	47
2.5.1. Теоретичні засади прийняття рішень	48
2.5.2. Процес прийняття рішень	49
2.5.3. Роль і місце інформації у процесі прийняття рішень	55
2.5.4. Питання інструментарію передбачення ситуацій, які потребують прийняття рішень	71
2.6. Застосування базових принципів інформатизації виборчого процесу під час виборів Президента України у 2004 році: проблеми теорії і практики	72
2.7. Висновки	87
Розділ 3. Методологічні підходи до практичного застосування засобів системної інформатизації під час організації та проведення виборів	88
3.1. Методологічні підходи до системної інформатизації процедур виборчих процесів	88
3.2. Методологічні основи статистичних досліджень електронних інформаційних ресурсів у період виборчих кампаній	92
3.3. Статистичне дослідження уваги інтернет-джерел до визначеної проблематики	96
Розділ 4. Виборчий кодекс України: передумови розробки та втілення	115
Висновки	126
Поняття та визначення	128
Література	136
Додатки	145
Додаток 1. Політичні партії України	145
Додаток 2. Перелік законопроектів щодо виборів Президента України, які були зареєстровані Секретаріатом Верховної Ради України упродовж 18 сесій Верховної Ради України IV, V та VI скликань	152
Додаток 3. Порівняльний аналіз строків та повноти підготовки і розгортання тимчасово функціонуючої комп'ютерної мережі системи виборчих комісій України і засобів Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори" (ЄІАС "Вибори") в цілому під час проведення виборчих кампаній у 2002 та 2004 роках	156
Додаток 4. Порівняння встановлених Центральною виборчою комісією вимог до програмно-технічних комплексів окружних/територіальних виборчих комісій у 2002 та 2004 роках	158
Додаток 5. Процедури процесу підготовки та проведення виборів і референдумів, які можуть бути потенційними об'єктами системної інформатизації	160
Додаток 6. Ступінь уніфікованості процедури процесів підготовки та проведення виборів і референдумів	162
Додаток 7. Інформаційна структура виборчих і референдумних процесів	165
Додаток 8. Перелік законопроектів на зміну чинних законів України про вибори і референдуми	168
Додаток 9. Експертна оцінка впливу еволюції законодавства України про вибори і референдуми на розробку засобів системної інформатизації та їх впровадження	174
Додаток 10. Основні складові законодавчого опису виборчого процесу у залежності від їх типів і видів з урахуванням виборчої системи	201

Вступ

Вибори, як один з головних інструментаріїв організації управління суспільством, його життєдіяльністю, мають надзвичайно великий вплив на розвиток цього суспільства, його роль і місце у регіональній та світовій спільноті.

Саме за рівнем організації та проведення виборів йде оцінка ступеня розвитку демократичних засад того чи іншого суспільства, прогноуються подальші напрями розвитку цього суспільства і, відповідно, вибудовуються різні варіанти (моделі) взаємостосунків з цим суспільством.

Зрозуміло, що коли мова йде про рівень демократичності та прозорості організації та проведенні виборів, мають на увазі співвідношення загальновизначеного рівня демократичності та прозорості процесів організації і проведення виборів з рівнем, який демонструє то чи інше суспільство під час виборів.

Цілком зрозуміло, що абсолютно демократичних, чесних та прозорих виборів не може бути у силу самої їх природи.

Вибори – це, перш за все, процес розв'язання конфліктної ситуації, процес досягнення визначеної мети, процес, який містить конфлікт інтересів.

Світове суспільство постійно робить все для досягнення максимально можливого рівня демократизації, чесності та прозорості організації та проведенні виборів. Але це не означає, що такі негативні атрибути виборів як спотворення і фальсифікації зникнуть самі собою. Навпаки, інструментарії цих притаманних виборам негативних явищ постійно вдосконалюються, переходять у іншу площину.

Взагалі природу процесів спотворення та фальсифікацій під час організації та проведення виборів можна порівняти з процесами корупційних дій, але з відмінністю за об'єктами дій.

Саме невпевненістю виборця у тому, що його особиста думка може вплинути на результати виборів, можна, у багатьох випадках, пояснити досить низку явку на дільниці для голосування. І, що головне, ця тенденція посилюється в усьому світі, що змушує законодавців шукати різні шляхи для її зупинення.

Світові наукові дослідження у сфері організації та проведення виборів є надзвичайно **актуальними**. Україна також не стоїть осторонь цих процесів.

Об'єктами дослідження авторів є організаційно-правовий опис процедур підготовки та проведення виборів в Україні, механізмів спотворень та фальсифікацій під час виборів, а також механізмів вдосконалення здійснення процедур підготовки та проведення виборів і запобігання спотворень та фальсифікацій під час виборів.

Дане наукове дослідження було здійснене у рамках науково-дослідної роботи “Системна інформатизація інформаційно-аналітичного забезпечення здійснення процедур виборчих і референдумних процесів” Науково-дослідного центру правової інформатики Академії правових наук України (№ держреєстрації 0107U012385).

Розділ 1. Вибори та референдуми: типи і види

1.1. Загальні поняття

Слово «демократія» у перекладі з грецької означає «влада народу». У ранній період свого існування у Давній Греції під демократією мали на увазі особливу форму або різновид організації держави, при якому владою володіє не одна особа (як при монархії, тиранії), і не група осіб (як при аристократії, олігархії), а всі громадяни, що користуються рівними правами на управління державою.

Слово «демократія» вживається в різних значеннях:

- як форма держави;
- як політичний режим;
- як принцип організації та діяльності державних органів і громадських організацій.

Демократія ніде і ніколи не існувала без держави. Реально демократія є формою (різновидом) держави, яка характеризується, щонайменше, такими ознаками:

- 1) визнанням народу вищим джерелом влади;
- 2) виборністю основних органів держави;
- 3) рівноправністю громадян і, насамперед, рівністю їхніх виборчих прав;
- 4) підкоренням меншості більшості (перших останнім) при прийнятті рішень.

Демократія – політична організація влади народу, при якій забезпечується: рівна участь усіх і кожного в управлінні державними і суспільними справами; виборність основних органів держави і законність у функціонуванні всіх суб'єктів політичної системи суспільства; забезпечення прав і свобод людини і меншості відповідно до міжнародних стандартів.

Демократія державницького характеру має наступні основні ознаки:

а) виражається в делегуванні народом своїх повноважень державним органам. Народ бере участь в управлінні справами в суспільстві і державі як безпосередньо (самоврядування), так і через представницькі органи. Він не може здійснювати сам належну йому владу і делегує державним органам частину своїх повноважень;

б) забезпечується виборністю органів держави, тобто демократичною процедурою організації органів держави в результаті конкурентних, вільних і чесних виборів;

в) проявляється в спроможності державної влади впливати на поведінку та діяльність людей, підкоряти їх собі з метою управління суспільними справами.

Основні принципи демократії:

- політична свобода – свобода вибору суспільного ладу і форми правління, право народу визначати і змінювати конституційний лад, забезпечення захисту прав людини. Свобода має первинне призначення – на її основі може виникнути рівність і нерівність, але вона допускає рівноправність;

- рівноправність громадян – означає рівність усіх перед законом, рівну відповідальність за скоєне правопорушення, право на рівний захист перед

судом. Дотримання рівноправності гарантується: не може бути привілеїв або обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового становища, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Найважливіший аспект рівноправності – рівність прав і свобод чоловіка і жінки, що мають однакові можливості для їхньої реалізації;

- виборність органів держави і постійний контакт із ними населення – допускає формування органів влади і місцевого самоврядування шляхом народного волевиявлення, забезпечує їх змінюваність, підконтрольність і взаємоконтроль, рівну можливість кожного реалізувати свої виборчі права. У демократичній державі ті самі люди не повинні тривалий час безперервно обіймати посади в органах влади: це викликає недовіру громадян, призводить до втрати легітимності цих органів;

- поділ влади – означає взаємозалежність і взаємне обмеження різних гілок влади: законодавчої, виконавчої, судової, що служить перешкодою для перетворення влади на засіб придушення свободи і рівності;

- прийняття рішень за волею більшості при обов'язковому дотриманні прав меншості – означає поєднання волі більшості з гарантіями прав особи, яка перебуває в меншості – етнічній, релігійній, політичній; відсутність дискримінації, придушення прав особи, яка не є у більшості при прийнятті рішень;

- плюралізм – означає різноманітність суспільних явищ, розширює коло політичного вибору, допускає не лише плюралізм думок, але й політичний плюралізм – множинність партій, суспільних об'єднань тощо з різними програмами та статутами, що діють у рамках конституції. Демократія можлива в тому випадку, коли в її основі лежить принцип плюралізму, проте не усякий плюралізм є неодмінно демократичним. Лише у сукупності з іншими принципами плюралізм набуває універсального значення для сучасної демократії.

Форми демократії знаходять свій прояв у її інститутах (вибори, референдум, громадська думка, комісії представницьких органів влади та ін.).

Інститути демократії – це легітимні і легальні елементи політичної системи суспільства, які безпосередньо створюють демократичний режим у державі через втілення в них принципів демократії.

Передумовою легітимності інституту демократії є його організаційне оформлення і визнання громадськістю; передумовою легальності – його юридичне оформлення, узаконення.

У системі інститутів демократії, безумовно, найважливіше місце належить виборам.

Вибори – це форма безпосередньої участі громадян в управлінні державою шляхом формування вищих представницьких органів, органів місцевого самоврядування, їхнього персонального складу.

Громадяни демократичної держави мають право вільно обирати і бути обраними до органів державної влади і органів місцевого самоврядування. Громадянин може виражати свою волю вільно при додержанні рівності.

Свобода виборця реалізується за допомогою таємного голосування і потребує встановлення гарантій проти тиску на нього.

Виборча система може бути:

- мажоритарною;
- пропорційною;
- змішаною (мажоритарно-пропорційною).

Мажоритарна система – система висування кандидатів на виборні посади з чіткою “прив’язкою” до конкретного виборчого округу та визначення результатів виборів, відповідно до якої депутатські мандати від виборчого округу отримують лише кандидати, що одержали встановлену більшість голосів.

Відповідно до пропорційної системи, висування кандидатів на виборні посади здійснюються партіями (виборчими блоками партій) без “прив’язки” до конкретного виборчого округу, а депутатські мандати розподіляються між партіями пропорційно кількості голосів, відданих за партію в межах виборчого округу.

При змішаній системі частина кандидатів на виборні посади (як правило, половина) визначається відповідно до мажоритарної системи, а решта – до пропорційної системи.

Під видом виборів національне законодавство має на увазі чергові, позачергові, повторні та проміжні вибори та вибори, що проводяться у випадку утворення нової адміністративно-територіальної одиниці (далі – АТО).

Тип виборів – це вибори народних депутатів України, Президента України або місцеві вибори.

Референдум (лат. – те, що має бути повідомленим) – засіб вирішення шляхом голосування кардинальних проблем загальнонаціонального і місцевого значення (прийняття конституції, інших важливих законів або внесення до них змін, а також інших рішень з найважливіших питань). Референдум є одним із важливих інститутів безпосередньої демократії, проводиться з метою забезпечення народовладдя та безпосередньої участі громадян в управлінні державою і місцевими справами.

Референдуми за предметом проведення поділяються на:

- **конституційні** – на всенародне голосування виноситься проект конституції або конституційні поправки;

- **законодавчі** – на всенародне голосування виноситься проект закону або чинний закон;

- **консультативні** – проводяться з метою виявлення громадської думки щодо принципового питання державного життя.

За ступенем обов’язковості проведення розрізняють референдуми:

- **обов’язкові** – предметом референдуму є питання, віднесені Основним законом країни до виключного вирішення в результаті всенародного голосування;

- **факультативні** – проводяться з метою виявлення громадської думки щодо конкретного питання, яке цікавить певну частину населення регіону.

Предмети референдуму визначаються відповідним законодавством кожної країни.

Юридичні наслідки зазначених референдумів – різні:

1. Результати конституційного і законодавчого референдумів мають найвищу юридичну силу, не потребують затвердження. Вони є загальнообов'язковими для державних органів, слугують правовим підґрунтям їх правотворчої і процесу їх основної діяльності.

2. Результати консультативного референдуму не є обов'язковими для винесення адекватного рішення з опитуваного питання. Вони мають дорадчий характер, розглядаються і враховуються при прийнятті рішень відповідними державними органами.

За територією проведення референдум може бути:

- **загальнонаціональним** – проводиться в масштабах усієї країни. Доцільно проводити перед референдумом всенародне або широке громадське обговорення питань, що вирішуються референдумом;

- **місцевим** – проводиться в межах окремих суб'єктів федерації (у федеративній державі) або адміністративно-територіальних одиниць (в унітарній та федеративній державах) з метою вирішення найважливіших питань місцевого значення.

1.2. Коротка характеристика виборчих систем стосовно реальних виборчих кампаній в Україні

У 2009 році Україна відсвяткувала 18-річчя набуття державного суверенітету. У людському розумінні це вже повноліття, коли людина вступає у „доросле” життя, отримує право обирати та бути обраним, у повному обсязі відповідає за всі свої дії.

Але, як свідчать факти, реальне життя для держави – це занадто малий строк для досягнення «повноліття». До цього часу 18-річна держава знаходиться у пошуку самої себе, свого «місця» у світовому просторі. Цей пошук ускладнюється наявністю занадто багатьох факторів, як об'єктивних, так і суб'єктивних. Наприклад, можна навести такі фактори:

- недостатнє усвідомлення національною «елітою» глибинного змісту визначення понять «держава», «державність», «патріотизм», «національний інтерес»;

- змішання, знов таки національною «елітою», поняття «національний інтерес» з поняттями «особистий», «корпоративний» або «партиїний» інтерес;

- небажання з боку лідерів політичного і соціально-економічного сучасного світового простору мати міцного, конкурентоспроможного за всіма напрямками «конкурента», що є цілком природним;

- наявність у лідерів політичного і соціально-економічного сучасного світового простору «свого» бачення ролі і місця України у сучасному світі та послідовне і наполегливе втілення у життя цього «бачення» з опорою на визначені «внутрішні сили».

Саме цей пошук Україною «самої себе» та, відверто кажучи, значний зовнішній вплив зумовили практичну апробацію всіх трьох виборчих систем під час виборів Президента України 10.07.1994 р., 31.10.1999 р. та 31.10.2004 р., а також виборів народних депутатів України 27.03. та 10.04. 1994 р., 29.03.1998 р., 31.03.2002 р., 26.03.2006 р. та 30.09.2007 р. (позачергові вибори до Верховної Ради України).

Перші в історії незалежної України вибори до вищого законодавчого органу країни – Верховної Ради України – відбувалися на основі і принципах суто мажоритарної системи виборів. Всі 450 народних депутатів України обиралися прямим, таємним голосуванням.

І це має своє логічне пояснення. Прошло тільки три роки з моменту розвалу СРСР, у якому панувала саме мажоритарна система виборів [1]. У радянській Україні також панувала ця система виборів [2-5], іншого просто не могло бути. Ця система на просторах Радянського Союзу існувала понад п'ять десятиріч, і люди просто звикли до того, що вони є, хай і ілюзорно, учасниками процесу висунення кандидатів, забезпечення їх підтримки та, головне, обрання «народних» представників до певних органів державного управління.

Технологія була дуже простою і, одночасно, досить складною. У певний момент розпочиналося формування складу кандидатів до того чи іншого представницького органу. Цей процес проводився на означеному рівні партійно-господарської номенклатури зі всіма «необхідними» атрибутами: інтригами, підкупам, підлогами, оманом та ін. Але цей процес був кулуарним, захищаним від очей народу.

Після досягнення «консенсусу» щодо певних кандидатур розпочинався процес «висунення» того чи іншого кандидата. З цією метою відповідною партійною структурою здійснювалася організація та проведення зборів трудового колективу або декількох трудових колективів з висунення «необхідного» кандидата до представницького органу влади. Цілком природно, що «збоїв» не було і не могло бути. Після процесу «висунення» певної кандидатури розпочинався процес її підтримки. Знов-таки, відповідні партійні структури організували проведення зборів трудових колективів, громадян з підтримки запропонованої N-им трудовим колективом кандидатури. Така підтримка завжди виникала, і, таким чином, складалася враження щодо масовості, всенародності підтримки тієї чи іншої кандидатури. Але, незважаючи на «єдність» блоку комуністів та безпартійних, на визначеність результатів голосування, все одно організувалася та проводилася «передвиборча агітація», під час якої відбувалися зустрічі кандидати з трудовими колективами, громадянами, окремими категоріями населення, а також готувалися і розповсюджувалися ухвалені агітаційні матеріали. Ця «передвиборча агітація» була додатковим інструментарієм доведення до населення, пропаганди та втілення у життя політики партії.

День виборів перетворювався на справжнє свято з музичним супроводом і «делкатесами» в буфетах (що було зробити досить просто за умов тотального дефіциту багатьох видів продуктів харчування), театралізованими виступами та іншими елементами, які підкреслювали звичайному громадянину, що саме від

його голосу залежить доля країни. Як правило, явка на виборчі дільниці досягала, за офіційними даними, 99 відсотків, і з таким же показником “перемагали” кандидати від блоку комуністів та безпартійних.

Цілком зрозуміло, що фактична участь народу в цих процесах зводилася всього лише до “походу” до виборчої дільниці для голосування та “вкидання” бюлетенів у скриньку. Але відторгненість учасника голосування від брудних технологій створювала ілюзію періодичної участі в управлінні державою, регіоном. Це народ сприймав природно.

Зважаючи на формальні ознаки демократичності виборчої системи Радянського Союзу, а, відповідно, і Української РСР, на звичку народу до існуючої системи виборів до представницьких органів влади, на притаманність українців (з часів Запорізької Січі) саме до безпосереднього обрання своїх представників до всіх органів управління, на першому етапі державної незалежності України ми спостерігаємо “спадкоємність” виборчої системи, але з деякими відмінностями, зокрема у частині висування кандидатів та проведення передвиборчої агітації.

Період панування мажоритарної системи виборів в Україні продовжувався до кінця 1997 року – за виборів до Верховної Ради України [2, 4, 6]; до початку 2004 року – за виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, районних рад та районних в містах рад [3, 5, 7]; до кінця 2005 року – за виборів депутатів обласних, міських, в тому числі міських рад міст Києва і Севастополя [8-9].

Це можна пояснити наступним:

- з моменту надбання державної незалежності в Україні суттєво активізувалося партійне будівництво. На кінець 1997 року в Україні діяло 37 політичних партій, на початок 2004 року – 94 політичних партії, а на кінець 2005 року – вже 125 політичних партій різної спрямованості, станом же на 1 вересня 2009 року – 172 політичні партії;
- пройшла ейфорія від розвалу Радянського Союзу та отримання державних суверенітетів колишніми радянськими республіками;
- світ нарешті почав усвідомлювати, які геополітичні зміни “потягнув” за собою розпад Радянського Союзу, та необхідність нового геополітичного устрою;
- розпочалася боротьба за Україну у зв'язку з інтенсивним пошуком нового геополітичного устрою світу;
- відбулися перші хвилі перерозподілу колишньої загальнонародної власності, і новим “власникам” потрібен був як відповідний політичний “мікроклімат”, так і політичний “захист”.

Цілком зрозуміло, що для досягнення тієї чи іншої мети необхідно мати і певну підтримку, і певних “провідників” цієї мети, хай і у закамфльованому вигляді.

Природно, що у представницькому органі, сформованому на засадах обрання особистостей в умовах суто мажоритарної системи, досить важко досягнути консенсусу з тих чи інших питань внутрішньої і зовнішньої політики та життя країни, суспільства.

Інша справа – партія. Політична партія – це постійно діюча організація, яка існує як на національному, так і на місцевому рівнях, діяльність якої спрямована на отримання і здійснення влади і якій для цього дуже потрібна народна підтримка. Партія своїми програмними засадами та статутами декларує (але це не означає, що виконує) певні ідеологічні цінності, свої погляди на становлення та розвиток держави, державності, суспільства, зовнішньополітичного курсу країни, а також, рівень дисциплінованості. Зрозуміло, що, маючи партійне представництво у представницьких органах влади, значно легше здійснювати пошук шляхів домовленостей з багатьох питань життєдіяльності країни, суспільства, бо фактична чисельність учасників цього процесу суттєво зменшується.

З огляду на викладене та незважаючи на те, що діяльність політичних партій в той час не була законодавчо унормована (це відбулося лише 5 квітня 2001 року з прийняттям Закону України “Про політичні партії в Україні” [10]), в Україні наприкінці 1997 року впроваджується змішана система виборів до Верховної Ради України [11-12], при цьому залишається мажоритарна система виборів до органів місцевого самоврядування.

Вибори народних депутатів України 29 березня 1998 року та 31 березня 2002 року вже відбувалися за змішаною системою, тобто 225 народних депутатів України обиралися за результатами голосування у відповідних одномандатних виборчих округах, а решта 225 народних депутатів – за партійними списками за результатами голосування у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі.

Наскільки виправданим був цей крок, наскільки зміна виборчої системи вплинула на прискорення політизації і розподілу українського суспільства, які наслідки мав цей крок на процеси державотворення та пошуку свого місця у глобалізованому світі, була ця ідея національною або “підказаною” та багато інших цікавих питань є предметом окремого спеціалізованого дослідження, а не цієї роботи. Сподіваємося, що такі дослідження обов'язково відбудуться.

Після впровадження у життя, як перехідної моделі, змішаної системи виборів, цілком логічним виглядає впровадження пропорційної системи виборів.

І вона впроваджується спочатку з березня 2004 року для виборів до Верховної Ради України [13], потім з квітня 2004 року для виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, районних рад та районних в містах рад [9] і, нарешті, з грудня 2005 року – для виборів депутатів обласних, міських, в тому числі міських рад міст Києва і Севастополя [13].

Таким чином, у даний час в Україні на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування обираються населенням: Президент України, депутати сільських, селищних рад та сільські, селищні та міські голови [14, 15].

Досвід чергових виборів 26 березня 2006 року та позачергових виборів 30 вересня 2007 року до Верховної Ради України, які відбулися на суто пропорційній основі із законодавчо закріпленими засадами формування списків кандидатів від партії, засвідчив фактично повне відсторонення виборця від

будь-якого впливу на формування складу Верховної Ради України. Виборець переважно голосує за “першу п’ятірку” виборчого списку партії або блоку партій та за “бренд” партії. В таких умовах можна висловити наступну тезу, яка має право на існування і досить близька до істини: з 450 народних депутатів України 6 скликання народ безпосередньо обрав всього 30 народних депутатів, а решта 420 були призначені партійним керівництвом. Тому, коли народний депутат України, який не входив до “першої п’ятірки” виборчого списку партії або блоку партій, на всю країну заявляє, що він отримав мандат від рук народу або народ його делегував, це виглядає не дуже коректно і образливо для самого депутата. Це перше.

Друге, наскільки сучасна партійна структуризація відповідає представництву народу? Тобто яка кількість населення України є членами партії, програмні засади якої вони сприймають повністю і готові все робити для втілення їх у повсякденне життя? Прямих офіційних даних знайти неможливо, тому спробуємо надати відповідь на ці питання емпіричним шляхом.

Відповідно до статті 10 Закону України “Про політичні партії України” [10] та Рішення Конституційного Суду України від 12.06. 2007 року № 2-рп/2007 [16], *“Рішення про створення політичної партії приймається на її установчому з’їзді (конференції, зборах). Це рішення має бути підтримано підписами не менше десяти тисяч громадян України, які відповідно до Конституції України мають право голосу на виборах, зібраними не менш як у двох третинах районів не менш як двох третин областей України, міст Києва і Севастополя та не менш як у двох третинах районів Автономної Республіки Крим.”*

Станом на кінець вересня 2009 року в Україні до адміністративно-територіального устрою України відносяться Автономна Республіка Крим, 24 області (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька та Чернігівська) та міста Київ і Севастополь, а також 490 сільських районів (не враховуючи райони в містах).

Спираючись на положення згаданої статті 10, на положення пункту 5 статті 8 та рішення Конституційного Суду України від 12.06. 2007 року № 2-рп/2007 до статті 11, а саме: *“Політична партія протягом шести місяців з дня реєстрації забезпечує утворення та реєстрацію в порядку, встановленому цим Законом, своїх обласних, міських, районних організацій у більшості областей України, містах Києві, Севастополі та в Автономній Республіці Крим”*, можна зробити висновок, що кожна партія повинна мати як мінімум 13 обласних та 246 районних партійних організацій, які повинні налічувати, знов-таки, як мінімум **10 000** членів партії.

Відповідно до даних Міністерства юстиції України¹, станом на 1 вересня 2009 року в Україні зареєстровано 172 політичних партій (див. Додаток 1).

¹ Джерело інформації: <http://www.minjust.gov.ua/0/499>

На момент проведення позачергових виборів до Верховної Ради України 30 вересня 2007 року було внесено до списків для голосування 37 млн. 185 тис. 882 виборця².

Таким чином, в Україні повинно налічуватися, як мінімум, 1млн. 720 тис. членів партії, тобто 4,63% від кількості мешканців України, старших 18 років.

Багато чи ні? Але треба враховувати, що це розрахункові, теоретичні цифри, а у дійсності вони можуть бути дещо іншими. Питання залишаємо відкритим.

1.3. Основні елементи фальсифікації та спотворення народного волевиявлення під час організації та проведення виборчої кампанії

Питання спотворення, фальсифікації результатів голосування під час проведення виборів і референдумів не могли залишитися поза увагою наукових досліджень, наприклад [17-23]. І це цілком зрозуміло. Але в цих дослідженнях розглядалися лише фрагментарні «ділянки» загального процесу практичної організації та здійснення виборів і референдумів. Спробуємо розглянути дані питання з точки зору нормативно-правового та практичного забезпечення процесів спотворення та фальсифікації.

Вважаємо, що всі погодяться з наступною тезою: вибори, за своєю природою, не можуть бути абсолютно чесними та прозорими у загальноприйнятому розумінні. Вибори – це, насамперед, боротьба інтересів: особистих, групових, партійних та ін. Вибори – це боротьба ідеологій, поглядів.

Врешті решт, вибори – це засіб вирішення конфліктної ситуації.

Цілком зрозуміло, що кожна сторона конфлікту по різному оцінює думки опонентів про себе (свої цілі, мотиви, цінності, можливості), протилежну сторону (її цілі, мотиви, цінності); уявлення учасників про те, як сприймає їх інша сторона, а також про середовище, в якому відбуваються конкретні відносини, і саме ця оцінка, а не реальність конфлікту, визначає поведінку сторін.

У конфліктній ситуації значно підвищується рівень суб’єктивності сприйняття, внаслідок чого у свідомості її учасників відбувається спотворення ситуації загалом, неправильне сприйняття мотивів поведінки в конфлікті, сприйняття дій, висловлювань, вчинків, особистісних якостей представників іншої сторони.

Відбувається “чорно-біле” сприйняття ситуації, спрощення її проблематики, ігнорування складних, незрозумілих моментів; виокремлення в конфліктній ситуації деяких основних зв’язків та відношення; обмеження перспективи сприйняття ситуації, недостатнє прогнозування її наслідків; домінування категоричності оцінок; фільтрування та упереджену інтерпретацію інформації.

Спотворення сприйняття мотивів поведінки в конфлікті проявляється у приписуванні собі соціально бажаних мотивів (боротьба за незалежність, захист державного суверенітету та недоторканості кордонів та ін.), оцінюванні власних думок, цілей як благородних, високих, вартих реалізації, а мотивів

² Джерело інформації: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001>

опонента – як низькопробних (прагнення до руйнування держави і державності, задоволення особистих або політичних, економічних, фінансових прагнень тощо).

Наслідком спотворення сприйняття дій, висловлювань, вчинків є визнання обґрунтованості, доцільності власної позиції, а позиції опонента – як помилкової, нормативно не підкріпленої. Тому кожна сторона переконана у своїй правоті, вважаючи, що її опонент повинен поступитися, програти, оскільки його позиція є безпідставною.

Цілком зрозуміло, що за таких обставин об'єктами спотворення народного волевиявлення є процеси ініціювання, підготовки та проведення виборів або їх окремих процедур на рівнях:

- законодавчого та нормативно-правового опису (регулювання);
- організаційно-адміністративної реалізації;
- інформаційного супроводження.

Суб'єктами спотворення народного волевиявлення є свідомість учасників того чи іншого процесу або процедури процесу, результат та наслідки процесу.

Відповідно до цього розробляються, зауважимо – свідомо, і відповідні механізми.

Одразу вкажемо, що чіткого розподілу за об'єктами механізми спотворення на мають. Так наприклад, під час розробки і “запуску” механізму спотворення на рівні законодавчого, нормативно-правового регулювання процесів ініціювання, підготовки та проведення виборів на суб'єктів цих процесів майже завжди застосовуються і інструментарії рівнів організаційно-адміністративної реалізації і інформаційного супроводження.

У сфері законодавчого, нормативно-правового і організаційно-адміністративного опису процесів або окремих процедур процесу підготовки та проведення виборів до представницьких органів влади одним з головних механізмів спотворення народного волевиявлення є навмисно або випадково некомплексний та неузгоджений опис та регламентація здійснення процедур цих процесів, що створює необхідне підґрунтя застосування найрізноманітніших методів і прийомів фальсифікацій. Це стосується, насамперед, таких важливих процедур виборчого процесу, як:

- визначення суб'єктів виборчого процесу;
- висування кандидатів;
- формування виборчих округів;
- формування дільниць для голосування;
- формування виборчих комісій всіх рівнів;
- організація та проведення передвиборчої агітації;
- виготовлення, передача та збереження бланків бюлетенів для голосування;
- підрахунок голосів та оформлення відповідних протоколів;
- оприлюднення результатів голосування;
- судовий супровід процесів підготовки та проведення виборчої кампанії.

Кожна з названих процедур є невичерпаним джерелом здійснення спотворення народного волевиявлення, в тому числі – за допомогою прямих

або прихованих фальсифікацій, причому на офіційному, законодавчому або нормативно-правовому закріпленому рівні або на обох рівнях одночасно (режим взаємодоповнення).

Це, мабуть, і є головною причиною того, що всі вибори до Верховної Ради України в новітній історії України, за винятком позачергових виборів у 2007 році, проходили кожний раз за новими правилами, тобто під кожні вибори “писався” свій Закон України.

Це, мабуть, і є головною причиною того, що всі вибори Президента України кожного разу відбуваються за своїм “персональним” законом.

Справжня мета такого “заколотворення” полягає не в удосконаленні виборчого процесу у напрямку його подальшої демократизації, як це подається, а в отриманні, за будь-яку ціну, одними суб'єктами виборчого процесу (крім виборця, зрозуміло) переважності перед іншими суб'єктами цього же процесу.

На підтвердження викладеного можна навести такий приклад. 17 січня 2010 року відбудуться чергові вибори Президента України (перший тур виборів). Напередодні цих виборів протягом 18 сесій Верховної Ради України IV, V та VI скликань, за сталою традицією, до Верховної Ради України вноситься 50 законопроектів, які спрямовані на зміну «правил гри» під час організації та проведення виборів Президента України (Додаток 2).

Особливої уваги заслуговує Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України” [24], а точніше окремі його положення. Саме цей Закон України встановлює «правила гри» під час підготовки та проведення виборів Президента України у 2010 році.

Навіть поверховий аналіз даного Закону України свідчить про те, що законодавець якомога максимально має на меті втілення у життя сталінського принципу «не важливо як проголосують, важливо – як підраховують». Найголовніше, що це робиться на законодавчому рівні, рівні, який повною мірою характеризує ступінь розвитку держави, суспільства.

Саме тому основні принципові зміни торкнулися засад формування системи виборчих комісій, процесу підрахунку голосів виборців, затвердження протоколів цих підрахунків та оскарження результатів голосування від виборчої дільниці до загальнодержавного виборчого округу.

Справа дійшла до того, що було намагання зміни переліку суб'єктів виборчого процесу шляхом введення в нього парламентських фракцій діючої на момент виборів Президента України Верховної Ради України.

У сфері організаційно-адміністративної підготовки та проведення референдуму основним важелем спотворення народного волевиявлення є застосування так званого адмінресурсу, тобто використання представниками державної влади своїх владних повноважень. Застосування адмінресурсу створює підґрунтя спотворення волевиявлення у вигляді фальсифікації результатів цього волевиявлення шляхом, наприклад, забезпечення формування «необхідного» складу комісії з референдуму, “перетасування” меж дільниць для голосування, “втрати” або, навпаки, “придбання” певної кількості учасників референдуму, сприяння непомітному підкиданню чи приховуванню бюлетенів, або непомітному виправленню (перетворенню в розряд “недійсних”)

заповнених бюлетенів, створення умов порушення тасмниці голосування, забезпечення “непомітності” агітації незаконними методами або в період, коли агітацію заборонено та ін.

Методи фальсифікації бувають дуже різноманітними: непомітне підкидання чи приховування бюлетенів; непомітне виправлення заповнених бюлетенів; різні прийоми, що дозволяють виборцю проголосувати кілька разів (наприклад, на різних виборчих дільницях); сприяння відмові зареєструвати деякого кандидата з надуманих причин; порушення тасмниці голосування; агітація незаконними методами або в період, коли агітацію заборонено (як правило, закон не дозволяє агітувати в день голосування, а часто також і напередодні); розповсюдження неправдивої негативної інформації про суперників тощо. Закон, як правило, передбачає багато механізмів запобігання фальсифікаціям, зокрема, присутність на виборах спостерігачів від різних політичних сил, але часто все одно не вдається уникнути суттєвих порушень.

Навмисні суттєві порушення під час виборів особливо характерні для держав з недостатньо усталеними демократичними традиціями, тобто таких, які стали на демократичний шлях розвитку порівняно недавно. Слід зазначити, що в таких державах взаємні звинувачення політичних сил у фальсифікаціях є поширеним прийомом політичної гри; тому таких звинувачень лунає ще більше, ніж відбувається реальних фальсифікацій. Часто фальсифікацією займаються представники державної влади, використовуючи свої владні повноваження (так званий адмінресурс).

Серед випадків навмисного спотворення волі виборців бувають і такі, що не порушують чинного законодавства, особливо якщо це законодавство недосконале або навмисно розраховане на користь певних сил. Як приклади можна навести деякі норми, які діяли при виборах народних депутатів СРСР під час перебудови: окружні передвиборні збори та обрання депутатів безпосередньо від громадських організацій.

Проте особливо вирізняється в цьому плані манера проведення виборів, яка була притаманна багатьом авторитарним (особливо комуністичним) режимам у минулому і, мабуть, де-не-де практикується ще й досі: те, що іноді називають імітацією виборів. При такій системі існуюче законодавство сприяє ситуації, коли правлячі кола мають фактично цілковитий контроль над процесом висування кандидатів, так що опозиційних кандидатів існувати не може. Населенню залишається лише підтвердити голосуванням те, що влаштовує владу. Часто при цьому кандидатів було лише по одному в кожному окрузі, тобто вибору не було; але проголосувати проти цього єдиного кандидата в переважній більшості виборців теж майже ніколи не виникало потреби. При такій системі нерідко відбувалися фальсифікації, спрямовані не на досягнення перемоги певного кандидата (він і так перемагав), а на збільшення показників щодо частини виборців, які взяли участь у голосуванні (для пропагандистського ефекту). Держави з подібною практикою проведення виборів, як правило, виправдовують такий дивний перебіг виборів, стверджуючи, що в них народ справді масово підтримує владу і що

альтернативних кандидатур нема внаслідок ретельного підбору кандидатів і великої злагоди в суспільстві.

Наприклад, про неминучість всеукраїнського референдуму з питання обрання саме євроатлантичного шляху забезпечення національної безпеки, державного суверенітету та територіальної цілісності, крім вищенаведеного, говорить і той факт, що протягом грудня 2005 року і до середини лютого 2006 року Центральною виборчою комісією було зареєстровано понад 100 ініціативних груп всеукраїнського референдуму за народною ініціативою у всіх регіонах України з питань:

“Чи згодні Ви з тим, щоб Україна стала членом Організації Північноатлантичного договору (НАТО)?”;

“Чи підтримуєте Ви участь України у Єдиному економічному просторі (ЄСП) разом із Російською Федерацією, Республікою Казахстан та Республікою Білорусь, відповідно до Угоди про формування Єдиного економічного простору, підписаної 19 вересня 2003 року?”

Відповідно до постанови Центральної виборчої комісії [25] зазначеними ініціативними групами було зібрано 4 656 182 підписи на користь проведення такого референдуму, з яких лише 224 509 підписів громадян України були визнані такими, що не підлягають врахуванню. Але 4 431 673 підписи тих же громадян України були визнані такими, що відповідають чинному Закону України “Про всеукраїнський та місцеві референдуми” [26]. Відповідні документи наприкінці 2006 року були передані Центральною виборчою комісією Президенту України для прийняття остаточного рішення.

Необхідно зауважити, що з визначенням терміну проведення, організацією та проведенням даного референдуму виникає «маленька» юридична колізія, яка полягає в розбіжності положень чинної нормативно-правової бази з цих питань.

Відповідно до чинного Закону України “Про всеукраїнський та місцеві референдуми” [26] дані питання не можуть бути предметом всеукраїнського референдуму у зв’язку з тим, що:

а) стаття 3 встановлює, що *“Предметом всеукраїнського референдуму може бути:*

затвердження Конституції України, її окремих положень та внесення до Конституції України змін і доповнень;

прийняття, зміна або скасування законів України або їх окремих положень; прийняття рішень, які визначають основний зміст Конституції України, законів України та інших правових актів”;

б) стаття 5 окреслює наступний перелік питань, які можуть бути предметом всеукраїнського референдуму, а саме: *“На всеукраїнський референдум можуть виноситися питання, віднесені Конституцією України до відання України.*

Виключно всеукраїнським референдумом вирішується питання про реалізацію права народу України на самовизначення та входження України до державних федеративних і конфедеративних утворень або вихід з них.

На всеукраїнський референдум не виносяться питання, віднесені законодавством України до відання органів суду і прокуратури; питання амністії та помилування; питання про вжиття державними органами

України надзвичайних і невідкладних заходів щодо охорони громадського порядку, захисту здоров'я та безпеки громадян; питання, пов'язані з обранням, призначенням і звільненням посадових осіб, що належать до компетенції Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України”.

Крім того, стаття 12 встановлює, що Всеукраїнський референдум призначається Верховною Радою України.

Водночас стаття 72 Конституції України [27] визначає, що “*Всеукраїнський референдум призначається Верховною Радою України або Президентом України відповідно до їхніх повноважень, встановлених цією Конституцією.*”

Всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області.”

Відповідно до офіційного тлумачення пункту 6 частини першої статті 106 рішення Конституційного Суду № 23-рп/2008 від 15.10.2008 [28], “*в аспекті конституційного подання положення пункту 6 частини першої статті 106 Конституції України, згідно з яким Президент України проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою, слід розуміти так, що Президент України зобов'язаний проголосити такий референдум, якщо його ініційовано з дотриманням встановлених Конституцією та законами України вимог щодо організації і порядку проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою.*”

На усунення цієї правової «колізії» спрямований проект Закону України “Про всеукраїнський референдум” [29], який був внесений на розгляд Верховної Ради України народним депутатом України О. Лавриновичем і який було прийнято у першому читанні 10.09.2008 року. Не будемо надавати оцінку даному проекту, зауважимо тільки, що даний проект дає відповіді на раніше порушені питання.

Таким чином, можна констатувати, що сьогодні правових механізмів організації та проведення всеукраїнського референдуму нема, але зроблено перший крок у формуванні цих механізмів.

Водночас потрібно мати на увазі, що абсолютно чесних і прозорих виборів і референдумів, за своєю природою, не буває. Деякі механізми фальсифікації результатів народного волевиявлення, як було вже вище зазначено, докладно досліджувалися [17-23], але організація саме референдуму створює специфічний **механізм спотворення** народного волевиявлення. Мова йде про механізм формулювання питання або питань, які потім стають предметом референдуму. Це, мабуть, найпринциповіший момент у процесі організації та проведенні будь-якого референдуму.

Як було вище зазначено, Президенту України наполегливо пропонують оголосити проведення всеукраїнського референдуму з питань:

“Чи згодні Ви з тим, щоб Україна стала членом Організації Північноатлантичного договору (НАТО)?”;

“Чи підтримуєте Ви участь України у Єдиному економічному просторі (ЄЕП) разом із Російською Федерацією, Республікою Казахстан та

Республікою Білорусь, відповідно до Угоди про формування Єдиного економічного простору, підписаної 19 вересня 2003 року?”

Одразу виникає сумнів: наскільки коректними, у всіх відношеннях, є поєднання таких питань?

У першому випадку мова йде про можливість або неможливість приєднання України до визначеної системи колективної безпеки, оборонно-військового союзу, про обрання одного із шляхів забезпечення національної безпеки, державного суверенітету та територіальної цілісності. Вірогідно, коректніше було б запропонувати громадянам для вирішення зазначених питань зробити вибір між можливістю приєднання або неприєднання України до однієї з існуючих систем колективної безпеки або офіційно набути статус нейтральної держави.

Припустимо, що відбувся всеукраїнський референдум із зазначеним питанням з негативним результатом щодо членства України в Організації Північноатлантичного договору (НАТО), і що далі? В якому статусі залишається держава? Яким шляхом забезпечувати національну безпеку, державний суверенітет та територіальну цілісність? Самотужки? А чи спроможна Україна це здійснити? Коли спроможна, то за який час та за яку ціну, в тому числі й з огляду на рівень і якість життя кожного громадянина країни? Приєднатися до Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ)? Ці питання залишаються відкритими. Чи буде наступний референдум? І коли? А як жити увесь цей час?

У другому випадку мова йде про приєднання або не приєднання України до економічного союзу з політичними елементами та делегуванням певної частки своїх повноважень (простіше кажучи, частки суверенітету) цьому союзу. Тобто йдеться про ухвалення шляху забезпечення економічної безпеки держави за рахунок поступок у здійсненні певних державних функцій. Як це відобразиться на життєдіяльності країни, кожного її громадянина? Чи існують альтернативні шляхи забезпечення економічної безпеки держави? Якщо так, то чому вони не наводяться для вибору?

Ще раз підкреслюємо, що формулювання питання або питань, яке/які є предметом референдуму – це найпринциповіший момент у процесі організації та проведенні референдуму. Саме **формулювання питання референдуму може бути найдієвішим засобом спотворення народного волевиявлення.**

Необхідно зауважити, що найголовнішим механізмом спотворення народного волевиявлення, особливо зараз, став інформаційний супровід процесів ініціювання, підготовки та проведення референдумів та виборів. Саме інформаційний супровід цих процесів спрямований на формування свідомості суб'єктів процесу у “необхідному” напрямі, особливо, пересічних громадян.

Найбільш яскраво це було продемонстровано з кінця весни – початку літа 2009 року, коли майже всі площі зовнішньої реклами, “розтяжки” по всій країні, медіа-простір, засоби масової інформації, інформаційні та інформаційно-аналітичні Інтернет-видання були повністю заповнені спрямованою інформаційною підтримкою декількох можливих кандидатів на посаду Президента України. Не йдеться про те, що офіційно виборча кампанія з

виборів Президента України, відповідно до положень чинного законодавства, розпочинається лише з 19 жовтня 2009 року. Не йдеться про те, що, згідно до положень чинного законодавства, передвиборчу агітацію може вести лише той претендент на виборну посаду, який встановленим порядком отримав статус “кандидата” на цю виборну посаду. Ми говоримо про яскравий приклад застосування механізмів спрямованого впливу на свідомість суб’єктів виборчого процесу засобами організації та здійснення інформаційних операцій.

В якості ще одного прикладу розглянемо рівень висвітлення “нових” претендентів на посаду Президента України І.Г. Богословської, С.Л. Тігіпка та А.С. Грищенка у порівнянні зі “старими” – В.А. Ющенко, Ю.В. Тимошенко та В.Ф. Януковича (рис. 1). Сподіваємось, що будь-які коментарі будуть зайвими.

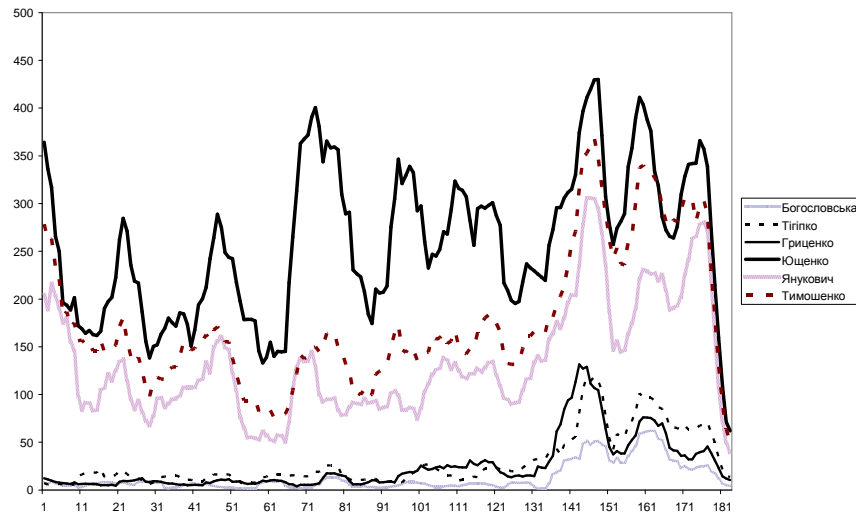

Рис. 1. Згладжені методом «ковзного середнього» дані щодо кількості відповідей на запити впродовж червня-листопада 2009 р.

Одночасно необхідно зауважити, що серед загроз національним інтересам і національній безпеці в Законі України “Про основи національної безпеки України” [30] (стаття 7) серед потенційних загроз в інформаційній сфері окремо зазначається: “...намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації.”

Сучасний інформаційний простір представляє собою унікальну можливість отримання будь-якої інформації з довільного питання за умови наявності відповідного інструментарію, застосування якого дозволяє аналізувати взаємозв’язок можливих подій або подій, які вже відбуваються, з інформаційною активністю визначеного кола джерел інформації.

Цю взаємопов’язаність проілюструємо на конкретному прикладі.

За 1096 днів (2004 – 2006 роки) ініціювання та збору підписів за проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою у всіх регіонах України з питань:

- “Чи згодні Ви з тим, щоб Україна стала членом Організації Північноатлантичного договору (НАТО)?”

- “Чи підтримуєте Ви участь України у Єдиному економічному просторі (ЄСП) разом із Російською Федерацією, Республікою Казахстан та Республікою Білорусь, відповідно до Угоди про формування Єдиного економічного простору, підписаної 19 вересня 2003 року?”

лише в електронних засобах масової інформації було опубліковано 17 421 документ (статті, інтерв’ю та ін.) на цю тему. Більшість всіх публікацій була спрямована на формування позитивного відношення до ідеї інтегрування України до Єдиного економічного простору та негативного ставлення до євроатлантичної спрямованості зовнішньополітичного курсу держави. В принципі, це нормальне явище, однак у цій інформаційній кампанії активну участь брали ті політичні сили, які приймали Закон України “Про основи національної безпеки”, який на законодавчому рівні і визначив саме євроатлантичний курс як найбільш перспективний.

Були проведені досить цікаві дослідження, які базувалися на наборі документальних корпусів, що містять повідомлення онлайнних ЗМІ різних обсягів, зібраних у мережі Інтернет системою InfoStream [31], яка забезпечує інтеграцію та моніторинг мережних інформаційних ресурсів. За допомогою цієї системи виконується автоматизований збір інформації з веб-сайтів у режимі реального часу, її структурування, групування за семантичними ознаками, а також ефективний тематичний вибірний розподіл і надання доступу до інформації у пошукових режимах. За допомогою системи InfoStream охоплюються новини з тисяч вітчизняних і закордонних веб-сайтів, здійснюється їх обробка та узагальнення. Система забезпечує доступ до унікального ретроспективного фонду, який перевищує 80 млн. записів за 10 років та підтримку аналітичної роботи в режимі реального часу, в тому числі побудову сюжетних ланцюжків, дайджестів, діаграм появи у часі та таблиць взаємозв’язків понять.

Тематика досліджуваного інформаційного потоку визначалася запитом до системи InfoStream щодо “інформаційної активності з метою впливу на свідомість учасника референдуму” в інформаційному просторі країни:

“референдум & (вступ~/2/НАТО) & (Україн | Україн)”

Документи, релевантні наведеному запити, можуть бути представлені двома мовами (українською та російською), містити словосполучення типу “Референдум”, або “Референдум по НАТО”, а також містити у собі назву нашої країни.

Досліджувалися інформаційні потоки, що поступали з понад тисячі українських мережних інформаційних ресурсів, серед яких лідерами за кількістю релевантних запитів публікацій були такі авторитетні джерела, як

агентства Росбалт-Україна, РБК-Україна, УРА-Інформ, Укрінформ, газети “Погляд”, “Хрещатик”, “Газета 2000”, “Газета по-українськи”, сайти “Європейський простір”, “Оглядач”, “Глобаліст”, “Кореспондент.net” тощо. Ретроспективний період дослідження становив весь період з 2004 року до 2006 року включно. За цей період системою InfoStream було охоплено понад 28 млн. мережних документів. У результаті пошуку за найбільш широким запитом було знайдено 17 421 документ, обробка яких дозволила отримати повну картину експериментальних даних – часові ряди за заданий період. На рис. 2 наведено графік кількості публікацій за запитом за днями.

Представлений графік враховує тижневі коливання (у вихідні дні, наприклад, в мережі публікується значно менше документів, ніж у будні). Для більш наглядного відображення тенденцій подібні графіки згладжуються методом «ковзного середнього» з вікном спостереження у 7 днів. На рис. 3 наведено згладжений графік, що відповідає наведеній вище динаміці. Зокрема, можна бачити, що за останні півтора року кількість публікацій на цю тему різко збільшилася.

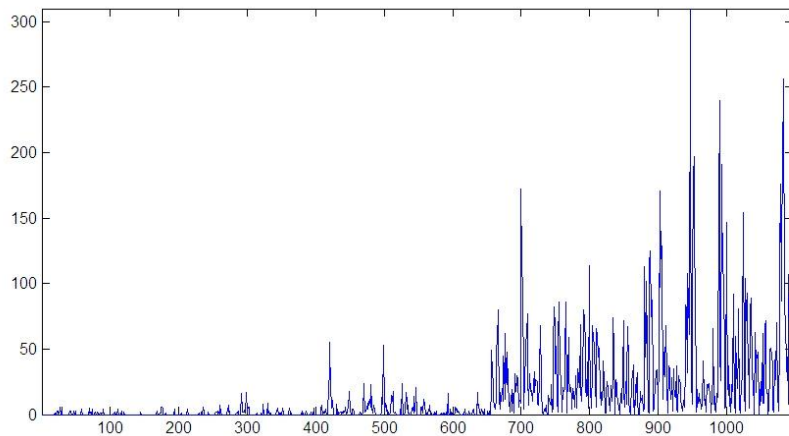

Рис. 2. Динаміка кількості публікацій за першим запитом за днями (разом 17421 публікація)

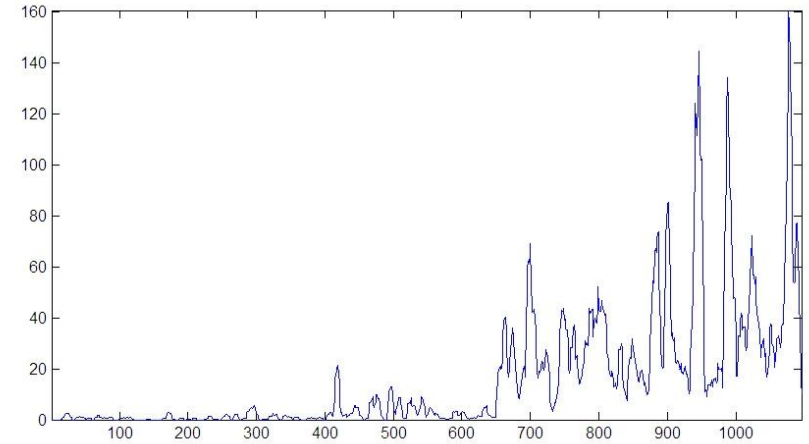

Рис.3. Згладжений графік кількості публікацій за днями

Такий суттєвий ріст інформаційної зацікавленості до теми проведення референдуму з питання вступу до НАТО в окремі періоди часу дивним чином збігається з часом підвищення політичної активності з приводу проведення дострокових парламентських виборів, дострокового одночасного проведення парламентських і президентських виборів, “газового” конфлікту з Росією, внесення змін до Конституції України і т.д. Тобто можна констатувати, що питання вступу або не вступу України до НАТО або до ЄСП не є визначальними у вирішенні зовсім інших проблем та питань і слугують лише приводом до застосування визначених механізмів впливу на свідомість громадян.

У цьому контексті інструментарії і розробки, які наведені у роботах [32-39], можуть стати досить дієвими запобіжними механізмами спотворенню народного волевиявлення під час підготовки та проведення референдумів.

До чергових виборів Президента України 17 січня 2010 року, до можливих позачергових виборів до Верховної Ради України (відбудуться чи ні, ще невідомо), лунали та зараз лунають “перестороги” щодо їх фальсифікацій.

Як відомо, про такі “перестороги” говорять, в першу чергу, ті політичні сили або політики, які не впевнені у своїй перемозі або досягненні передбаченого результату, а також ті, які хочуть і будуть застосовувати елементи фальсифікації, але не впевнені в їх ефективності у порівнянні з іншими учасниками виборчих перегонів.

Велика увага механізмам запобігання спотворення народного волевиявлення під час проведення референдумів або виборів (різниці нема) приділялася у дослідженнях [17-23, 40-46]. Стисло нагадаємо ці механізми:

1. Більш чітке унормування умов встановлення і, головне, змін меж дільниць для голосування.

2. Розробка і широке застосування різнобічних засобів системної інформатизації виборчих і референдумних процедур з метою максимального скорочення часу між процедурами голосування, підведення підсумків голосування та їх оприлюднення, а також забезпечення максимальної прозорості дій суб'єктів виборчих і референдумних процесів під час здійснення ними окремих процедур їх підготовки і проведення з наданням цим засобам державного статусу.

3. Обов'язкове створення, впровадження та забезпечення функціонування Державного реєстру виборців, учасників референдуму [47-48].

4. Максимальна уніфікація і стандартизація організації і здійснення окремих процедур підготовки та проведення виборів і референдумів, незалежно від їх типів і видів [49]. Вже давно назрів перехід до розробки і впровадження Виборчого кодексу України з введенням, на певний час, мораторію внесення змін до нього або ускладнення умов внесення змін до нього.

Але головним запобіжним механізмом спотворення народного волевиявлення залишається саме виборець, учасник референдуму. Часто саме виборці, учасники референдуму є "співавторами" різного виду фальсифікацій, спотворень і, причому, свідомо. Як це не парадоксально, свідомість виборця, учасника референдуму, як головного носія влади, прямо залежить від соціально-економічного становища країни, рівня його особистого добробуту, самоідентифікації по відношенню до того суспільства, членом якого він є за фактом.

До речі, іноді метою спотворення народного волевиявлення є не стільки досягнення визначеного, скільки показ того, що народ справді «масово підтримує» саме це рішення, про що вже йшлося вище.

1.4. Висновки

Вищенаведене дає змогу зробити наступні висновки:

1. Вибори як один з основних інструментаріїв та показників рівня демократичності суспільства за своєю природою не можуть бути абсолютно чесними і прозорими. Вибори – це, насамперед, конфлікт інтересів, для вирішення якого залучають, будь-якими засобами, інших учасників цього процесу.

2. Рівень демократичності, відкритості та чесності виборчої кампанії визначається співвідношенням отриманих базових показників організації та проведення виборчої кампанії до загальноприйнятих світовим суспільством.

3. Саме "інтереси" основних суб'єктів виборчого процесу визначають модель виборчої системи, а також принципи і методи усередині обраної виборчої системи.

4. Будь-яка виборча система є демократичною за умовою застосування її, перш за все, в інтересах конкретної людини, суспільства, держави та відповідності національним інтересам. Саме інтереси конкретної людини, суспільства, держави та відповідність національним інтересам визначають доцільність і своєчасність впровадження тієї чи іншої виборчої системи.

5. В Україні спостерігається порушення балансу інтересів основних суб'єктів виборчого процесу та інтересів конкретної людини, суспільства та держави в цілому. Вибір принципів і методів функціонування обраної виборчої системи, особливо пропорційної, на сьогодні не відповідає ані інтересам конкретної людини, ані інтересам суспільства та держави в цілому, ані національним інтересам.

6. Власне кажучи, передчасний перехід на змішану виборчу систему заклав основи для прискорення зайвої політизації суспільства, розмежування суспільства, руйнування системи управління народним господарством країни і при цьому не надав позитивних імпульсів загальноприйнятій політичній структуризації українського суспільства.

7. Відсутність передумов еволюційності переходу, в науковому сенсі, від мажоритарної виборчої системи до пропорційної із застосуванням негативних її принципів (неприродного об'єднання політичних партій у партійні виборчі блоки, закритих партійних списків кандидатів у депутати, імперативний мандат та ін.) призвело до негативних наслідків у процесах становлення держави, державотворення, консолідації суспільства, визначення ролі і місця України у сучасному світовому просторі. Останні двоє виборів до Верховної Ради України на пропорційній основі остаточно відвернули людей від представницьких органів влади. Дивлячись на склад українського парламенту, дії і рішення, які приймаються, люди остаточно втратили довіру не тільки до Верховної Ради України, а й до представницьких органів будь-якого рівня. Але ще страшніше, що партійно-пропорційний принцип вже "проник і вкоренився" в усі органи управління, як державні, так і господарсько-адміністративні, судові, військові та ін. Це вже остаточно зруйнувало державну систему управління на всіх рівнях. Це зруйнувало систему захисту людини від свавілля, поборів, захисту його життєвих інтересів. Сьогодні домінує принцип: головне - партійна приналежність та близькість до партійних керівників, а розум, руки, професіоналізм – це зайве.

8. Не зважаючи на наведені негативні наслідки непродуманого втілення у життя як змішаної, так і пропорційної виборчих систем, повернення вже не буде через певні обставини, які зараз не будемо аналізувати. Тому необхідно зробити науково обґрунтовані висновки з позицій інтересів саме суспільства, держави і її національних інтересів, а не інтересів кланів, угруповань, інших країн та перейти до нормальних принципів і методів пропорційної виборчої системи.

9. Одним з основних механізмів спотворення народного волевиявлення під час організації та проведення виборів є поєднання інформаційно-психологічного впливу з використанням різного роду соціологічних служб на свідомість виборця з прямим або опосередкованим його підкупом, що зараз повністю замінило змагання програм претендентів на виборні посади.

Розділ 2. Системна інформатизація у виборчому процесі

2.1. Проблемні питання інформаційно-аналітичного забезпечення процесів підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні

Загальновідомо, що виникнення суспільних потреб приводить у дію механізми, покликані задовольняти ці потреби. Цілком об'єктивна потреба суспільства в проведенні впродовж 90 днів виборчого процесу з виборів народних депутатів України 31 березня 2002 року зумовила прийняття відповідного виборчого закону. Водночас, скорочення вдвічі тривалості виборчої кампанії за цим законом, на жаль, не призвело до спрощення чи усунення законодавцем певних виборчих процедур – вони залишилися такими, якими їх визначав законодавець у проекті закону на піврічний строк підготовки та проведення виборів. Звичайно, реалізувати виборчі процедури в такі стислі строки без широкого застосування автоматизованої інформаційно-аналітичної системи "Вибори" ні Центральна виборча комісія, ні окружні виборчі комісії не змогли б. Отже, поява цієї нової суспільної потреби змусила запроваджувати в життя якісно новий інструментарій для її реалізації, а саме: використання удосконалених засобів Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори" (далі – система "Вибори" або ЄІАС "Вибори").

Слід зазначити, що будь-який виборчий чи референдумний процес у демократичному суспільстві має бути прозорим, об'єктивним і чесним. Саме цій меті і служить впровадження у виборчий процес досягнень інформатизації. За великим рахунком, ступінь застосування сучасних досягнень у сфері інформаційних технологій під час виборів і референдумів є мірилом демократизації суспільства, його відкритості та прозорості.

Розглянемо, які ж ділянки роботи вдалося автоматизувати.

Відповідно до частини четвертої статті 10 Закону України "Про вибори народних депутатів України" [4] виборчий процес поділяється на 9 етапів. Кожний із цих етапів по-різному забезпечується супроводженням сучасних програмно-технічних засобів системи "Вибори".

Наприклад, такі етапи виборчого процесу як утворення виборчих комісій, висування та реєстрація кандидатів у народні депутати України, проведення передвиборної агітації, зокрема в частині контролю джерел формування та використання виборчих фондів, підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування і результатів виборів народних депутатів України, а також реєстрація обраних народних депутатів України, вже зараз значною мірою автоматизовані. На сьогодні у нас нема жодних сумнівів у тому, що успішна реалізація зазначених етапів виборчого процесу в 2002 році без застосування засобів системи "Вибори" була б практично неможливою.

Система "Вибори" – це складний комплекс взаємопов'язаних організаційно-адміністративних, програмно-технічних, телекомунікаційних та кадрових заходів, сукупність зовнішньо самостійних, але ідеологічно взаємопов'язаних підсистем.

Центральна виборча комісія створювала та вдосконалювала цю систему під час кожної виборчої кампанії, як майстер-художник створює свою улюблену композицію, кожного разу додаючи до загальної мозаїки нові, більш досконалі та сучасні елементи.

Ще до початку виборчого процесу за ініціативою Центральної виборчої комісії у грудні 2001 року Президент України видав розпорядження щодо застосування автоматизованих інформаційних систем у процесі підготовки і проведення виборів народних депутатів України, а Кабінет Міністрів України прийняв відповідну постанову від 21 грудня 2001 року № 1713.

Згідно з вимогами зазначених актів Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації забезпечили окружні виборчі комісії на період з 10 січня до 10 квітня 2002 року необхідною комп'ютерною і телекомунікаційною технікою, відповідним програмним забезпеченням, кваліфікованими фахівцями для обслуговування комп'ютерних робочих станцій, а також надійним телекомунікаційним зв'язком.

У свою чергу реалізація Центральною виборчою комісією, зокрема управлінням інформатизації Секретаріату Комісії, вищезазначених нормативно-розпорядчих документів дозволила в надзвичайно стислі строки спроекувати та модернізувати відповідні підсистеми ЄІАС "Вибори" та розгорнути в Україні тимчасову комп'ютерну мережу, що обслуговувала 225 окружних виборчих комісій майже з перших днів їх роботи, забезпечити надійне функціонування всіх підсистем ЄІАС "Вибори" та належне інформаційно-аналітичне забезпечення виборчого процесу 2002 року, що отримало високу оцінку фахівців в Україні та міжнародних спостерігачів.

Сьогодні можна з упевненістю констатувати, що в Україні існує унікальна система загальнодержавного рівня, яка дозволяє вирішувати різні завдання щодо організації підготовки і проведення виборчого та референдумного процесів. Використання системи "Вибори" дає можливість практично протягом кількох годин підводити підсумки голосування в державі і за допомогою сучасних засобів транспортування інформації та її візуалізації негайно доводити їх до відома широких кіл громадськості, міжнародної спільноти, в тому числі використовуючи мережу Інтернет.

Слід зазначити, що підсистеми збору та передачі інформації від комісій нижчого рівня до бази даних Центральної виборчої комісії, які розроблялися та використовувалися під час проведення виборів народних депутатів України в 1998 році, Президента України в 1999 році та Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою в 2000 році, були орієнтовані лише на виконання вузькоспеціалізованих завдань – збір та передачу інформації про хід та підсумки голосування у день виборів, референдуму та наступного дня після голосування. Для виконання цього, власне, одноденного (чи дводенного) завдання формувалася відповідний програмно-технічний комплекс підсистеми.

Саме тому розроблена фахівцями закритого акціонерного товариства "Інформаційні комп'ютерні системи" на якісно вищому рівні підсистема збору та передачі інформації від окружних виборчих комісій до бази даних Центральної виборчої комісії під час підготовки та проведення виборів

народних депутатів України 31 березня 2002 року має значно ширшу функціональну спроможність. Вона забезпечує функціонування системи протягом усіх етапів виборчого процесу і, відповідно, передачу засобами підсистеми та засобами електронної пошти всієї необхідної для Центральної виборчої комісії та окружних виборчих комісій інформації – уніфікованих типових повідомлень, методичних матеріалів, відповідних постанов Комісії, відповідей на запити тощо.

Із впровадженням цієї підсистеми досягнуто головної мети – система стала надійним помічником як Центральної виборчої комісії, так і окружних виборчих комісій для виконання у надзвичайно стислі строки в повному обсязі покладених на них повноважень. **Окружні виборчі комісії вже через десять днів після їх утворення увійшли до тимчасової комп'ютерної мережі Центральної виборчої комісії і вели активний електронний обмін інформацією.**

Підсистемою збору та передачі інформації від окружних виборчих комісій до бази даних Центральної виборчої комісії закладено засади автоматизації або механізації виконання окремих повноважень під час організації поточної роботи окружних виборчих комісій. Так, програмними засобами підсистеми передбачалося формування складу дільничних виборчих комісій. Обслуговуючим персоналом комп'ютерних робочих станцій використовувалося стандартне програмне забезпечення для виконання офісних завдань тощо. Безумовно, роботу в цьому напрямі слід інтенсивно продовжувати і розвивати, оскільки її лише розпочато. Саме тому пріоритетним напрямом розвитку системи "Вибори" повинен стати розвиток системи "нижнього рівня", тобто системи збору та інформаційно-аналітичної обробки інформації на рівні окружних (територіальних) виборчих комісій, комісій з референдуму з адекватною системою відображення результатів обробки цієї інформації у межах адміністративно-територіального об'єкта, виборчого округу, регіону. Цілком природно, що системи "верхнього та нижнього рівнів" мають не лише кореспондуватися між собою, а й бути логічним продовженням одна одної, а тому процес їх удосконалення має відбуватися синхронно.

При цьому слід негайно подаватися поточну інформацію про перебіг виборчих процесів у відкриту мережу Інтернет для користувачів як на регіональному рівні, так і в центрі. Дотримання цього принципу вирішить багато питань, пов'язаних з довірою суб'єктів виборчого процесу до системи.

Другим напрямом на шляху вдосконалення та якісного розвитку системи "Вибори" є створення та ведення в Україні Державного реєстру виборців та учасників референдуму. Позитивна громадська думка з цього приводу вже сформувалася в державі. Це дуже складна та довготривала робота, для виконання якої треба задіяти державні органи влади та установи різних рівнів. Але, незважаючи на складність проблеми, цю роботу необхідно розпочинати спільно з іншими державними інституціями України вже найближчим часом.

Третім напрямом розвитку системи "Вибори" має бути проведення науково-дослідних робіт з розробки та впровадження вітчизняних автоматизованих електронних виборчих скриньок, як це вже робиться у Російській Федерації та Азербайджані. Необхідний для цього науковий та промисловий потенціал в Україні є. Такі автоматизовані скриньки відрізняються від звичайних наявністю елементів розпізнавання та сканування виборчих бюлетенів, наявністю пристроїв накопичення та первинної обробки інформації. У разі доповнення скриньок пристроями передачі (або регламентованого зняття) інформації можна фактично об'єднати два незалежні на сьогодні процеси – отримання інформації про хід голосування та його підсумки.

Враховуючи всі позитивні напрацювання в галузі інформатизації виборчого процесу, слід зазначити, що в країні майже відсутня законодавча база для належного застосування сучасних досягнень цієї галузі науки. На жаль, доводиться констатувати, що сучасні інформаційні технології прогресують значно швидше, ніж виборче та референдумне законодавство в Україні. Тому нині одним з пріоритетних завдань є підготовка належної правової бази використання системи "Вибори". Зауважимо, що найефективніший шлях удосконалення законодавства в сфері використання системи "Вибори" – це прийняття закону, який врегулював би весь комплекс суспільних відносин, що виникають з питань інформатизації виборів та референдумів. Цей закон має визначити статус системи, її загальнонаціональний характер, встановити правовий режим використання її матеріально-технічного комплексу та інформаційних ресурсів, вирішити питання юридичного значення документів, підготовлених з використанням системи "Вибори", а також передбачити питання вдосконалення і розвитку системи, застосування її потенціалу для вирішення завдань, пов'язаних як з проведенням виборів і референдумів, так і з використанням Державного реєстру населення.

Необхідно також установити відповідальність за можливі правопорушення, допущені при застосуванні системи "Вибори", врегулювати проблему інформаційної безпеки і доступу до використання конфіденційної інформації, що міститься в базі даних цієї системи. Це – черговий напрям удосконалення і розвитку системи "Вибори".

З метою скорочення витрат на підготовку та проведення виборів і референдумів, підвищення їх організаційно-технічного рівня в цьому законі необхідно врегулювати також питання створення в регіонах постійно діючої кадрової та технічної інфраструктури в чотирьохрівневій системі виборчих комісій та комісій з референдумів, **які забезпечували б підготовку та проведення в Україні не лише виборів Президента України, виборів народних депутатів України, всеукраїнських референдумів, але й місцевих виборів і референдумів на спільній технічній і технологічній базі, використовуючи єдині алгоритми обробки інформації тощо.**

Підсумовуючи, слід зазначити, що створення і впровадження системи "Вибори" за характером розв'язуваних нею задач і їх масштабністю є однією

з головних загальнодержавних автоматизованих систем, що під час виборчих кампаній успішно функціонує в усіх регіонах України і надійно виконує покладені на неї завдання. Її застосування дозволило вперше автоматизувати процес підготовки та проведення виборів і референдумів, зробити його прозорим і контрольованим громадськістю країни, що допомогло належним чином реалізувати конституційні виборчі права громадян відповідно до виборчого законодавства України та загальновизначених норм міжнародного права.

Крім того, система "Вибори" вирішує не лише досить складні та специфічні науково-технічні проблеми інформатизації виборчого процесу, але й таку актуальну суспільно-політичну проблему, як підвищення довіри громадян України до таких важливих державних інститутів, як вибори та референдуми.

2.2. Огляд практики розробки та впровадження засобів автоматизації у процесі підготовки та проведення виборів в Україні упродовж 1997 – 2006 років

З 1997 року Центральною виборчою комісією здійснювалось поетапне створення ЄІАС "Вибори" для забезпечення оперативності та достовірності збору, високої надійності обробки і збереження інформації на всіх етапах підготовки і проведення виборів Президента України, виборів народних депутатів України, всеукраїнського референдуму.

Концепція створення в Україні ЄІАС "Вибори", що була затверджена постановою Центральної виборчої комісії від 10 лютого 1999 року № 14, ставила за мету забезпечення інформаційної підтримки виконання завдань, що випливають із повноважень Центральної виборчої комісії, виборчих комісій та комісій з референдумів, органів державної влади і органів місцевого самоврядування, що сприяють підготовці та проведенню виборів і референдумів.

На реалізацію основних положень Концепції ЄІАС "Вибори" Центральною виборчою комісією розроблені та функціонують під час виборчого чи референдумного процесу такі підсистеми:

- нормативно-правового та організаційно-розпорядчого забезпечення;
- технічного та телекомунікаційного забезпечення;
- збору та передачі інформації від окружних (територіальних) виборчих комісій, комісій з референдумів до бази даних Центральної виборчої комісії;
- інформаційно-аналітичної обробки інформації, а саме: інформаційно-аналітична система (далі – ІАС) супроводження виборів народних депутатів України – ІАС "Вибори народних депутатів України" (ІАС "Вибори-1998", ІАС "Вибори народних депутатів України – 2002");
- інформаційно-аналітична система супроводження виборів Президента України в 1999 році – ІАС "Вибори Президента України";

- інформаційно-аналітична система супроводження Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою в 2000 році – ІАС "Всеукраїнський референдум";

- реєстр політичних партій України та їх територіальних утворень – банк даних "Політичні партії України";

- забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки поточної роботи Секретаріату Комісії.

ЄІАС "Вибори" охоплює Центральну виборчу комісію (постійно діючий "верхній" сегмент Системи) та 225 територіально віддалених окружних (територіальних) виборчих комісій по виборах народних депутатів України чи Президента України (діючий під час виборчого процесу "нижній" сегмент Системи) чи 788 комісій з всеукраїнського референдуму (також діючий під час референдумного процесу "нижній" сегмент Системи), які є джерелами утворення виборчої чи референдумної інформації та користувачами Системи і розташовані в 27 регіонах України. Однак, крім названих об'єктів інформатизації, існує ще понад 33 тисячі дільниць для голосування, які, на жаль, в даний час не охоплені програмно-технічними засобами Системи і є перспективним напрямом розвитку ЄІАС "Вибори" та її складових, як з точки зору розвитку корпоративної комп'ютерної мережі Системи, так і створення надійних автоматизованих комплексів підрахунку голосів для оснащення ними дільниць для голосування.

Система здійснює інформаційно-аналітичне обслуговування діяльності Центральної виборчої комісії та окружних (територіальних) виборчих комісій за допомогою регламентних звітів, аналітичних довідок та механізму довільних запитів.

Під час проведення виборів народних депутатів України в 1998 році передача відомостей про хід голосування та підсумки голосування до Центральної виборчої комісії здійснювалась окружними виборчими комісіями одномандатних виборчих округів через систему формування та передачі інформації від регіональних інформаційних центрів (27 одиниць) та факсимільним і телекним зв'язком. Проте інформація, що передавалась окружними виборчими комісіями факсимільним та телекним зв'язком, надходила до Центральної виборчої комісії значно раніше.

Цей досвід засвідчив, що під час проведення будь-яких виборчих чи референдумних кампаній необхідно встановлювати програмно-технічні комплекси Системи, які максимально наближені до джерел утворення інформації, тобто у кожній окружній (територіальній) виборчій комісії, комісії з референдуму (до районного рівня включно). При цьому бажано забезпечити встановлення комплексів відразу після офіційного оголошення виборчого чи референдумного процесу з метою забезпечення повноти обсягів накопичуваної інформації, її контролю, аналізу та для прискорення її передачі до Центральної виборчої комісії.

Однією з проблем інформаційно-аналітичного забезпечення виборів народних депутатів у 1998 році була необхідність формування бази даних ІАС "Вибори-98" безпосередньо в Центральній виборчій комісії шляхом введення

відомостей з паперових носіїв операторами комп'ютерного набору. Це потребувало значного часу, людських ресурсів, наявності достатньої кількості комп'ютерних робочих місць для формування відомостей у відведений для відповідних виборчих процедур час. В той же час ресурси комп'ютерних робочих станцій окружних виборчих комісій упродовж більшості етапів виборчого процесу не були належним чином використані. Ці недоліки було враховано під час організації інформаційно-аналітичного забезпечення виборчого процесу в 2002 році.

Використання пакетного введення інформації та передача до Центральної виборчої комісії значної кількості відомостей з використанням тимчасово функціонуючої корпоративної комп'ютерної мережі^{*)} безпосередньо окружними виборчими комісіями у 2002 році дозволили суттєво зменшити витрати часу та людських ресурсів, що в подальшому має стати нормою для організації інформаційної підтримки виборчого процесу. В цілому більш глибока системна інформатизація виборчого процесу, у порівнянні з попередніми роками, на думку спостерігачів від ОБСЄ, забезпечила проведення виборів народних депутатів України 31 березня 2002 року на високому організаційно-технічному рівні в надзвичайно стислі строки, визначені Законом.

Важливе значення для підвищення функціональної спроможності Системи в цілому має належна організація транспорту інформації в ній. Підсистеми збору та передачі інформації від окружних (територіальних) виборчих комісій до бази даних Центральної виборчої комісії, що розроблялися, як правило, на інших програмних платформах ніж підсистеми інформаційно-аналітичного супроводження виборчого процесу, та використовувалися під час проведення виборів народних депутатів у 1998 році, виборів Президента України в 1999 році та Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою в 2000 році, були орієнтовані на виконання лише вузькоспеціалізованих завдань – **збір та передачу інформації про хід та підсумки голосування лише в день виборів чи референдуму**, оскільки, фактично, використовувалися лише під час голосування та підрахунку голосів виборців, учасників референдуму (тобто в день голосування та наступного після голосування дня). Для виконання цього обмеженого строками, власне, одноденного (чи дводенного) завдання і розгортався тимчасово функціонуючий програмно-технічний комплекс (мережа) підсистеми збору та передачі інформації від окружних (територіальних) виборчих комісій, комісій з референдуму до бази даних Центральної виборчої комісії та виділялися відповідні бюджетні кошти.

В той же час більшість виборчих та референдумних процедур, що мали виконуватися комісіями нижчого рівня впродовж усіх етапів виборчого чи референдумного процесів з використанням засобів ЄІАС "Вибори", виконувалася традиційним ручним і тому надзвичайно трудомістким способом. Звичайно, таку організацію інформатизації виборчого чи референдумного процесу на рівні окружних (територіальних) виборчих

комісій, комісій з референдуму не можна було назвати ні комплексною, ні системною.

І лише під час підготовки та проведення виборів народних депутатів України 31 березня 2002 року Центральної виборчій комісії вдалося вже через 10 днів після утворення окружних виборчих комісій (до 25 січня 2002 року) розгорнути в Україні тимчасово функціонуючу комп'ютерну мережу із 225 комп'ютерних робочих станцій і забезпечити виконання значної кількості виборчих процедур засобами ЄІАС "Вибори" упродовж усіх етапів виборчого процесу.

Розроблена ЗАТ "Інформаційні комп'ютерні системи" підсистема збору та передачі інформації від окружних виборчих комісій до бази даних Центральної виборчої комісії під час виборів 2002 року мала значно ширшу функціональну спроможність, забезпечувала функціонування Системи протягом усіх етапів виборчого процесу і, відповідно, передачу засобами ЄІАС "Вибори" та засобами електронної пошти в реальному вимірі часу всієї необхідної для Центральної виборчої комісії та окружних виборчих комісій інформації, як типових повідомлень, передбачених Порядком надання, обробки, захисту та збереження інформації щодо підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні з використанням засобів ЄІАС "Вибори", затвердженим постановою Центральної виборчої комісії від 21 грудня 2001 року № 60, так і різних інструктивно-методичних матеріалів, постанов Центральної виборчої комісії та окружних виборчих комісій, відповідей на запити окружних виборчих комісій тощо.

З метою стандартизації та синхронізації загальних для виборчого процесу відомостей, незалежно від місця його проведення, було здійснено взаємний обмін довідниками та кодифікаторами, що є елементами інформаційного ядра центральної бази даних ЄІАС "Вибори", розробленого в межах інформаційно-аналітичної підсистеми "Вибори народних депутатів України", було зареєстровано в якості суб'єктів виборчого процесу в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі політичні партії, виборчі блоки політичних партій, виборчі списки кандидатів у народні депутати України від політичних партій, виборчих блоків політичних партій та відомості щодо офіційних спостерігачів, зареєстрованих Центральною виборчою комісією, тощо.

У межах підсистеми збору та передачі інформації від окружних виборчих комісій до бази даних Центральної виборчої комісії передбачено засоби автоматичного оновлення програмного забезпечення для виправлення можливих помилок чи надання йому нових необхідних функцій, що було надзвичайно актуальним під час виборчої кампанії 2002 року, оскільки розробка окремих модулів прикладного програмного забезпечення підсистеми виконувалася буквально "з коліс". І це є також однією із важливих переваг цієї підсистеми. Включення цієї підсистеми в арсенал ЄІАС "Вибори" дозволило забезпечити отримання та передачу майже на 100 відсотків необхідної виборчої інформації у двох напрямках засобами електронної пошти або засобами підсистеми збору та передачі інформації від окружних виборчих комісій до бази даних Центральної виборчої комісії.

^{*)} Тимчасово функціонуюча корпоративна комп'ютерна мережа ЄІАС "Вибори" – це комп'ютерна мережа, що оперативного розгортається і функціонує лише на час підготовки і проведення виборчого чи референдумного процесу (наприклад, упродовж 90, 120 днів тощо).

Для забезпечення функціонування вищезазначених підсистем ЄІАС "Вибори" в умовах здійснення виборчого процесу 2002 року була створена ефективна телекомунікаційна підсистема передачі інформації від 225 окружних виборчих комісій до Центральної виборчої комісії, що може слугувати в подальшому в якості модельної підсистеми передачі інформації при організації інформаційно-аналітичного супроводження будь-якої виборчої чи референдумної кампанії в державі.

Для забезпечення належного функціонування ЄІАС "Вибори" Центральна виборча комісія розробила відповідне нормативно-правове та організаційно-методичне забезпечення, що базується на чинному законодавстві України та було впроваджено у виборчі та референдумні процеси у вигляді організаційно-методичних та інструктивних документів. Вони містять рекомендації з конкретного застосування статей чинного законодавства щодо підготовки і організації виборів і референдумів з використанням автоматизованих інформаційних систем.

Головними нормативно-розпорядчими документами щодо створення і використання ЄІАС "Вибори" є чинне законодавство України, Розпорядження Президента України про застосування автоматизованих інформаційних систем під час підготовки та проведення Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою в 2000 році та виборів народних депутатів України в 1998 та 2002 роках, постанови Центральної виборчої комісії, розпорядження Голови Центральної виборчої комісії, відповідно до яких в межах виділених бюджетних коштів фахівцями Комісії проводилася цілеспрямована робота щодо розвитку та вдосконалення підсистем ЄІАС "Вибори".

Разом з тим при створенні та експлуатації ЄІАС "Вибори" Центральна виборча комісія зіткнулась з низкою нижченаведених проблем, які в подальшому мають знайти своє вирішення як на загальноконцептуальному, так і технологічному рівнях [40-45].

Основною за своєю значимістю є проблема відсутності належної законодавчої бази для організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення системної інформатизації виборів та референдумів в Україні, яка б надала ЄІАС "Вибори" державного статусу, регламентувала питання застосування її у виборчому та референдумному процесі, забезпечила створення державної постійно функціонуючої корпоративної комп'ютерної мережі із системою регіональних сервісних центрів ЄІАС "Вибори", що забезпечувала б її надійну й ефективну експлуатацію, для повнофункціонального обслуговування всіх виборчих та референдумних кампаній, що проводяться в Україні, визначала правовий статус документів, підготовлених з використанням засобів Системи.

ЄІАС "Вибори" створювалась екстенсивним шляхом поетапно – упродовж кількох виборчих та референдумних кампаній, орієнтуючись на найбільш нагальні їх потреби, наслідком чого стало її перетворення в Систему, яка обслуговує в першу чергу потреби державного органу – Центральної виборчої комісії, а не потреби виборчих комісій та комісій з референдуму, котрі знаходяться на нижчому рівні системи виборчих комісій та комісій з

референдуму. Це привело до неадекватного розвитку підсистем ЄІАС "Вибори" "верхнього" та "нижнього" рівнів за рахунок останнього рівня, до формування практично майже всіх інформаційних відомостей головним чином на рівні підсистем "верхнього" рівня шляхом їх масового введення з паперових носіїв, а не опрацювання в середовищі джерел їх утворення – у виборчих комісіях та комісіях з референдуму нижчого рівня і вже потім передачі їх в електронному вигляді засобами Системи до бази даних Центральної виборчої комісії.

На сучасному етапі розвитку інформатизації виборів і референдумів ЄІАС "Вибори" має розвиватися і вдосконалюватися на якісно вищому рівні (кількість має перейти в якість), забезпечуючи адекватну системну інформатизацію всіх етапів виборчого та референдумних процесів, їх відкритість і прозорість, повнофункціональне інформаційне обслуговування виборчих комісій та комісій з референдуму усіх рівнів, здійснення ними відповідних повноважень згідно з чинним законодавством, включаючи інформаційне обслуговування підготовки і проведення місцевих виборів та місцевих референдумів на спільній технічній і технологічній базі державних органів, використовуючи єдині алгоритми обробки інформації, забезпечуючи максимально можливу їх відкритість для громадськості України та міжнародної спільноти.

Вдосконалення процесу системної інформатизації виборів і референдумів повинно носити безперервний, а не дискретний характер. Однак, чинне законодавство України не дозволяє забезпечувати безперервність цього процесу, оскільки передбачає фінансування будь-яких витрат тільки після оголошення початку виборчого чи референдумного процесів. Це призводить до того, що ЄІАС "Вибори" та її компоненти проєктуються, розробляються, випробовуються, вводяться в експлуатацію, доопрацьовуються, модернізуються одночасно і в дуже незначні проміжки часу – протягом двох-трьох місяців. Однак, на наш погляд, саме у міжвиборчий період доцільніше проводити роботи щодо розвитку, удосконалення Системи, заміни недосконалих проєктних рішень, а після прийняття змін до виборчого Закону ревізувати Систему на відповідність його положенням і проводити, при необхідності, модифікацію програмно-технічного забезпечення і технологічних схем збору та обробки інформації, попередньо провівши тестування та належне відпрацювання нових технічних рішень на експериментальній програмно-технічній базі, в якості якої може слугувати створений в Центральній виборчій комісії навчально-випробувальний стенд (полігон).

Постійне "падіння" веб-сайту Центральної виборчої комісії в найвідповідальніші моменти "пікових" навантажень під час усіх виборчих кампаній та Всеукраїнського референдуму 2000 року свідчить про необхідність розробки та реалізації технічного проєкту вдосконалення веб-ресурсу Центральної виборчої комісії для забезпечення його ефективної і стабільної роботи, суттєвого підвищення пропускну здатності веб-ресурсу, надійності системи захисту від несанкціонованого доступу користувачів, створення умов для оперативного доступу до інформації у періоди пікових навантажень, а також удосконалення методів навігації та механізмів

наповнення (оновлення) веб-ресурсу, закладання принципів основ його подальшого розвитку.

Існуюча організація і технологія робіт з розробки прикладного програмного забезпечення ЄІАС "Вибори", обрана розробником прикладного програмного забезпечення методологія побудови архітектури баз та банків даних Системи, на жаль, об'єктивно привели до невідповідності окремих положень Концепції створення в Україні ЄІАС "Вибори", затвердженої постановою Центральної виборчої комісії від 10 лютого 1999 року № 14, та вимог Технічного завдання на проектування ЄІАС "Вибори", затвердженого постановою Комісії від 26 березня 1999 року № 24, реальному стану справ. Фактично в складі ЄІАС "Вибори" на рівні Центральної виборчої комісії існують три незалежні тематичні інформаційно-аналітичні підсистеми – ІАС "Вибори народних депутатів України", ІАС "Вибори Президента України", ІАС "Всеукраїнський референдум", в яких, на жаль, відсутнє повноцінно сформоване спільне інформаційне уніфіковане "ядро" Системи, створення якого було задекларовано основними положеннями вищезазначеної Концепції, що стало наслідком постійного браку часу для розробки потрібних проектних рішень, екстенсивного шляху побудови окремих складових Системи.

У зв'язку з вищевикладеним необхідно розробити іншу, оптимальнішу і раціональнішу, архітектуру бази даних ЄІАС "Вибори".

У Центральній виборчій комісії в якості структурного підрозділу слід створити центр інформатизації з науково-практичною експериментальною базою для здійснення робіт щодо подальшого розвитку та вдосконалення ЄІАС "Вибори", пов'язаних з необхідністю реалізації нових підходів до застосування базового і розробки прикладного програмного забезпечення, модернізацією технічних засобів, використанням нових виборчих технологій. Необхідно невідкладно організувати проведення науково-дослідних робіт з розробки та впровадження вітчизняних автоматизованих скриньок для голосування на дільницях із наявністю елементів розпізнавання та сканування текстів бюлетенів, пристроїв накопичення, первинної обробки та передачі інформації до бази даних Центральної виборчої комісії.

Необхідно забезпечити подальший розвиток засобів візуально-презентаційного модуля Системи з використанням сучасніших програмно-технічних засобів та технологій, включаючи картографічні, прес-центру Центральної виборчої комісії.

Нагальною є необхідність створення Центральною виборчою комісією на базі Єдиного державного реєстру фізичних осіб автоматизованого Державного реєстру виборців, учасників референдуму, що дало б можливість використовувати відомості про зареєстрованих виборців, учасників референдуму не тільки для автоматизації процедури складання списків виборців, учасників референдуму, але й під час утворення територіальних виборчих округів, а також при формуванні замовлень на виготовлення необхідної кількості бюлетенів, вирішення інших завдань.

За наявності такого Реєстру є всі можливості уникнути "подвійного" включення виборців, учасників референдуму до списків виборців, учасників

референдуму, оперативно забезпечити відповідні зміни в списках виборців, учасників референдуму у зв'язку з можливими їх переміщеннями на території України під час виборчого чи референдумного процесів.

Принципова схема організації та ведення бази даних – Реєстру виборців, учасників референдуму України, а також питання науково-методологічного і технологічного забезпечення його створення та впровадження наведені в роботі "Концептуальні проблеми вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні" [3].

Для його реалізації необхідне лише законодавче вирішення та визначення Центральної виборчої комісії розпорядником і головним користувачем Реєстру, а також передбачення в Державному бюджеті України відповідних коштів на його розробку та постійне підтримання в актуальному стані. Ініціювати вирішення цього актуального питання має, звичайно, Центральна виборча комісія.

Вбачається доцільним при подальшому розвитку ЄІАС "Вибори" здійснити перехід на іншу науково-методологічну базу організації програмно-технічного середовища Системи – застосувати впровадження так званого "модульного" принципу. Підсистеми прикладного програмного забезпечення ЄІАС "Вибори" слід створювати з об'єктно-орієнтованих бібліотек, як сукупність програмно-інформаційних модулів, що забезпечить високий ступінь гнучкості й пристосування цього програмного забезпечення під конкретний тип виборів (Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів) чи референдумів (всеукраїнських чи місцевих).

У випадку зміни вимог до програмного забезпечення внаслідок, наприклад, змін законодавства, достатньо буде фахівцям Центральної виборчої комісії без залучення сторонніх організацій внести відповідні зміни до кількох програмно-інформаційних модулів або створити нову підсистему на основі існуючих модулів, а не переробляти кожного разу значну частину програмного забезпечення ЄІАС "Вибори" та витратити при цьому значні державні кошти [45].

Важливо зазначити, що Система повинна мати "надлишок" програмно-інформаційних модулів, що забезпечують автоматизацію (чи механізацію) всіх можливих виборчих та референдумних процедур, передбачених як чинним законодавством України про вибори і референдуми, так і можливими проектами змін до нього в наближеній перспективі. При цьому не важливо, який тип виборчої системи буде встановлено виборчим законодавством – мажоритарний, пропорційний чи змішаний. Система має бути готовою до експлуатації та розвитку при настанні будь-яких подій та змін. Те, що може бути завчасно передбачено і спрогнозовано, має бути і своєчасно враховано при проектуванні і розвитку Системи.

Названі вище проблемні питання та висновки торкаються загальноконцептуальних положень та ідеології створення і розвитку ЄІАС "Вибори", що стали підставами для розроблення нової редакції Концепції

розвитку Системи з метою поглиблення рівня системної інформатизації всіх етапів виборчих та референдумних процесів в Україні.

Разом з тим, аналіз положень вищезгаданої Концепції створення в Україні ЄІАС "Вибори", їх реалізація та досвід впровадження протягом 1997-2004 років дають підстави стверджувати, що в Україні створено Систему, яка за відповідного розвитку, модифікації та вдосконалення її складових дозволяє вирішувати основні завдання щодо автоматизації і механізації виборчих та референдумних процедур основних етапів виборчого та референдумного процесів, однак рівень їх системної інформатизації є недостатнім і вимагає суттєвого підвищення, розвитку та вдосконалення.

2.3. Мета та завдання системної інформатизації у виборчому процесі

Перед формулюванням мети та окресленням завдань системної інформатизації у виборчому процесі, насамперед, необхідне чітке визначення поняття "системна інформатизація".

Питання вживання терміну "системна інформатизація процесу", в тому числі і процесів підтримки прийняття рішень, потребує окремого розгляду.

Визначення терміну "інформатизація" як сукупності "взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, створених на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки", надане у законах України "Про Концепцію Національної програми інформатизації" [50] та "Про Національну програму інформатизації" [51].

Визначення терміну "засоби інформатизації" надане Законом України "Про Національну програму інформатизації" і означає "електронні обчислювальні машини, програмне, математичне, лінгвістичне та інше забезпечення, інформаційні системи або їх окремі елементи, інформаційні мережі і мережі зв'язку, що використовуються для реалізації інформаційних технологій".

Під терміном "процес" розуміємо сукупність процедур (операцій), які необхідно здійснити для досягнення визначеної мети (завдання). Причому ця сукупність процедур (операцій) не обов'язково має бути послідовною, вона може бути й паралельною, й паралельно-послідовною.

Крім того, розрізняють дискретні та неперервні процеси.

Дискретні процеси мають чітко відокремлені один від одного стани, причому для кожного стану можна вказати сусідні – попередній та наступний або тільки один з них.

Для неперервного процесу завжди можна виділити проміжний стан, який знаходиться між двома будь-якими станами. Тобто поняття "сусідніх станів" для неперервного процесу не існує.

Також можна говорити й про такі типи процесів, як:

- аперіодичні та циклічні;

- скінченні та нескінченні;
- керовані та некеровані;
- лінійні (однонаправлені) та різнонаправлені;
- та інші.

З точки зору обчислювальної техніки, стандарт ISO 9000:2000 визначає процес як сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих операцій, які перетворюють вхідні дані у вихідні. Комп'ютерна програма – це лише пасивна сукупність інструкцій, а процес – це безпосереднє виконання цих інструкцій.

Технічні та інформаційні системи управління та моделювання (математичне, інформаційне, технічне) відносять до кібернетики, системи – об'єкти та їх класифікацію – розглядає систематика, системи та системне проектування розробляються в межах інженерних напрямків та спеціалізації технічних дисциплін, соціальні та політекономічні системи розглядають на синтетичних рівнях відповідних продуктивних напрямків. Штучне виділення об'єктів розгляду на рівні псевдосистем є методологічним прийомом для можливості адекватного опису моделі на системному рівні – формалізованого опису об'єктів за функціональними ознаками.

Таким чином, можна зробити висновок, що процедуру можна розглядати як об'єкт, а процес, який є сукупністю процедур або об'єктів з визначеними відношеннями між ними – як систему.

Виходячи з наведеного, а також з визначення термінів "інформатизація" та "засоби інформатизації", можна стверджувати, що застосування терміну "інформатизація" правомірне лише для процедур процесу, які або вже формалізовані, або можуть бути формалізовані.

Враховуючи, що при розгляді можливості застосування засобів інформатизації під час здійснення не окремих, а всіх або більшості процедур (операцій) процесу мова йде про системність цього застосування, логічно буде і застосування, по відношенню до всього процесу, терміну "системна інформатизація процесу".

Системна інформатизація – це сукупність об'єктів і відношень між ними, що утворюють єдине ціле в процесі інформатизації дій, спрямованих на досягнення визначеної мети або вирішення визначеної задачі.³

Виборчий процес – це сукупність взаємопов'язаних послідовних, паралельних або послідовно-паралельних процедур, які за логічними ознаками їх здійснення можуть бути об'єднані у зовнішньо відокремлені виборчі підпроцеси. До таких виборчих підпроцесів можна віднести, наприклад, сукупності процедур, які пов'язані з формуванням виборчих округів та дільниць для голосування, формуванням системи виборчих комісій, висуванням кандидатів на виборні посади, організацією та проведенням передвиборчої агітації, затвердженням форми та змісту виборчого бюлетеня і забезпеченням ними дільничних комісій з виборів, з формуванням порядку голосування та забезпеченням його дотримання під час голосування, формуванням порядку

³ Вперше дане визначення надане у монографії „Системна інформатизація процесів прийняття рішень” (авт. В.М. Фурашев, К.: „Синopsis”, 2009. – 2009.

обробки бюлетенів для голосування та підведенням підсумків результатів голосування та інше.

Цілком зрозуміло, що у виборчому процесі можуть бути, за фактом, як законодавчо закріплені процедури, так і процедури, які на законодавчому рівні не знайшли свого відображення.

Таким чином, з точки зору визначення поняття “системна інформатизація”, об’єктами виступають питання автоматизації/механізації процедур виборчого і референдумного процесів як цілісного процесу.

Також цілком зрозуміло, що всі процедури процесів підготовки та проведення виборів або референдумів нерозривно пов’язані з процесами прийняття рішень.

Виходячи з наведеного, **метою** системної інформатизації у виборчому або референдумному процесі як процесі прийняття рішень можна визнати забезпечення створення умов:

- більш високого рівня об’єктивності і неупередженості при підготовці і прийнятті рішень шляхом отримання, синтезу та первісного аналізу великих масивів інформації за визначеним напрямом;
- аналізу подій, реакцій на заходи, які пов’язані з цією подією;
- оцінки сфер впливу конфліктних або кризових ситуацій, які існують або можуть виникнути під час прийняття рішень або є наслідками вже прийнятих рішень;
- економії часу, засобів, трудових і матеріальних ресурсів;
- своєчасного виявлення кризових і конфліктних проявів;
- популяризації, за необхідністю, прийнятих рішень у світовому інформаційному просторі;
- слідування останнім світовим тенденціям.

Це особливо актуально у зв’язку зі збільшенням обсягів інформації, насамперед, у мережі Інтернет, і ускладненнями за пошуку потрібних даних (інтенсивність росту шумової інформації набагато перевищує інтенсивність росту корисної інформації), а також з надмірністю обсягів шумової інформації, що зумовлює необхідність розроблення та застосування підходів, аналогічних застосованим у природних науках при поділі сигналів та шумів.

При цьому необхідно врахувати наступне:

- фільтрування інформації, що явно дублюється, не створює проблем, однак повідомлення, що дублюються за змістом, виявити не так легко, тут на допомогу приходять інтелектуальні алгоритми;
- усунення повідомлень, що дублюються, в інформаційних потоках не є завжди доцільним (існує ряд задач, у яких використовується дублювання текстів повідомлень з різних джерел, наприклад, при визначенні важливості повідомлення).

Таким чином, під час прийняття будь-яких серйозних рішень необхідно використовувати комплексні системи, що дозволяють компонувати та узагальнювати отриману з різних джерел інформацію щодо об’єкту прийняття рішення.

Системна інформатизація у виборчому або референдумному процесі, з огляду на викладене, має бути спрямована, в першу чергу, на інформаційне та інформаційно-аналітичне забезпечення цього процесу.

Історичний досвід розвитку світового суспільства свідчить про те, що за своєю природою вибори не можуть бути абсолютно об’єктивними або чесними. Вибори не можуть бути абсолютно демократичними і прозорими. Коли ми говоримо про демократичність, прозорість, чесність виборів, то маємо на увазі визначений загальносуспільний, загальносвітовий рівень організації і проведення виборів у всьому комплексі цього питання.

Саме цю тезу підтверджує досвід організації і проведення виборчих і референдумних кампаній у багатьох країнах світу. Досить згадати, наприклад, останні виборчі кампанії у Сполучених Штатах Америки, Великій Британії, Російській Федерації, а також Всеукраїнський референдум за народною ініціативою у 2000 році, останні вибори Президента України у 2004 році, вибори народних депутатів України у 2006 році, позачергові вибори народних депутатів України у 2007 році та вибори місцевих і селищних голів у ряді міст та селищ України.

Увесь досвід організації та проведення виборів і референдумів в Україні в 1998–2007 роках демонструє постійно зростаючу кількість та спрямованість „звинувачень та підозр” з боку окремих суб’єктів виборчого і референдумного процесів, пересічних громадян України, висловлених як організаторам, так і безпосереднім учасникам цих виборів і референдумів. Такі „звинувачення є, переважно, результатом недосконалих знань законодавства про вибори та референдуми, виборчих та референдумних технологій як пересічними громадянами України, тобто виборцями як суб’єктами цих процесів, так і політичними партіями (блоками політичних партій), також як суб’єктами цих процесів, які делегують своїх представників у систему виборчих комісій, комісій з референдуму.

Але досвід організації та проведення виборів і референдумів в Україні в 1998–2007 роках свідчить також про недосконалість існуючих систем своєчасного і повного отримання бажаної для кожного громадянина України інформації про перебіг виборчих та референдумних процесів, незалежно від їхньої особистої участі у процесах організації та проведенні виборів і референдумів, а також представників міжнародної спільноти.

Виходячи з цих тез, можна сміливо стверджувати, що вже давно всі демократичні країни замислюються і шукають вихід на шляху зменшення “людського” впливу на організацію та здійснення якщо не всього виборчого процесу, то, хоча б, на організацію та здійснення окремих виборчих та референдумних процедур.

Спираючись на сучасні досягнення науки і техніки, особливо у сфері інформаційних технологій, ці рішення можуть бути знайдені лише за умови активнішого залучення саме цих досягнень, але спільно з обов’язковим застосуванням досягнень у сфері психології як людини, так і суспільства в цілому, а також у сфері державного управління.

З огляду на наведене, можна сформулювати **чотири основні завдання** системної інформатизації у виборчому процесі:

- максимально можливо мінімізувати вплив “людського фактору” на результати підготовки та здійснення максимально можливої кількості процедур підготовки та проведення виборів і референдумів;

- скоротити час, в ідеалі до онлайн-режиму (online), між завершенням процедури голосування та процедурами підведення підсумків голосування та їх оприлюдненням;

- максимально скоротити часові, людські та фінансові витрати на підготовку та здійснення процедур виборчого або референдумного процесу;

- забезпечити максимально можливий доступ до інформації стосовно підготовки, здійснення процедур підготовки та проведення виборів і референдумів та їх результатів.

2.4. Передумови впровадження засобів системної інформатизації у виборчий процес

Питання впровадження засобів системної інформатизації у виборчий процес є для України надзвичайно важливими в силу наступних чинників.

- Відносної “юності” демократії, яка налічує лише 18 років і становлення якої припало на дуже важкі часи – розпад Союзу Радянських Соціалістичних Республік, “негарзди” у соціально-економічній сфері, затяжний психологічний дискомфорт окремої, але досить значної частини суспільства.

- Невпинно зростаюча потреба у проведенні системного удосконалення механізму оптимізації функціонування державної влади, її виборних інститутів, в тому числі і вирішення проблем оптимізації управління цими процесами, із забезпеченням їх прозорості, об’єктивності і чесності. На наш погляд, саме цій меті і служить впровадження у виборчий та референдумний процеси сучасних досягнень інформатизації. По суті, ступінь застосування сучасних досягнень у сфері інформаційних технологій під час організації підготовки та проведення виборів і референдумів у державі є мірилом рівня демократизації суспільства, його відкритості і прозорості.

- Наявність досить розвиненої нормативно-правової бази, яка надає можливість проведення відповідних аналізів, з точки зору системної інформатизації тих чи інших процесів, та прийняття відповідних рішень:

1. Конституції України від 28.06.1996 р.
2. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ.
3. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-ХІІ.
4. Про приєднання України до Статуту Ради Європи : Закон України від 31.10.1995 р. № 398/95-ВР].
5. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.1991 р. № 1977-ХІІ.
6. Про авторське право та суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ.

7. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25.06.1993 р. № 3322-ХІІ.

8. Про зв’язок : Закон України від 16.05.1995 р. № 160/95-ВР.

9. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 04.02.1998 р. № 75/98-ВР.

10. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР.

11. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-ІV.

12. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22.05.2003 р. № 852-ІV.

13. Про телекомунікації : Закон України від 18.09.2003 р. № 1280-ІV.

14. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 31.05.2005 р. № 2594-ІV.

15. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V.

16. Про заходи державної політики України в області прав людини : Постанова Верховної Ради України від 17.06.1999 р. № 757-ХІV.

17. Про підсумки парламентських слухань “Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова і цензура в Україні” : Постанова Верховної Ради України від 16.01.2003 р. № 441-ІV.

18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 червня 1997 року “Про невідкладні заходи щодо впорядкування системи здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин” : Указ Президента України від 21.07.1997 р. № 663/97.

19. Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) і вдосконалення механізму співробітництва з Європейськими співтовариствами (Європейським Союзом) : Указ Президента України від 24.02.1998 № 148/98.

20. Про Положення про технічний захист інформації в Україні : Указ Президента України від 27.09.1999 р. № 1229/99.

21. Програма інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 14.09.2000 р. № 1072/2000.

22. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 року “Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України” : Указ Президента України від 06.12.2001 р. № 1193/2001.

23. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007.

24. Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи “Електронний Уряд” : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2003 р. № 208.

25. Про затвердження Державної програми інформатизації та комп’ютеризації професійно-технічних навчальних закладів на 2004–2007 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2003 р. № 1300.

26. Про затвердження Положення про Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2004 р. № 326.

27. Про затвердження Типового порядку здійснення електронного документообігу в органах виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 р. № 1453.

28. Про затвердження Порядку застосування електронного цифрового підпису органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями державної форми власності : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 р. № 1452.

Це далеко не повний перелік нормативно-правових та організаційно-розпорядчих підстав практичного розгляду впровадження засобів автоматизації/механізації, а в майбутньому – засобів системної інформатизації у виборчі та референдумні процеси.

У той же час динаміка розвитку та вдосконалення нормативно-правової бази з організації та проведення виборів і референдумів в Україні, навіть за результатами її поверхневого аналізу, свідчить про тенденцію стандартизації і уніфікації умов організації і здійснення багатьох виборчих і референдумних процедур незалежно від типів і видів виборів й референдумів. Ця тенденція розвитку та вдосконалення нормативно-правової бази з організації та проведення виборів і референдумів стрімко наближає Україну до розроблення та впровадження Виборчого кодексу. Саме Виборчий кодекс, який буде базуватися на чіткому відокремленні однакових положень окремих виборчих процедур незалежно від типів і видів виборів, та специфічних положень деяких виборчих процедур залежно від конкретних типів і видів виборів, надасть можливість повною мірою використати інструментарій системної інформатизації у виборчих і референдумних процесах. Окрім того, розробка і впровадження Виборчого кодексу надасть можливість, нарешті, уникнути багатьох спекуляцій під час розробки і впровадження засобів системної інформатизації у виборчий процес.

- Об'єктивною передумовою впровадження у виборчий та референдумний процеси засобів інформатизації є швидкоплинність цих процесів. Починаючи із Закону України «Про вибори народних депутатів України», за яким проводилися вибори у 2002 році, в Україні встановлено 90-денну тривалість виборчого процесу даного виду виборів замість раніше існуючої 120-денної. У той же час Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори Президента України», прийнятий Верховною Радою України у березні 2004 року, встановлює цей строк до 120 календарних днів. Попередні ж виборчі закони, що були чинними до прийняття вищезазначених законів, встановлювали тривалість виборчих кампаній упродовж 180 днів (6 місяців). Наразі, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України» [10], тривалість виборчих перегонів по виборах Президента України також дорівнює 90 днів. Тривалість виборчої кампанії по виборах депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів

встановлена упродовж 90 днів. Водночас, скорочення чинним виборчим законодавством майже вдвічі тривалості виборчого процесу, на жаль, не призвело до спрощення чи усунення законодавцем певних виборчих процедур – вони залишилися такими ж, як і за піврічного строку підготовки та проведення виборів. Окрім того, навіть останні зміни у законодавстві України про вибори не вирішили питання рознесення у часі виборів до Верховної Ради України та виборів до органів місцевого самоврядування. Звичайно, вчасно реалізувати передбачені законом виборчі процедури в такі стислі строки без широкого застосування сучасних здобутків науки і техніки, в першу чергу, у сфері інформаційних технологій, не те, що неможливо, а дуже складно. Таке навантаження на організаторів виборів, з урахуванням законодавчо обмеженою їх кількістю, не тільки через суб'єктивні обставини, а об'єктивно є запорукою різних помилок, недоопрацювань, що і є підґрунтям нових “звинувачень” у фальсифікації виборів. Отже, поява цієї нової суспільної потреби в скороченні тривалості виборчого процесу об'єктивно спонукає упровадження якісно нових інструментаріїв, які базуються на сучасних програмно-технічних засобах для її вирішення.

- Наявність значних обсягів виборчої та референдумної інформації, яку в короткі строки необхідно зібрати, попередньо опрацювати та передати від джерел її утворення – суб'єктів виборчого чи референдумного процесу до Центральної виборчої комісії, а також до тих же суб'єктів виборчого чи референдумного процесу – користувачів (виборців, кандидатів на виборчі посади, політичні партії та блоки політичних партій, а також не суб'єктів виборчого чи референдумного процесу, якою є міжнародна спільнота), опрацювати, сформулювати відповідні звіти та своєчасно оприлюднити необхідну інформацію щодо перебігу виборчого та референдумного процесів. Звичайно, опрацювати такі обсяги інформації без застосування сучасних засобів її обробки практично неможливо. Водночас, комплексне, системне застосування в державі у виборчому та референдумному процесах сучасних засобів інформатизації дозволяє практично протягом кількох годин отримати, опрацювати за відповідними алгоритмами і оприлюднити попередню оперативну інформацію, надіслану системою виборчих комісій чи комісії з референдуму щодо результатів голосування на дільницях.

- Наявність в Україні набутого під час організації та проведення виборчих та референдумних кампаній в 1997–2007 роках досвіду розробки і впровадження інформаційних систем та відповідних програмно-технічних комплексів.

Як підтверджує досвід впровадження елементів сучасних інформаційних технологій в організацію та проведення виборів народних депутатів України 31 березня 2002 року, іншого шляху з вирішення питань запобігання втручання або мінімізації впливу “людського” фактору у ці процеси, з вирішення питань своєчасного оприлюднення поточної інформації про хід і підсумки виборів та референдумів у режимі реального часу разом із вирішенням інших організаційно-розпорядчих аспектів підготовки та проведення виборчих та референдумних процесів, просто не існує. Саме грамотне застосування сучасних інформаційних технологій, яке дозволило забезпечити своєчасне

оприлюднення поточної інформації про хід і підсумки виборів та референдумів у режимі реального часу разом із вирішенням інших організаційно-розпорядчих аспектів підготовки та проведення виборчого процесу дозволило значно “пом’якшити звинувачення” з боку суб’єктів виборчого процесу, а також представників міжнародної спільноти.

Саме досвід здійснення інформаційно-аналітичного супроводження, який базувався на впровадженні сучасних досягнень у сфері інформаційних технологій під час організації та проведення виборів народних депутатів України у березні 2002 року, у повсякденній діяльності окружних виборчих комісій майже відразу після їх утворення, зменшення часу на очікування користувачами необхідної оперативної інформації про хід та попередні підсумки голосування в мережі Інтернет, невідкладне оприлюднення протоколів про підсумки голосування не тільки за виборчими округами, але й за виборчими дільницями, яке вперше було здійснене під час проведення виборів народних депутатів України у березні 2002 року, підтверджують об’єктивну необхідність більш широкого впровадження у виборчі і референдумні процеси елементів системної інформатизації.

Досить детальний аналіз створення, впровадження та розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення (далі – СІАЗ, Система) виборчих і референдумних процесів під час організації підготовки та проведення виборів народних депутатів України у 1998 та 2002 роках, виборів Президента України у 1999 та 2004 роках, Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою у 2000 році, а також повторних та проміжних виборів упродовж 1998 – 2004 років надано у роботах [40 – 45].

2.5. Системна інформатизація виборчого процесу – складова системної інформатизації процесу прийняття рішень

Без сумніву процеси підготовки та проведення виборів і референдумів є процесами прийняття рішень. На кожному етапі цих процесів абсолютно всі їх суб’єкти вимушені приймати ті чи інші рішення.

В теорії прийняття рішень виділяють два основних напрямки досліджень: нормативний та описовий.

У рамках нормативного підходу концентрують основну увагу на розробці організаційних, інформаційних та методологічних засад прийняття раціонального рішення. Нормативний підхід опрацьовує “правила руху” в управлінській роботі, дотримання яких має забезпечити прийняття раціонального рішення.

Описовий підхід спрямований на емпіричне дослідження поведінки окремих осіб та груп людей в процесі прийняття рішень. Він має на меті визначити закономірності формування в процесі взаємодії вихідних параметрів проблеми, що вирішується, та характеристик суб’єкта, який приймає рішення.

В рамках нормативного підходу перш за все досліджується процедура (загальна технологія) прийняття управлінських рішень.

2.5.1. Теоретичні засади прийняття рішень

В теорії управління виділяють три основні моделі прийняття рішень:

- 1) класична модель;
- 2) поведінкова модель;
- 3) ірраціональна модель.

Класична модель спирається на поняття “раціональності” в прийнятті рішень. Передбачається, що особа, яка приймає рішення, мусить бути абсолютно об’єктивною і логічною, мати чітку мету, усі її дії в процесі прийняття рішень спрямовані на вибір найкращої альтернативи.

Отже, основні характеристики класичної моделі такі:

- особа, яка приймає рішення, має чітку мету прийняття рішення;
- особа, яка приймає рішення, має повну інформацію щодо ситуації прийняття рішення;
- особа, яка приймає рішення, має повну інформацію щодо всіх можливих альтернатив і наслідків їх реалізації;
- особа, яка приймає рішення, має раціональну систему впорядкування переваг за ступенем їх важливості;
- мета особи, яка приймає рішення, завжди полягає у тому, щоб зробити вибір, який максимізує результат діяльності організації.

Отже, класична модель передбачає, що умови прийняття рішення повинні бути достатньо визначеними. Маючи повну інформацію, менеджери можуть вибирати альтернативу, яка щонайкраще відповідає потребам організації. Проте на практиці на процес прийняття рішень впливають чисельні обмежуючі та суб’єктивні фактори. Сукупність таких факторів у процесі прийняття рішень враховує поведінкова модель.

Поведінкова модель, на відміну від класичної, має такі основні характеристики:

- особа, яка приймає рішення, не має повної інформації щодо ситуації прийняття рішення;
- особа, яка приймає рішення, не має повної інформації щодо всіх можливих альтернатив;
- особа, яка приймає рішення, не здатна або не схильна (або і те, і інше) передбачити наслідки реалізації кожної можливої альтернативи.

Враховуючи ці характеристики, сформульовані два ключових поняття поведінкової моделі:

- 1) поняття “обмеженої раціональності”, яке означає, що люди можуть тільки намагатися прийняти раціональне рішення, але їх раціональність завжди буде обмеженою (теоретично завжди існує рішення краще за прийняте);
- 2) поняття “досягнення задоволеності”. Оскільки досягти “повної раціональності” неможливо, особи, які приймають рішення, хочуть, аби їх “страх” щодо прийняття не найкращого рішення пересилив намагання досягти оптимального рішення. Саме такий стан (той момент, коли приймається рішення) Г. Саймон охарактеризував як “досягнення задоволеності”, розуміючи під цим вибір, який є достатньо добрим за даних умов.

Прагнення особи, яка приймає рішення “досягти задоволеності”, може бути обумовлено кількома причинами:

- вона може просто не хотіти ігнорувати власні інтереси, продовжувати пошук нових альтернатив, коли вже ідентифіковані декілька прийнятних;
- вона може бути не здатною зважити та оцінити велику кількість альтернатив;
- можливе втручання в процес прийняття рішень також особистих, суб'єктивних факторів.

Ірраціональна модель ґрунтується на передбаченні, що рішення приймаються ще до того, як досліджуються альтернативи. Ірраціональна модель найчастіше застосовується:

- а) для вирішення принципово нових, незвичайних проблемних ситуацій, таких, які важко піддаються розв'язанню;
- б) для вирішення проблем в умовах дефіциту часу;
- в) коли особа, яка приймає рішення, або група осіб, які приймають рішення, мають достатню влади, аби нав'язати своє рішення.

2.5.2. Процес прийняття рішень

Прийняття рішення – це процес, який починається з констатації виникнення проблемної ситуації та завершується вибором рішення, тобто вибором дії, яка спрямована на усунення проблемної ситуації.

Необхідність прийняття рішення, як зрозуміло, не виникає сама по себе.

Необхідність прийняття рішення обумовлюється певними обставинами.

З моменту виникнення необхідності прийняття рішення власно і розпочинається безпосередній процес його прийняття.

Як було вже вище зазначено, існує два розуміння процесу прийняття рішень – розширене та вузьке. Тлумачення цих розумінь процесу прийняття рішення було наведено вище, тому, спираючись на це тлумачення, зазначимо, що у даному дослідженні буде використовуватися вузьке розуміння процесу прийняття рішень.

В теорії прийняття рішень розрізняють дві основні технології прийняття рішень.

Найпростішою технологією прийняття рішень є інтуїтивна, яку у спрощеному схематичному вигляді представлено на рис. 4.

Визначені обставини висувують проблему, необхідність позбавитися якої і вимагає прийняття рішення. За інтуїтивної технології досвід прийняття рішень в аналогічних (подібних) ситуаціях, що накопичив даний суб'єкт управління, й визначає саме рішення. Отже, якщо у минулому накопиченому досвіді суб'єкта управління не було прийнято аналогічних рішень, імовірність прийняття помилкового рішення зростає.

Перевага інтуїтивної технології полягає у швидкості прийняття рішень, а основний недолік – у значній імовірності помилки.

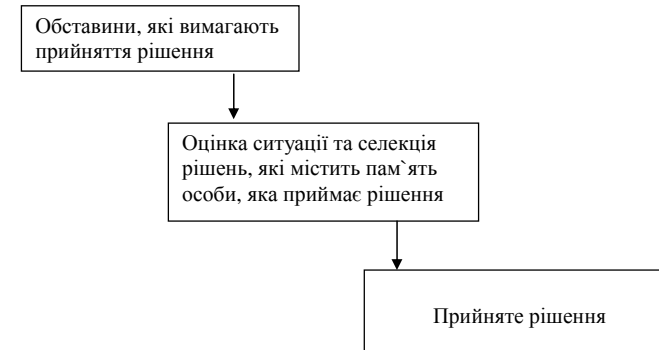

Рис. 4. Модель інтуїтивної технології прийняття рішення

Спрощена модель раціональної технології прийняття рішень наведена на рис. 5.

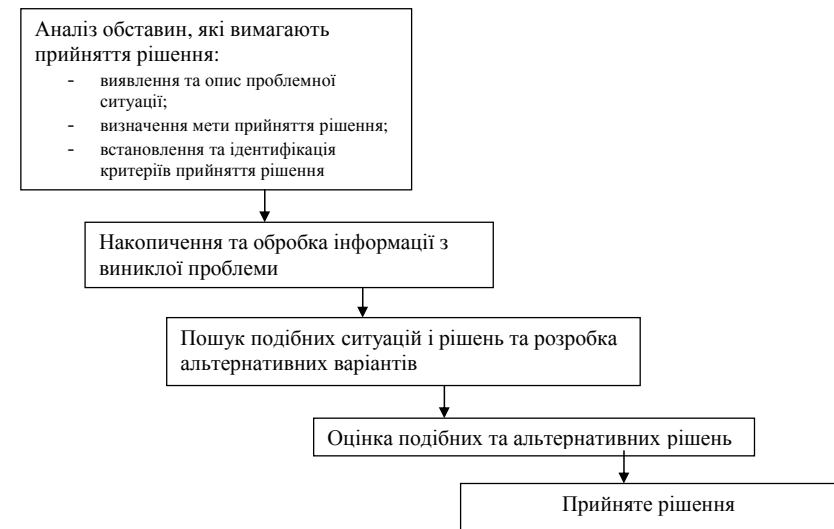

Рис. 5. Раціональна технологія прийняття рішень

Розглянемо докладніше зміст кожного з етапів, концентруючи увагу тільки на ключових (принципово важливих) аспектах їх реалізації.

1. Аналіз обставин, які вимагають прийняття рішення, включає наступні підетапи:

- виявлення та опис проблемної ситуації (означає усвідомлення протиріччя між змінами у середовищі функціонування та можливостями забезпечення за таких умов досягнення визначеної мети);

- визначення мети прийняття рішення (визначення бажаного кінцевого результату вирішення проблемної ситуації);

- встановлення та ідентифікація критеріїв прийняття рішення (визначення ознак, на підставі яких буде проводитись оцінка вирішення проблемної ситуації, а також упорядкування цих ознак за ступенем важливості).

2. Накопичення та обробка інформації з виниклої проблеми означає збирання й обробку різноманітних відомостей щодо проблеми, яка розглядається. Якість вирішення проблеми залежить від якості інформації про неї. Якість інформаційних матеріалів у свою чергу оцінюється за допомогою таких критеріїв:

1) *об'єктивність* – це інтегральний критерій, який поєднує у собі наступні часткові критерії:

- *повнота інформації* (наявність відомостей, включаючи суперечливі, які необхідні та достатні для прийняття рішення);

- *точність інформації* (ступінь відповідності інформації оригіналу);

- *несуперечливість інформації* (окремі частини однієї і тієї самої інформації не мають суперечити одна одній);

- *переконливість інформації* (доведеність, достовірність інформації);

2) *актуальність* – відповідність інформації об'єктивним інформаційним потребам;

3) *своєчасність* – здатність задовольняти інформаційну потребу у прийнятний для виконання строк;

4) *лаконічність* – стислість та чіткість викладення інформації (досягається за рахунок високої згуртованості інформації без втрати її необхідної повноти);

5) *комунікативність* – властивість інформації бути зрозумілою для адресата.

3. Пошук подібних ситуацій і рішень та *розробка альтернативних варіантів* означає розробку, опис та складання переліку усіх можливих варіантів дій, що забезпечують вирішення проблемної ситуації.

Складність цього підетапу полягає в опрацюванні якнайповнішої сукупності альтернатив, яка містить всі допустимі варіанти дій для досягнення встановленої мети. З іншого боку, збільшення кількості альтернатив ускладнює, збільшує вартість і розтягує у часі процес прийняття рішень. Тому обґрунтоване зменшення кількості альтернатив є фактором підвищення ефективності процесу прийняття рішень.

В процесі розробки альтернатив з метою обмеження їх кількості необхідно враховувати наступні вимоги до них:

- *взаємовиключенність альтернатив* – впливає з визначення категорії “прийняття рішення” як акту вибору. Однозначний вибір можливий лише за умови, коли альтернативи виключають одна одну;

- *забезпечення однакових умов опису альтернатив*: часових, ресурсних, зовнішніх тощо (однакових “стартових” умов для кожної альтернативи).

4. *Оцінка подібних та альтернативних варіантів*. Зміст цього етапу полягає у перевірці кожної знайденої альтернативи за критеріями:

- *реалістичність* – можливість її здійснення взагалі з урахуванням зовнішніх обставин, не залежних від суб'єкта, в інтересах якого приймається рішення;

- *відповідність ресурсам* суб'єкта, в інтересах якого приймається рішення;

- *прийнятність наслідків реалізації* альтернативи, не тільки основних, але і побічних, а також не тільки під час безпосереднього періоду реалізації альтернативи, але і в майбутні періоди.

5. *Прийняття рішення*. На цьому етапі здійснюється порівняння альтернатив за очікуваними ефектами їх реалізації та вибір кращої альтернативи на підставі критеріїв, ідентифікованих на етапі аналізу обставин, які вимагають прийняття рішення.

Як відомо, на процес прийняття рішень впливає безліч різноманітних факторів. Саме тому одним з найскладніших етапів раціональної технології прийняття рішень є пошук альтернативних варіантів.

Внаслідок цього на практиці часто застосовуються різноманітні *прийоми творчого пошуку альтернативних варіантів* прийняття рішень, які умовно можна поділити на три групи:

До першої групи можна віднести *індивідуальний творчий пошук*, який базується на використанні методів аналогії, інверсії, ідеалізації тощо.

Метод аналогії – використання подібних рішень з інших сфер діяльності (технічної, економічної, спостережень за природою, художньої літератури тощо).

Метод інверсії – пошук варіантів від протилежного.

Метод ідеалізації – пошук альтернатив шляхом ініціювання уявлення про ідеальне вирішення проблеми.

До другої групи відноситься *колективний творчий пошук* з використанням методів “мозкового штурму”, конференцій ідей, а також методу колективного блокування, який є ефективнішим від індивідуального.

Метод “мозкового штурму” базується на творчій співпраці певної групи спеціалістів заради вирішення проблеми шляхом, наприклад, проведення дискусії. Аби “мозковий штурм” не перетворився на звичайну нараду, слід дотримуватись певних правил:

- не дозволяється критика і негативні коментарі щодо висловлювань учасників;

- ідеї та пропозиції, що висувуються, не осуджуються;

- заохочується вільне творче мислення;

- забезпечується висування якомога більшої кількості ідей;

- заохочується комбінування ідей, розвиток однієї ідеї на основі інших тощо.

Метод конференції ідей припускає доброзичливу критику у формі реплік або коментарів. Вважається, що така критика може підвищити цінність ідей, що висувуються. Всі висунуті ідеї фіксуються в протоколі анонімно. Не рекомендується залучати до “конференції ідей” осіб, які скептично налаштовані щодо можливостей вирішення проблеми.

Метод колективного блокноту поєднує індивідуальне незалежне висунування ідей з колективною її оцінкою. При цьому кожний учасник групи отримує блокнот, у якому викладена сутність вирішуваної проблеми. Впродовж певного періоду часу кожний учасник групи записує до блокноту власні ідеї щодо вирішення даної проблеми. Потім блокноти збирає керівник групи для узагальнення та систематизації інформації. Реалізація методу завершується творчою дискусією всієї групи та обговоренням систематизованого матеріалу.

З метою активізації процесу творчого пошуку альтернативних варіантів використовується третя група з використанням методів контрольних запитань, фокальних об'єктів та морфологічного аналізу.

Метод контрольних запитань – стимулювання пошуку ідей за допомогою універсальних запитань. На практиці часто використовується перелік універсальних запитань, складений Алексом Осборном:

- яке нове застосування об'єкту можна запропонувати?
- які модифікації об'єкту можливі, якщо його обертати, скручувати, змінювати функції, колір, форму тощо?
- що можна на об'єкті збільшити (зменшити): розміри, міцність, кількість елементів тощо?
- що можна на об'єкті замінити і т.д.?

Метод фокальних об'єктів полягає у перенесенні ознак випадково вибраних об'єктів на об'єкт, що удосконалюється. Внаслідок цього можливо отримати нові, оригінальні варіанти вирішення проблеми удосконалення даного об'єкта. Метод фокальних об'єктів реалізується у такій послідовності:

- а) вибирається фокальний об'єкт та встановлюється мета його удосконалення;
- б) навмання вибирається декілька випадкових об'єктів;
- в) складаються списки ознак випадкових об'єктів;
- г) ознаки випадкових об'єктів приєднуються до фокального об'єкту;
- д) отримані сполучення розвиваються шляхом вільних асоціацій;
- ж) отримані варіанти оцінюються та вибираються раціональні рішення.

Метод морфологічного аналізу ґрунтується на застосуванні комбінаторики, тобто на системному дослідженні всіх теоретично можливих варіантів, які впливають із закономірностей побудови (морфології) об'єкта, що аналізується. Синтез охоплює як відомі, так і нові, незвичайні варіанти. Шляхом комбінування варіантів можна отримати рішення, декілька з яких може мати практичний інтерес.

Цілком зрозуміло, що будь-яке прийняте рішення повинно мати своє обґрунтування. Методи обґрунтування прийнятих рішень можна поділити на кількісні та якісні.

Кількісні методи (або методи дослідження операцій) застосовують, коли фактори, що впливають на вибір рішення, можна кількісно визначити та оцінити.

Якісні методи використовують тоді, коли фактори, що визначають прийняття рішення, не можна кількісно охарактеризувати або вони взагалі не піддаються кількісному вимірюванню. До якісних методів належать в основному експертні методи.

Кількісні методи, залежно від характеру інформації, яку має особа, яка приймає рішення, поділяються на методи, що застосовуються в умовах:

1. *однозначної визначеності інформації* про ситуацію прийняття рішення (аналітичні методи та частково методи математичного програмування);
2. *ймовірнісної визначеності інформації* про ситуацію прийняття рішення (статистичні методи та частково методи математичного програмування);
3. *невизначеності інформації* про ситуацію прийняття рішення (теоретико-ігрові методи, які, залежно від того, що спричиняє невизначеність ситуації – об'єктивні обставини або свідомі дії противника, поділяються на методи теорії статистичних рішень та методи теорії ігор).

Наведемо коротку загальну характеристику даних груп методів.

Аналітичні методи характеризуються тим, що встановлюють аналітичні (функціональні) залежності між умовами вирішення задачі (факторами) та її результатами (прийнятим рішенням).

Статистичні методи ґрунтуються на збиранні та обробці статистичних матеріалів. Статистичні методи включають методи теорії ймовірностей та математичної статистики.

Методи математичного програмування. Математичне програмування – розділ математики, який містить теорію та методи рішення умовних екстремальних задач з кількома змінними. В задачах математичного програмування необхідно вибрати значення змінних (тобто параметрів управління), щоб забезпечити максимум (мінімум) цільової функції за певних обмежень.

Методи обґрунтування прийнятих рішень мають свої інструменти, до яких необхідно віднести метод аналізу ієрархій, теоретико-ігрові методи, методи теорії статистичних рішень, експертні методи прийняття рішень тощо.

З наведеного можна зробити головний висновок: у процесі прийняття рішення, незважаючи на модель прийняття рішень, методи та їх обґрунтування, одне з центральних місць займає інформація.

Саме від якості інформації значно залежить вирішення проблеми, яка виникла і потребує прийняття відповідного рішення.

Саме ступінь об'єктивності, своєчасності та актуальності необхідної інформації для розуміння ситуації, яка склалася, безпосередньо впливає на своєчасність та вірність прийнятого рішення.

Більш того, саме постійна робота з визначеною інформацією може стати запорукою своєчасного запобігання та усунення можливих небажаних ситуацій, які, в свою чергу, будуть вимагати прийняття небажаних рішень.

2.5.3. Роль і місце інформації у процесі прийняття рішень

Під час експрес-розгляду теоретико-методологічних аспектів процесу прийняття рішення було з'ясовано, що однією з головних компонент цього процесу є інформаційне забезпечення та основні вимоги до нього.

Саме якість інформації визначає її моделі, її методи прийняття рішень, а також методи їх обґрунтування.

Фактично процес прийняття рішення – це сукупність процесів збору, синтезу та аналізу визначеної інформації незалежно від моделі та методу його прийняття.

Як відомо, під час прийняття рішень багато інформації не буває, частіше буває брак інформації та нестача засобів її обробки/фільтрування.

Чим якісніша інформація, тобто чим досконаліші процеси її збору та синтезу, чим більше розвинені засоби та методи аналізу, тим вірнішим буде прийняте рішення.

Під час прийняття рішення інформація може бути не тільки корисною, але й шкідливою.

При цьому зауважимо, що необхідно чітко розділяти засоби надання та отримання інформації – друковані (книги, газети, журнали, довідники тощо), електронні (телевізійні новини, тематичні пізнавальні програми, тематичні навчальні програми, телегазети тощо), аудіо (радіоновини, тематичні пізнавальні програми, тематичні навчальні програми тощо) та за допомогою світової глобальної комп'ютерної мережі Інтернет.

З розвитком суспільства все частіше основним джерелом інформації стають інформаційні ресурси, які циркулюють у світовій комп'ютерній мережі Інтернет (далі – Мережі), і ця тенденція набирає обертів.

На жаль, на даний час інформація, що виникає і розповсюджується у глобальній комп'ютерній мережі Інтернет, поки що законодавчо не віднесена до категорії електронних засобів інформації, не зважаючи на те, що за своєю природою ця інформація має бути віднесена саме до цієї категорії. Разом з тим більшість інформаційних джерел (агентств, друкованих ЗМІ, радіо- та телеканалів) не тільки мають свої представництва в Мережі, але й створюють там повноцінні інформаційні ресурси. Більш того, у світі, в тому числі й в Україні, існують інформаційні агентства, які представлено виключно в мережі Інтернет.

Інформація, яка вже сьогодні циркулює в Інтернет, є саме тим невичерпним джерелом необхідної для прийняття рішень інформації (цілком зрозуміло, що мова йде про інформацію, а не про “спам”), яка, по своїй суті, за наявності потужних пошукових систем, є найбільш привабливою з точки зору пошуку. Необхідно також враховувати, що вже давно поетапно вирішується питання щодо переведення до електронного вигляду всього того досвіду, який накопичило людство за часи свого існування, навіть берестяні грамоти, папіруси і наскальні малюнки.

Виходячи зі згаданого, вже зараз виникає досить цікава ситуація – з одного боку, є досить потужний інформаційний масив для підтримки прийняття

рішень у різноманітних сферах життя держави, суспільства та окремої особі, а з другого – брак цієї інформації саме через її обсяги, джерела та неструктурованість. Це не може, особливо на сучасному етапі розвитку світового суспільства та тенденцій його подальшого розвитку, не відобразитися на якості, у повному розумінні цього слова, прийнятих рішень.

Саме тому проводяться [53-56] і, можна з впевненістю сказати, будуть проводитися відповідні дослідження у зазначеному напрямі та, зокрема, з розробки методології забезпечення формування та аналізу інформаційних потоків з метою підтримки прийняття рішень незалежно від їх спрямованості. Можна навести таку аргументацію на користь викладеному.

Вимоги, що ставляться користувачами до системи обробки та узагальнення Інтернет-ресурсів, постійно зростають. Це пов'язано як зі збільшенням потужності інформаційних потоків, так і з необхідністю не тільки знаходити окремі документи, але й проводити ефективний змістовний аналіз результатів.

Електронне інформаційне суспільство характеризується надлишком джерел інформації, представлених у Мережі. На сьогодні Інтернет – це величезне сховище інформації, інтегрований доступ до динамічної складової якої ускладнений. Розмаїтість інформації, у тому числі й інформаційних новин, у Мережі не може бути корисною на практиці при відсутності ефективного доступу. Зараз мережа Інтернет орієнтована на показ користувачам окремих сайтів і погано пристосована для пошуку інформації, її класифікації й аналітичної обробки. Тому перед користувачами вже сьогодні стоїть задача одержання необхідної інформації “з одного вікна”, тобто виникла потреба в службах, що поєднували б інформацію з різних джерел і надавали зручний інтегрований доступ до необхідних користувачам відомостей.

Урахування закономірностей формування інформаційних потоків, особливостей републікації окремих повідомлень, їх динаміки і навіть індексування окремих повідомлень різними пошуковими системами в даний час є наймогутнішим засобом за рахунок застосування механізмів зворотного зв'язку. Інформація, що виникає на сайтах – у віртуальному просторі – стає доступною усе більшій кількості людей-користувачів мережі Інтернет, але сьогодні навіть не це головне. Вона стає доступною журналістам і аналітикам, політикам і бізнесменам, що ефективно використовують її в реальному житті – при прийнятті рішень, проведенні маркетингових заходів.

За експертними оцінками кількість інформації, пов'язаної з новинами, тільки в українському і російському сегментах Інтернет перевищує 100 тисяч повідомлень на добу. Орієнтація в новинах з Інтернет за допомогою традиційних інформаційно-пошукових систем досить ускладнена тим, що періоди індексації в таких системах доходять до декількох місяців.

Незважаючи на те, що практично усі відомі пошукові портали (Yahoo, Google, AltaVista і ін.) мають розділи новин (NewsRoom, NewsBot, NewsWires тощо), вони не повною мірою задовольняють потреби користувачів-професіоналів. При цьому ніхто не заперечує факту, що робота з відкритими джерелами дозволяє вирішувати практично будь-які інформаційні задачі і є найефективнішим способом формування інформаційного середовища у різних

напрямах. Однак факт наявності інформації у відкритих джерелах має значення лише при можливості ефективного доступу до неї. Водночас традиційним підходам властиві такі недоліки, як недостатня оперативність, залежність від вибору джерел і вузькість спектра, слабкі пошукові можливості, відсутність засобів повідомлення про надходження нової інформації, недостатній захист даних.

Необхідність мережної інтеграції інформаційних новин кілька років тому усвідомили відомі мережні пошукові служби. На перших етапах вони уклали угоди з такими найбільшими інформаційними агентствами, як Reuters, Associated Press, CNN та ін., і стали надавати доступ у режимі пошуку й перегляду новин. Таким чином, у користувача вперше з'явилася можливість безкоштовно знаходити і переглядати новини реального (а не тільки "віртуального") світу в Мережі. Наприклад, найстарший навігаційний портал Yahoo! створив службу Daily News (<http://dailynews.yahoo.com>), об'єднавши інформацію декількох десятків агентств і забезпечивши графічне і мультимедійне представлення окремих тематичних областей.

Оптимальне рішення, здатне допомогти орієнтуватися в динамічній частині Інтернет, сьогодні надають нові інформаційні служби – системи синдикації новин. Під синдикацією у даному випадку розуміється збір інформації в Інтернет і наступне поширення її фрагментів відповідно до потреб користувачів. Крім того, служби синдикації забезпечують публікацію тих самих даних на різних сайтах (зокрема, призначених для кишенькових комп'ютерів і мобільних телефонів).

Технологія синдикації інтернет-новин містить у собі "навчання" програм збору інформації структурним особливостям окремих джерел (веб-сайтів), безпосереднє сканування інформації, приведення її до загального формату (XML), класифікацію і доставку користувачам різними шляхами (e-mail, Web, WAP, SMS тощо).

Для вирішення задачі синдикації інформаційних новин було створено кілька форматів опису даних на основі XML. Найпоширеніший формат одержав назву RSS. Сьогодні практично усі провідні сайти новин і "живі журнали", що працюють в Інтернет, використовують RSS як інструмент оперативного представлення своїх поновлень. Наприклад, сьогодні експорт у RSS здійснюють найбільші портали, включаючи CNN, BBC News, Amazon, CNet News, MSNBC, The Register, Wired тощо.

RSS забезпечує узгоджений спосіб резюмувати вміст веб-сайтів. Крім того, його застосування дозволило адміністраторам сайтів новин, он-лайнівих щоденників, форумів і інших часто поновлюваних веб-ресурсів представити інформацію в уніфікованому вигляді.

Одним з важливих аспектів розвитку інформаційних технологій є поняття „віртуальної реальності”, що докорінно впливає на всі сфери життя інформаційного суспільства та безпосередньо впливає на процеси прийняття рішень.

Під віртуальною реальністю мають на увазі технологію безконтактної інформаційної взаємодії, що реалізує за допомогою комплексних

мультимедійних середовищ ілюзію безпосереднього входження і присутності в реальному часі в „екранному світі”. Це нереальний світ, створений в уяві користувача комп'ютерної системи. Це поняття сьогодні пов'язується з моделями реальної дійсності або деяких абстракцій, втіленими у високотехнологічному устаткуванні, що безпосередньо впливають на свідомість людей.

Важко оцінити масштаби шкоди, що може нанести практично одна людина, використовуючи технології мережі Інтернет і віртуальної реальності. Постійні вірусні епідемії підкреслюють актуальність цього прогнозу. Наприклад, сьогодні у світі спостерігається бум мобільних телефонів, яких уже більше, ніж персональних комп'ютерів. Це, у свою чергу, обумовило появу нових вірусів. Широкомасштабна атака на пристрої мобільного зв'язку може мати важчі наслідки, ніж атаки на комп'ютери, пишеться в газеті „Дейлі мейл”. За словами видання, “епідемія нових вірусів надасть хакерам можливість одержати доступ до конфіденційної інформації, на базі технологічних удосконалень здійснювати „успішні” хакерські атаки на сервери найсерйозніших організацій». Для прикладу можна навести “досвід” Естонської Республіки.

Як відомо⁴, 27 квітня 2007 року, приблизно через 20 годин після демонтажу Бронзового солдата в центрі Таллінна, хакери вчинили атаки на комп'ютери державних структур і мас-медіа Естонії. Веб-сайти парламенту, президента, прем'єра, міністерств закордонних і внутрішніх справ, оборони, юстиції, мас-медіа виявилися перевантаженими запитами, що лавиною хлинули з різних куточків світу від тисяч і тисяч комп'ютерів.

Але найпершим зазнав злому сайт Реформістської партії, лідером якої є глава уряду Андрус Ансіп.

На головній шпальті хакери оприлюднили фальшивий текст каяття перед так званим російськомовним населенням Естонії:

“Прем'єр-міністр просит прощення! Прем'єр-міністр Естонии и эстонское правительство просят прощения у всего русского населения Эстонии и берут на себя обязательства по возвращению памятника Бронзовому солдату на место”.

Наступного дня, за інформацією фінської компанії F-Secure, було паралізовано такі сайти:

www.peaminister.ee (Website of the prime minister): unreachable

www.mkm.ee (Ministry of Economic Affairs and Communications): unreachable

www.sisemin.gov.ee (Ministry of Internal Affairs): unreachable

www.vm.ee (Ministry of Foreign Affairs): unreachable

www.valitsus.ee (Estonian Government): unreachable

www.riigikogu.ee (Estonian Parliament): unreachable.

Перший штурм тривав приблизно до 4 травня 2007 року. В той час відповідальність за кібератаки взяв на себе комісар прокремлівського

⁴ Джерело інформації: Журнал «Свроатлантика» №1/2009 – Часопис Інституту Євро-Атлантичного співробітництва.

молодіжного угруповання Костянтин Голоскоков. За його словами, він зі своїми спільниками діяв із “незалежного” Придністров'я.

Фірма “Arbor Networks”, яка спеціалізується якраз на протистоянні так званим DoS-атакам, оприлюднила дані щодо другого етапу небаченого хакерства, з 3 травня, коли вже ясно було, що піку треба очікувати в День Перемоги. Нагадаємо: в країнах ЄС і НАТО його відзначають 8 травня, а в підозрюваній Росії – наступного дня. Отже:

Таблиця 1. Характеристики хакерських атак

Атаки		Тривалість атак		Потужність (швидкість трафіку під час атаки)	
Кількість атак	Дата	Атаки	Час	Атаки	Швидкість трафіку
21	2007-05-03	17	менше 1 хв.	42	< 10 МБт/сек.
17	2007-05-04	78	4 хв. - 1 год.	52	10-30 МБт/сек.
31	2007-05-08	16	1 год. - 5 год.	22	30-70 МБт/сек.
58	2007-05-09	8	5 год. - 9 год.	12	70-95 МБт/сек.
1	2007-05-11	7	10 год. і більше		

Протягом 2-х тижнів “Arbor Networks” зафіксувала 128 унікальних DDoS-атак: 115 використали звичайний ICMP-flood, 4 – SYN, а решта 9 – це видозміни атак для збільшення трафіку.

Звичайно, постраждали не лише державні та медійні інтернет-ресурси, а й десятки інших сайтів.

І таких прикладів хакерських атак можна навести багато. Прогнозується, що віртуальний інформаційний тероризм за наслідками стане більш руйнівним, ніж тероризм у класичних його проявах. Як показали проведені авторами дослідження інтернет-джерел інформації в рамках теорії складних мереж, це має під собою підґрунтя, обумовлене бурхливим розвитком комп'ютерних засобів, які дозволяють не тільки аналізувати існуючі мережі, але й здійснювати моделювання, спираючись на принципи емерджентності [57]. Разом з тим, при моделюванні у цій галузі не можна діяти методом проб і помилок, тому необхідно розвивати методи, що дозволяють узагальнювати поточні та ретроспективні дані, і на їхній основі перевіряти адекватність моделей [58].

На цей час вже доведено, що терористичні мережі найчастіше мають властивості так званих безмасштабних мереж [59], які можна розглядати як базу для моделювання, аналізу та прогнозування сценаріїв можливих атак. Крім мережних властивостей терористичних мереж, їм притаманна властивість відродження після руйнувань структури, що є унікальною властивістю подібних мереж.

Для того, щоб пояснити поняття безмасштабності мереж, розглянемо таку їх характеристику, як розподіл степенів вузлів $P(k)$, який визначається як ймовірність того, що вузол i має степінь $k_i = k$ (степінь вузла – це кількість ребер, зв'язаних з цим вузлом). Мережі, що характеризуються різними

розподілами степенів вузлів, демонструють досить різну поведінку. $P(k)$ у деяких випадках може бути, наприклад, розподілом Пуассона ($P(k) = e^{-m} m^k / k!$, де m - математичне очікування), експонентним ($P(k) = e^{-k/m}$), або показниковим ($P(k) \sim 1/k^\gamma$, $k \neq 0$, $\gamma > 0$). Саме мережі з показниковим розподілом степенів вузлів називаються безмасштабними (scale-free), і саме вони, як з'ясувалося у останній час, найчастіше спостерігаються в реально існуючих великих мережах. Приклад візуалізації безмасштабної мережі наведено на рис. 6.

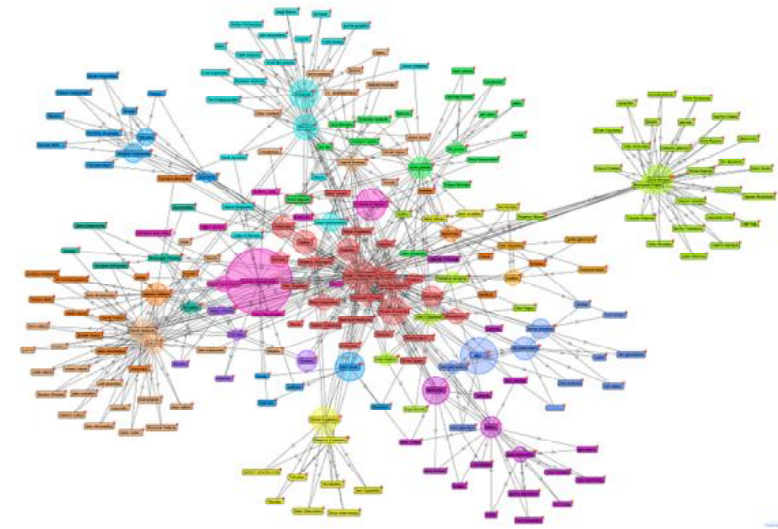

Рис. 6. Візуалізація безмасштабної мережі системою TouchGraph

Численні дослідження єдині в думці, що, наприклад, багато терористичних мереж мають властивості безмасштабності, тому їх можна розглядати з урахуванням цієї властивості для аналізу та прогнозування сценаріїв інформаційних операцій, інших атак. Висока ймовірність виникнення безмасштабних мереж, на противагу рівномірно розподіленим випадковим мережам, виникає завдяки тому, що швидкий ріст створює переваги для перших членів мережі. Чим довше діє вузол, тим більше кількість його зв'язків, тому важливість найбільших вузлів (з найбільшим ступенем) дуже велика.

Розглянемо деякі інші важливі для подальшого викладу параметри складних мереж [60]. Відстань між вузлами визначається як кількість кроків, які необхідно зробити, щоб по існуючих ребрах добратися від одного вузла до іншого. Природно, вузли можуть бути з'єднані безпосередньо або опосередковано. Шляхом між вузлами l назвемо найкоротшу відстань між

ними. Для всієї мережі можна ввести поняття середнього шляху, як середню по всіх парах вузлів найкоротшу відстань між ними:

$$l = \frac{2}{n(n-1)} \sum_{i>j} d_{ij},$$

де n - кількість вузлів, d_{ij} – найкоротша відстань між вузлами i й j .

Деякі мережі можуть виявитися незв'язними, тобто знайдуться вузли, відстань між якими виявиться нескінченною. Для урахування таких випадків вводиться поняття середнього інверсного шляху між вузлами, що обчислюється за формулою:

$$il = \frac{2}{n(n-1)} \sum_{i>j} \frac{1}{d_{ij}}.$$

Мережі також характеризуються таким параметром, як діаметр або максимальний найкоротший шлях, який дорівнює максимальному значенню з усіх d_{ij} .

Посередництво (betweenness) – це параметр вузла, що показує, скільки найкоротших шляхів проходить через вузол. Ця характеристика відображає роль даного вузла у встановленні зв'язків у мережі. Вузли з найбільшим посередництвом (комутатори) відіграють головну роль у встановленні зв'язків між іншими вузлами в мережі. Посередництво b_m вузла m визначається за формулою:

$$b_m = \sum_{i \neq j, i \neq m, j \neq m} \frac{B(i, m, j)}{B(i, j)},$$

де $B(i, j)$ – загальна кількість найкоротших шляхів між вузлами i та j , $B(i, m, j)$ – кількість найкоротших шляхів між вузлами i та j , що проходять через вузол m .

Складні терористичні мережі характеризуються наявністю так званої “структури співтовариства”, тобто коли існують групи вузлів, які мають високу щільність ребер між собою, при тому, що щільність ребер між окремими групами – низька. Традиційний метод для виявлення структури співтовариств – кластерний аналіз. Існують десятки прийнятних для цього методів, які базуються на різних мірах відстаней між вузлами. Зокрема, для великих терористичних мереж наявність структури співтовариств виявилася невід'ємною властивістю.

Виявлено, що безмасштабні мережі досить толерантні до випадкових атак, руйнування випадкових вузлів. У випадковій мережі (мережі з рівномірним розподілом степенів вузлів, які на цей час найбільше вивчені), у порівнянні з безмасштабними мережами, менша кількість випадкових атак може зруйнувати мережу. Велика безмасштабна мережа може поглинати випадкові вилучення вузлів, що охоплюють до 80% її складу, і лише потім така мережа розпадається. Причина цього полягає у тому, що випадкові відмови більш ймовірні у відносно невеликих вузлах. Разом з тим, безмасштабні мережі дуже вразливі з погляду цілеспрямованих руйнувань їх концентраторів (вузлів з найбільшими

значеннями посередництва). Атаки, які миттєво знищують лише 5-15% концентраторів подібних мереж, можуть зруйнувати всю мережу.

Безмасштабні мережі також досить схильні до впливу епідемій (у випадках терористичних мереж у якості “інфекції” можуть розглядатися ідеологічні впливи, технічні інновації тощо). У випадковій мережі епідемія повинна перебороти деякий критичний поріг (кількість заражених вузлів) і тільки тоді вона може поширюватися на всю систему. Нижче цього порогу епідемія зникає. Дані, наведені у роботі [61], показують, що у безмасштабній мережі поріг для епідемії дорівнює нулю.

Р. Ротенберг [62] відмітив, що ознаки безмасштабності реальних терористичних мереж вступають в протиріччя із вказівками для комунікаційної інфраструктури, установленими в навчальному посібнику Аль-Каїди [63]. Тому, якщо терористична мережа спостерігається як безмасштабна (у реальності найчастіше – саме так), можна стверджувати, що така природа не є предметом цілеспрямованого планування [64], а є результатом природного впорядкування.

Д. Уаттс і С. Страттс виявили феномен, характерний для багатьох реальних мереж, названий ефектом “малих світів” (Small Worlds) [65]. Практикою доведено [62], що терористичні мережі найчастіше не тільки безмасштабні, але й демонструють властивості малих світів, тобто те, що наявність тісно зв'язаних кластерів (груп тісно зв'язаних вузлів) забезпечує локальний зв'язок навіть у випадках вдалих атак, коли концентратори (найбільші посередники) виходять з ладу.

При вивченні “малих світів” визначився цікавий підхід, логічно пов'язаний з поняттям перколяції (протікання) [66-67]. Виявляється, що багато питань, які виникають при аналізі мережної безпеки в Інтернет, безпосередньо відносяться до цієї теорії. Найпростіше, очищене від усіх фізичних і математичних нашарувань формулювання задачі теорії перколяції має такий вигляд: “Надана сітка зі зв'язків, випадкова частина якої проводить сигнал, а інша частина його не проводить. Основне питання – чому дорівнює мінімальна концентрація провідних зв'язків, при якій ще існує шлях через всю сітку?” До задач, які розв'язуються у рамках теорії перколяції та аналізу мереж, відносяться такі, як визначення граничного рівня провідності, зміни довжини шляху та його траєкторії при наближенні до граничного рівня провідності, кількості вузлів, які необхідно вивести з ладу, щоб порушити зв'язність мережі.

На даний час багато говориться про тероризм, терористичні організації як одну з головних загроз безпеки світу. Але з позицій питання, що розглядаються, терористичні організації часто характеризуються як клітинні – складені із майже незалежних клітинок. Це нетрадиційна організаційна конфігурація, тому була створена спеціальна модель терористичних мереж [62-63]. Формальне визначення клітинних мереж було дано в [68] у термінах мережних компонент і властивостей. Клітинні мережі мають такі властивості, як надлишковість, наявність тісно зв'язаних клітинок (4-6 осіб), відсутність управління вертикальним способом (нечіткі директиви), відсутність планування

(формування за рахунок локальних обмежень), можливість еволюціонування у відповідь на антитерористичну діяльність [69].

Важливою характеристикою складних мереж є еластичність, що відноситься до розподілу відстаней між вузлами при вилученні окремих вузлів. Еластичність мережі залежить від її зв'язності, тобто існуванні шляхів між парами вузлів. Якщо вузол буде вилучений з мережі, типова довжина цих шляхів збільшиться. Якщо цей процес продовжувати досить довго, мережа перестане бути зв'язною.

Для дослідження складних мереж з показниковим розподілом авторами побудовано модель, яка охоплює 100 осіб, що згадувалися у мережевих ЗМІ у 2000 статтях за тематикою, пов'язаною з тероризмом (ця модельна мережа виявилася безмасштабною, що дуже важливо для досліджень. Особи у цій моделі вважалися зв'язаними, якщо вони згадувалися у одних й тих же документах. Сила зв'язку (вага ребер мережі) відповідає кількості документів, де одночасно згадуються дві відповідні особи. Структуру саме цієї мережі у графічному вигляді наведено на рис. 6.

Якщо з мережі вилучати вузли (нейтралізувати окремих терористів), то для збереження її структури вирішальне значення мають вузли з найбільшим степенем та з найбільшим показником посередництва (так звані концентратори). Для вирішення питання, який з двох наведених типів вузлів має більше значення, було проведено експеримент. З мережі послідовно по одному вилучалися вузли (й відповідні їм ребра) з найбільшими значеннями відповідних показників, після чого розраховувалися показники середнього інверсного шляху.

Виявилося, що вузли з великими значеннями показника посередництва відіграють для зв'язності мережі найбільше значення. При послідовному вилученні таких вузлів зв'язність мережі втрачається вже на 7-му кроці, в той час, як при вилученні вузлів з максимальним степенем (кількістю зв'язків), мережа втрачає зв'язність на 26 кроці. Результати цього моделювання наведено на рис. 7. З цього експерименту можна зробити висновок, що дослідження еластичності подібних складних мереж слід проводити шляхом вилучення вузлів з максимальними показниками посередництва.

На рис. 8 представлено зміни структури досліджуваної мережі при послідовному вилученні вказаної кількості вузлів з найбільшими показниками посередництва. Як можна бачити, в цій моделі вилучення лише 8 % таких вузлів приводить до повного руйнування її структури.

Виходячи з результатів наведеного моделювання, можна скласти хибну думку, що руйнування будь-якої терористичної мережі є відносно нескладним завданням – досить винищити ключові елементи – вузли й відповідні зв'язки. Але у реальному житті здійснюються дещо інші процеси. Терористичні мережі мають властивість відновлення після атак, залучення невідомих раніше прихованих (латентних) зв'язків. На рис. 9 наведено схему відновлення зв'язків в мережі після вилучення вузла-концентратора [70]. Після того, як терористична мережа розділяється на ізольовані осередки, вона продовжує використовувати свої латентні ресурси й швидко відновлює втрати.

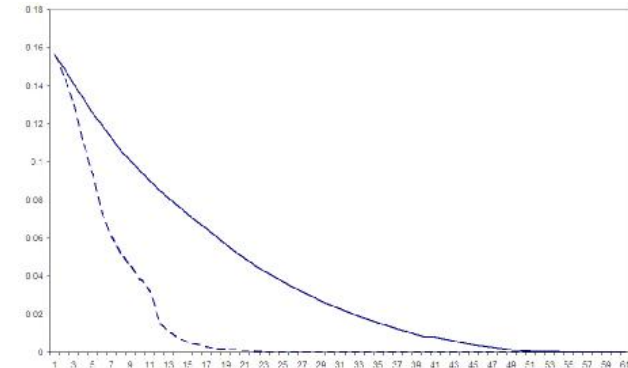

Рис. 7. Змінювання середнього інверсного шляху в мережі (вісь ординат) при зміні кількості вилучених вузлів з найбільшим показником посередництва (пунктирна лінія) та найбільшим степенем (неперервна лінія)

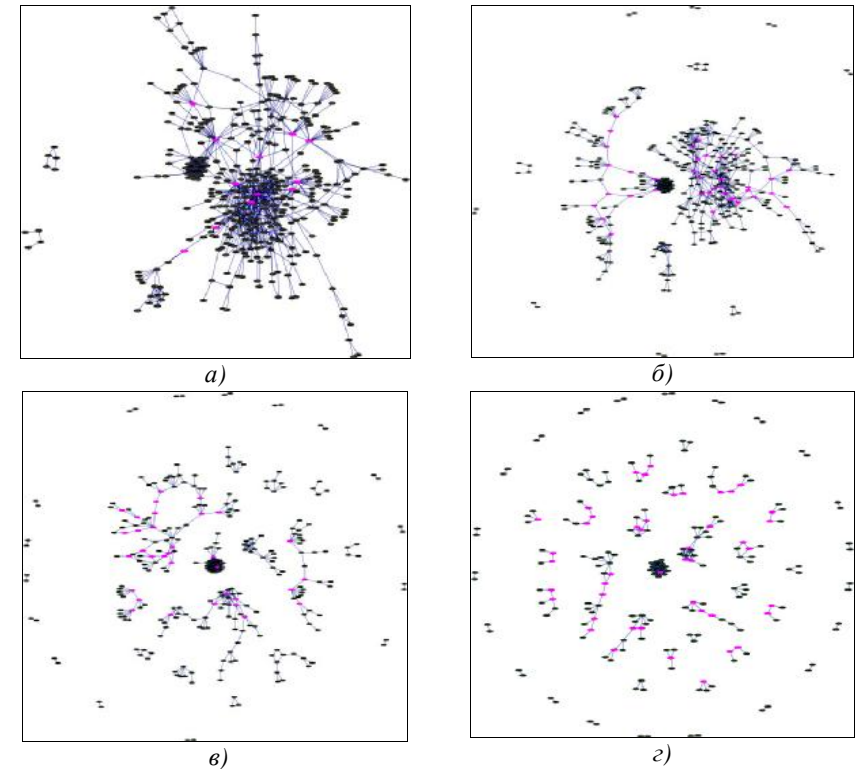

Рис. 8. Руйнування структури мережі при вилученні зазначеної кількості вузлів – найбільших посередників: а) – 0; б) – 30; в) – 60; г) – 90

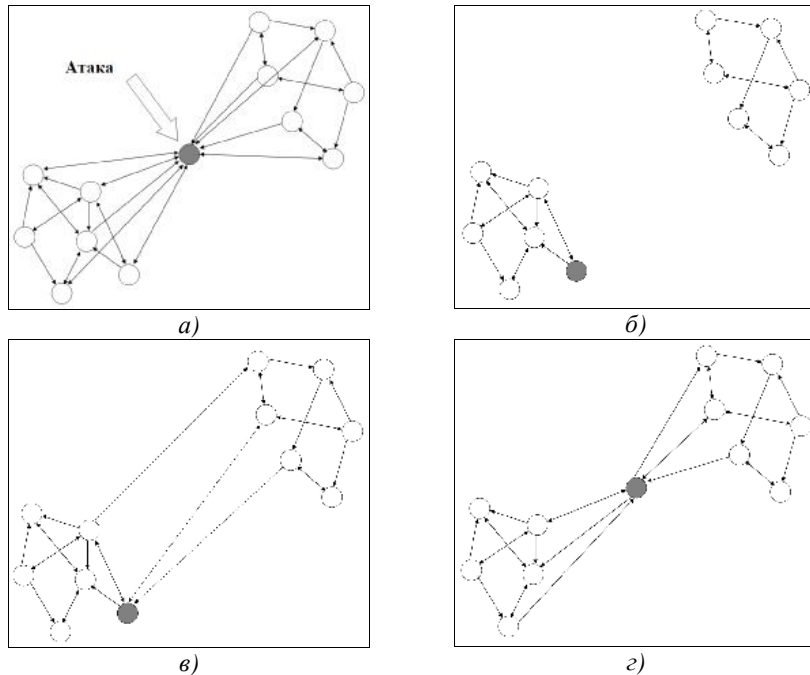

Рис. 9. Відновлення структури мережі шляхом вибору нового посередника:
 а) – атака на мережу; б) – незв'язна мережа з вилученим посередником; в) в –
 відродження прихованих (латентних) зв'язків; г) – зв'язність мережі
 відновлено

Процес відновлення базується на використанні прихованих контактів з членами інших осередків без комутатора. Однак для успішності відновлення зв'язки мають бути загальними – обидві сторони повинні містити взаємні приховані зв'язки.

Возз'єднання частин мережі не може відбутися, якщо жодна з пар агентів не може знайти взаємну реферативну інформацію один про одного. У цьому випадку вплив роз'єднання на показники діяльності мережі залежить від того, чи зможуть знову роз'єднані частини мережі отримати взаємні зв'язки, недолік яких спостерігається у цій частині мережі. Якщо частина мережі була близькою до самодостатності, то вона продовжує функціонувати самостійно. У протилежному випадку частина мережі не припиняє дію доти, поки не сформується новий зв'язок.

Якщо одне з з'єднань виявляється успішним, то ініціатор успішного з'єднання стає новим комутатором, що поєднує дві частини мережі.

Саме завдяки наведеним механізмам, складним динамічним мережам притаманна самовиліковність. Як приклад можна вказати той факт, що атаки на

тренувальні табори терористів у Центральній Азії практично не зруйнували їх мережі яким-небудь значимим чином. Тому в дослідженні дестабілізації терористичних мереж пріоритет віддається пошуку ключових осіб, нейтралізації (усунення) яких розділить мережу на складові. Проте експерименти показують, що після того, як терористична мережа розділяється на ізольовані осередки, вона продовжує використовувати свої приховані ресурси та швидко відновлює втрачені. Одночасність атак на концентратори в цьому випадку є істотною умовою.

Аналізуючи зв'язки в мережі, можна виділити важливі її властивості, наприклад, виявити наявність кластерів, визначити їх склад, розходження у зв'язності усередині та між кластерами, ідентифікувати ключові елементи, що зв'язують кластери між собою, тощо. Водночас серйозною перешкодою при аналізі є неповна інформація щодо зв'язків між окремими вузлами мережі. Нещодавно група дослідників з Інституту Санта Фе (Santa Fe Institute) представила алгоритм, за допомогою якого стає можливим автоматичне отримання інформації про ієрархічну структуру подібних мереж [71]. Цей метод відновлення мереж може надійти на озброєння різних спецслужб. Так, знаючи, наприклад, лише про половину зв'язків між терористами, можна буде з високою ймовірністю відновити відсутні ланки всього ланцюжка. Навіть не маючи повного опису системи, можна одержувати репрезентативну вибірку зв'язків і за нею намагатися добудувувати всю мережу. Аналіз отриманого графа дозволяє виявити потенційно важливі зв'язки, які не вдалося виявити в реальній системі.

Маючи інформацію лише про половину контактів терористів між собою, можна з імовірністю 0,8 прогнозувати ті зв'язки, про які спочатку нічого не було відомо. Очевидно, що даний метод може надати важливу допомогу в справі виявлення прихованих мережних організацій, і, таким чином, поставити справу забезпечення державної й міжнародної безпеки на якісно новий рівень.

Дослідницька корпорація RAND опублікувала (Washington Profile від 5 лютого 2009 р.) доповідь про нові закономірності в діяльності терористів. Головний висновок: тероризм поступово стає ефективною стратегічною зброєю, що базується на розвиненій мережовій інфраструктурі. Тобто терористичні мережі є найбільшим викликом суспільній безпеці. Тому вивчення, моделювання, прогнозування поведінки та їх руйнування – завдання як наукове, так і суто практичне. Сьогодні для моделювання та дослідження терористичних мереж застосовуються найперспективніші наукові напрямки – теорія складних мереж, індивідуум-орієнтоване моделювання (зокрема теорія клітинних автоматів), методи оптимізації, теорія ігор, методи соціології, психології тощо.

Наведені властивості складних мереж обумовлюють тактику їх руйнування, яка передбачає такі етапи, як аналіз і планування, практично одночасна нейтралізація вузлів-концентраторів, послідовне знищення інших вузлів у порядку спадання відповідних показників посередництва.

Віртуальний простір, як середовище віртуальної реальності, по суті є сумою комп'ютерних і комунікаційних технологій, що створюється, у першу чергу, для

надання можливості впливати на реальні об'єкти. Не можна заперечувати того факту, що віртуальний простір характеризується властивостями самоорганізації, елементами штучного інтелекту. На практиці завжди виникає ланцюжок „Людина – віртуальний простір – об'єкт керування” (рис. 10). Очевидний вплив на людство через цей ланцюжок віртуального простору (через об'єкти керування). Але дану схему не можна вважати надійною і стійкою через „інтелектуальність” віртуального простору, непередбачуваність, помилки при його створенні. На рис. 11 наведено схему, відповідно до якої неминучі помилки при створенні віртуального простору (людям властиво помилятися) можуть призвести як і до неоднозначності й до непередбачуваності самого віртуального простору, так і до непередбаченого впливу на реальні об'єкти керування, якими можуть бути, наприклад, атомні електростанції, військові бази, аеропорти тощо.

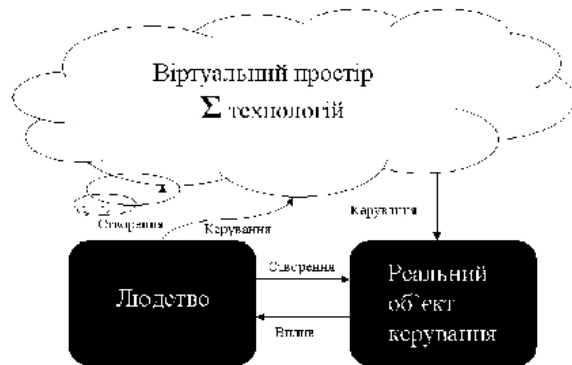

Рис. 10. Ланцюжок „Людина – віртуальний простір – об'єкт керування”

З поняттям віртуалізації тісно пов'язаний і термін „електронний уряд”, який на даний момент означає систему керування країною, створену з максимальним використанням можливостей сучасних телекомунікаційних технологій.

Термін „електронний уряд” асоціюється з прагненням людей бачити державні структури і їх діяльність більш прозорими і ефективними завдяки широкому використанню інформаційних технологій.

“Електронний уряд” трактується, насамперед, як електронне керування державою, тобто максимальне використання в органах державного управління сучасних технологій, зокрема й інтернет-технологій. Мабуть, реалізація „електронного уряду” має привести до позитивних змін у відносинах Уряду з трьома категоріями “користувачів”: звичайними громадянами, державними службовцями і представниками бізнесу. Ці відносини позначаються як G2C – зв'язок держави з громадянами, G2G – між державними органами, G2B – відносини державних органів і бізнесу, відповідно (рис. 12). Таким чином, „електронний уряд” має охопити весь ланцюжок державного керування.

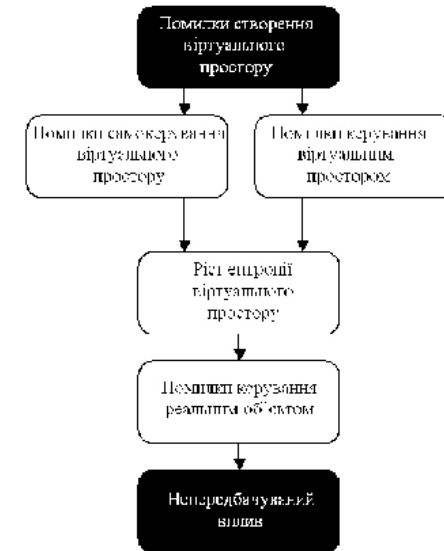

Рис. 11. Можливі помилки та їх можливий вплив на об'єкти керування

Три основні типи відносин у системі електронного уряду

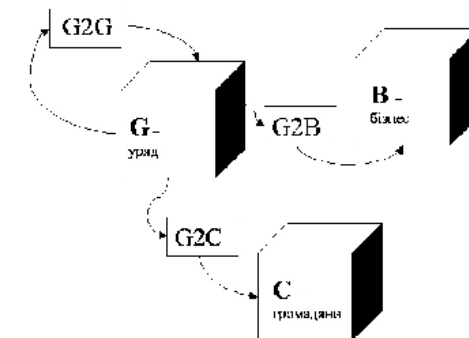

Рис. 12. Основні відносини в системі “електронного уряду”

Трактування терміну „електронний уряд” багато в чому залежить від рівня впровадження інформаційних технологій у суспільстві [72]. Воно, насамперед, пов’язане з поняттям електронного уряду на різних етапах його становлення.

Відповідно до документів департаменту державної економіки і управління, ООН визначені такі основні етапи впровадження електронного уряду (рис.13).

1. Початковий (виникаюча веб-присутність) – вихід урядових агентств в електронні мережні структури. При цьому розсилання паперових документів поступово замінюють їх публікацією на інформаційних веб-сайтах. Громадяни можуть знайти на них інформацію великого обсягу про режим роботи організації, відповідальних осіб, ознайомитися з нормативними документами і коментарями до них.

2. Розширена веб-присутність – дозволяє користувачам одержувати спеціалізовану і постійно оновлювану інформацію через урядові сайти. При цьому забезпечується одержання урядових публікацій, правових документів, інформаційних новин. Упроваджуються пошукові системи, у відвідувача веб-сайту виникає можливість передати повідомлення – питання або коментар – електронною поштою. Виникають урядові веб-портали, які дозволяють користувачам мати прямий доступ до інформації, що відповідає їх конкретним потребам і інтересам.

3. Інтерактивна взаємодія – характеризується інтенсифікацією взаємодії між громадянами (бізнесменами) і урядовими структурами. На цьому етапі для державних служб стає важливою проблема посвідчення особи користувача. Сьогодні для цих цілей можуть використовуватися паролі, цифрові сертифікати і смарт-карти. Як правило, створювані веб-сайти державних органів мають засоби персоналізації й автентифікації користувачів, пошуку і рубрикації, зворотного зв’язку і є, таким чином, Інтернет-порталами в сучасному розумінні.

4. Проведення транзакцій – включає можливості для користувача одержувати через мережу документи і здійснювати угоди. Громадяни можуть одержувати візи, паспорти, свідоцтва про народження і смерть, ліцензії, дозволи та інші транзакційні послуги. Урядовий веб-портал забезпечує прямий доступ громадян до урядових підрозділів і послуг. Громадяни можуть платити податки і здійснювати інші платежі через Мережу, використовуючи для цього електронний підпис. Таким чином, формується „інформаційна економіка”, що характеризується тим, що найскладніші операції керування, в яких задіяно багато державних установ, підприємств і громадян, здійснюються повністю в електронній формі.

5. Безшовна взаємодія – цілком інтегрована веб-присутність – відрізняється тим, що дозволяє урядові здійснювати всі послуги, а користувачеві – одержувати будь-які послуги через урядовий портал.

Через нерівномірність економічного розвитку країн світу впровадження електронних урядів у них знаходиться на різних стадіях. Наприклад, якщо сьогодні в розвинених країнах відбувається перехід до покоління засобів взаємодії, Government Gateways – „одержання всіх послуг з одного вікна”, то в більшості країн світу електронний уряд не виходить за рамки інтерактивної

веб-присутності (урядових порталів). На всіх етапах розвитку електронного уряду Інтернет – це базова технологічна складова, що поєднує в собі виконання трьох функцій: комунікацій, засобів масової інформації і бізнесу (виробництва).

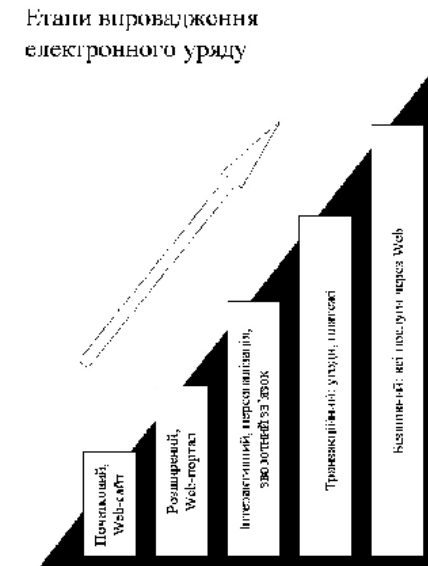

Рис. 13. Етапи впровадження електронного уряду

Ступінь розвитку Інтернет у державі на сьогоднішній день є надзвичайно важливим критерієм розвитку демократії – „електронної демократії”, що повинна випереджатися електронним урядом.

Якщо провести аналогію між корпорацією і державою, то можна послатися на відомий факт, який полягає в тому, що підвищення ефективності функціонування корпорації в цілому при впровадженні інформаційно-комп’ютерної системи досягається тільки при одночасному проведенні реінжинірингу основних бізнес-процесів.

Серед цілого ряду задач, розв’язуваних електронним урядом, варто виділити такі найважливіші його складові:

- забезпечення прозорості органів державної влади і місцевого самоврядування;
- використання електронних технологій у процесі прийняття політико-управлінських рішень;
- використання технологій електронного уряду в державному керуванні і місцевому самоврядуванні;
- широке використання мережі Інтернет як інструмента політтехнологій;

- інформаційна безпека.

Підвищення ефективності державного керування залежить від якісно нового рівня інформаційного забезпечення органів виконавчої влади. У зв'язку з цим, основними завданнями інформатизації державного керування мають бути:

- створення інформаційної системи державного керування;
- визначення потреб органів влади в нових інформаційних технологіях і базах даних;
- розробка типових проектів і стандартів інформатизації державного керування;
- здійснення державного керівництва впровадженням нових інформаційних технологій у сфері державного керування;
- організації міжнародного співробітництва у сфері обміну інформацією з питань державного керування;
- здійснення безпаперового документообігу;
- удосконалення статистичної звітності щодо функціонування органів виконавчої влади;
- розробка нормативно-правових актів з питань інформатизації адміністративної системи, зокрема її захисту.

2.5.4. Питання інструментарію передбачення ситуацій, які потребують прийняття рішень

Найбільш ефективним засобом запобігання або мінімізації наслідків ситуацій (особливо, небажаних), внаслідок яких потрібно приймати рішення, є передбачення, прогнозування цих ситуацій.

Саме тому людство знаходиться у постійному пошуку механізмів передбачення, в першу чергу, "загрозливих" подій і явищ і, по-друге, їх усунення або нейтралізації. Цілком зрозуміло, що кожен етап розвитку суспільства (а відповідно, й мотивації появи "небажаних" ситуацій) потребує своїх механізмів, але всі ці механізми базуються на збиранні, аналізі та синтезі відповідної інформації.

У сучасному світі, враховуючі стан і тенденції розвитку інформаційного середовища, особливо у розвинених країнах, з'являються нові можливості та попити у цій сфері.

Сучасний інформаційний простір представляє собою унікальну можливість отримання будь-якої інформації з усякого питання, але при наявності відповідного інструментарію, застосування якого дозволяє аналізувати взаємозв'язок можливих подій або подій, які вже відбуваються, з інформаційною активністю визначеного кола джерел інформації.

Цю взаємопов'язаність можна проілюструвати на конкретних прикладах (див. розділ 3), які базуються на дослідженнях із застосуванням наборів документальних корпусів, що містять повідомлення з онлайн-джерел різних обсягів, зібраних з мережі Інтернет, у конкретному випадку – системою InfoStream.

2.6. Застосування базових принципів інформатизації виборчого процесу під час виборів Президента України у 2004 році: проблеми теорії і практики

Об'єктом даного дослідження є застосування базових принципів системної інформатизації виборчого процесу під час здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення підготовки і проведення виборів Президента України у 2004 році.

Дослідження базувалися на положеннях статті 34 Конституції України [27] та наукової праці, яка була цілком присвячена дослідженню питань розробки і застосування базових принципів системної інформатизації виборчих і референдумних процесів в Україні [21, 45].

Необхідно зазначити, що чинні закони України про вибори досить чітко та детально регламентують дії суб'єктів виборчого процесу на всіх його етапах, а також порядок висвітлення як його **основних** подій, так і дій самих суб'єктів.

Зрозуміло, що головну роль у висвітленні таких суспільно значущих подій і дій суб'єктів виборчого процесу, якими є вибори Президента України, та забезпеченні максимально повної інформованості про них суспільства чинне законодавство України відводить традиційним друкованим засобам масової інформації та теле- і радіомовленню.

Але інформатизація як "сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки" [51], у даний час вже є і має в подальшому стати однією із вагомих складових процесів, що забезпечують демократизацію суспільства в цілому, і прозорість виборчого процесу зокрема, в частині своєчасного інформування суспільства щодо дій суб'єктів виборчого процесу, здійснення ними виборчих процедур. Системна інформатизація виборчого процесу у даному випадку виступає як важлива запорука спаду соціальної напруги в суспільстві та вагомий фактор уникнення можливих конфліктних ситуацій між різними політичними силами.

Під час виборчої кампанії з обрання народних депутатів України 2002 року за широким визнанням фахівців як у нас, так і за кордоном, Центральна виборча комісія зробила потужний крок уперед у створенні єдиного інформаційного простору системи виборчих комісій України, забезпечила прозоре висвітлення дій суб'єктів виборчого процесу майже відразу після офіційного оголошення початку виборчого процесу, а особливо ходу голосування і підрахунку голосів виборців на дільницях у день виборів (та наступного за ним дня) на базі застосування сучасних засобів інформатизації.

Яку ж картину ми спостерігаємо на цьому важливому напрямі діяльності Центральної виборчої комісії під час організації проведення виборів Президента України 31 жовтня (перший тур) та 21 листопада (другий тур) 2004 року? Який

подальший розвиток отримала системна інформатизація виборчого процесу у діяльності всієї системи виборчих комісій України та чи сприяла вона підвищенню довіри виборців до застосування сучасних обчислювальних технічних засобів під час проведення виборів?

Аналіз, який наведено у Додатку 3, дає чітку картину хронології подій щодо підготовчого етапу застосування засобів інформатизації для забезпечення інформаційно-аналітичного супроводу проведення виборів Президента України у 2004 році у порівнянні з відповідними етапами інформаційно-аналітичного забезпечення процесу підготовки та проведення виборів народних депутатів України 31 березня 2002 року.

Звертаємо увагу на те, що у 2002 році за **53 доби** до дня голосування при загальній тривалості виборчого процесу у 90 діб організаторами виборів було повністю створено єдиний інформаційний простір системи виборчих комісій України у середовищі Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори". Також майже 80% тривалості виборчого процесу у 2002 році 93% окружних виборчих комісій працювали в єдиній комп'ютерній мережі, а близько 60% тривалості виборчого процесу Центральна виборча комісія мала можливість ведення повноцінного "електронного діалогу" з усіма окружними виборчими комісіями, в тому числі і для отримання повідомлень, які були передбачені відповідною постановою Центральної виборчої комісії [73], для забезпечення належного документообігу між Центральною виборчою комісією і окружними виборчими комісіями.

Необхідно зазначити, що **всі 100%** відомостей щодо ходу і результатів голосування на виборчих дільницях Центральна виборча комісія у 2002 році отримала виключно засобами ЄІАС "Вибори". І навпаки, із відомостей таблиці 1 випливає, що у виборчій кампанії 2004 року по виборах Президента України лише після закінчення 82,5% тривалості виборчого процесу, тобто через 99 днів із 120 відпущених Законом України "Про вибори Президента України" на підготовку і проведення першого туру виборів Центральна виборча комісія нарешті спромоглася організувати електронний обмін інформацією тільки з 110 територіальними виборчими комісіями із 225, що складає не більш як 49% від загальної їх кількості. Таким чином, понад 50% територіальних виборчих комісій майже 83% часу, відведеного Законом на виборчу кампанію, працювали "дідівськими" методами без використання будь-яких засобів інформатизації.

Дуже важливо взяти до уваги той факт, що у порівнянні з виборчою кампанією 2002 року, як свідчить аналіз відповідних постанов Центральної виборчої комісії [74-75], тільки 31 територіальна виборча комісія по виборах Президента України у 2004 році із 225 (або 14% від загальної їх кількості) змінила своє місце знаходження порівняно з місцями знаходження окружних виборчих комісій по виборах народних депутатів України у 2002 році, що могло б певною мірою слугувати об'єктивною причиною такої затримки у формуванні тимчасово функціонуючої комп'ютерної мережі ЄІАС "Вибори" для інформаційно-аналітичного забезпечення системи виборчих комісій України у 2004 році.

Даний аналіз свідчить, що 86% територіальних виборчих комісій по виборах Президента України 31 жовтня 2004 року розташовані у тих же населених пунктах, що й під час підготовки та проведення виборів народних депутатів України у 2002 році, коли органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади знайшли можливість на виконання відповідного Розпорядження Президента України [76] через 19 днів після початку роботи окружних виборчих комісій забезпечити майже 93% їх необхідними технічними і телекомунікаційними засобами та технічними спеціалістами – адміністраторами і операторами комп'ютерних робочих станцій – відповідно до вимог Центральної виборчої комісії [75].

За два з половиною роки, що минули з того часу, в названих населених пунктах кількість і якість засобів обчислювальної техніки та телекомунікаційних засобів не зменшилась, а навпаки збільшилась. Кількість спеціалістів, яких можна залучати до роботи в територіальних виборчих комісіях у якості технічного персоналу по обслуговуванню комп'ютерних робочих комплексів, також збільшилась.

Виникає питання – у чому причина такої нерозторопності організаторів виборів, яка залишила територіальні виборчі комісії України наодинці із своїми проблемами, пов'язаними із відсутністю упродовж більшої частини тривалості виборчого процесу належним чином розгорнутої комп'ютерної мережі ЄІАС "Вибори"? Більш того, таке питання виникає ще і тому, що Уряд країни, Верховна Рада України забезпечили нечувано "комфортні" умови для виконання цього завдання. Тільки на організацію першого туру виборів Президента України за рахунок Державного бюджету України було передбачено 391 млн. гривень і 73,4 млн. гривень для проведення другого туру [77-78], з яких тільки на розробку прикладного програмного забезпечення підсистеми "Вибори Президента України" та супровід цієї системи упродовж виборчої кампанії було спрямовано трохи більше 3 млн. гривень. І це без урахування фінансових витрат на закупівлю необхідних ліцензій для СУБД та відповідного інструментарію розробки прикладного програмного забезпечення. У той же час на реалізацію запропонованого варіанту вирішення проблеми [45, с. 334] повністю на все необхідно було максимум 850 тис. гривень.

Давати пояснення такому явищу тільки організаційними негараздами або чийось небажанням було б дуже просто і необ'єктивно. На думку авторів, відповідь на це запитання слід шукати у методологічно-реалізаційних підходах до створення тимчасово функціонуючої комп'ютерної мережі системи автоматизованого інформаційно-аналітичного забезпечення процесів підготовки і проведення виборів Президента України у 2004 році, ситуативних і малопрофесійних дій щодо підготовки до виборів Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори", її модифікації.

Своє бачення наукового та методологічного підходів до оперативного вирішення питань автоматизованого інформаційно-аналітичного забезпечення процесів організації підготовки і проведення виборів і референдумів в Україні, незалежно від їх видів та типів, а також упровадження засобів інформатизації

для забезпечення сучасного рівня прозорості процесів підготовки і проведення виборів автори в найбільш систематизованому вигляді виклали в роботі [45].

Одним із головних базових принципів вдосконалення та розвитку системи автоматизованого інформаційно-аналітичного забезпечення виборів та референдумів в Україні (тобто системної інформатизації виборчого та референдумного процесів), якого завжди слід неухильно дотримуватися, автори вважають застосування такого системного і прикладного програмного забезпечення в ЄІАС "Вибори", яке **не має вимагати від технічного персоналу**, що обслуговує виборчі комісії та комісії з референдуму нижчого рівня (у першу чергу, від системних адміністраторів) **особливих та специфічних знань**, що виходять за рамки відповідних інструкцій системного адміністратора та користувача Системи, а також ставити надмірні вимоги до технічних засобів, технічні характеристики яких перевищують середньостатистичні по Україні.

Саме такий підхід, на наш погляд, обумовив можливість стрімкого розгортання Системи під час застосування засобів системної інформатизації для підтримки процесів підготовки і проведення виборів народних депутатів України у 2002 році.

І навпаки, недотримання цих методологічних принципів, поряд з іншими суб'єктивними причинами, приводить до тієї небажаної ситуації, яку ми змушені були спостерігати під час інформаційно-аналітичного забезпечення кампанії по виборах Президента України 2004 року.

Аналізуючи дані, наведені у Додатку 4, будь-який фахівець у сфері інформаційних технологій може запитати: а чи спроможні в даний час органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади забезпечити територіальні виборчі комісії технічними і телекомунікаційними засобами у повній відповідності до встановлених Центральною виборчою комісією вимог [79] на виконання відповідного Розпорядження Президента України [80]?

Такі вимоги до програмно-технічного комплексу територіальної виборчої комісії свідчать про те, що розробники прикладного програмного забезпечення ЄІАС "Вибори" за мовчазною згодою фахівців Секретаріату Центральної виборчої комісії продовжують тиражувати ту ж саму методологічну похибку, на яку вказували автори цієї роботи при визначенні програмно-архітектурної побудови системи інформаційно-аналітичного забезпечення процесу підготовки та проведення виборів Президента України 31 жовтня 2004 року [44-45]. Зокрема, побудови відповідних баз даних та довідників, на що автори неодноразово звертали увагу розробників прикладного програмного забезпечення та колишнього керівництва Центральної виборчої комісії. Про недоречність жорсткої прив'язки прикладного програмного забезпечення Системи до конкретної системи управління базами даних при розробці автоматизованих систем такого класу. Про хибність такого шляху попереджали також провідні вчені України у сфері інформаційних технологій, які входили до складу Науково-технічної ради при Центральній виборчій комісії [81].

Однак, допущена методологічна похибка щодо вибору конкретної СУБД, до речі, без будь-якого техніко-економічного обґрунтування з боку розробника,

могла стати однією із причин, яка привела до того, що під час виборчого процесу по виборах Президента України у 2004 році фахівцям Центральної виборчої комісії не вдалося своєчасно, тобто відразу після утворення територіальних виборчих комісій, створити **єдиний** інформаційний простір системи виборчих комісій України, що було передбачено відповідними положеннями Концепції Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори" [82].

На думку авторів, вказана науково-методологічна похибка була однією з причин, яка привела до того, що Центральній виборчій комісії складу 2004 року не вдалося повною мірою використати засоби інформатизації для належного виконання власної постанови [83] щодо додержання порядку надання відповідної інформації територіальними виборчими комісіями та належного інформаційно-аналітичного супроводження виборів Президента України як одного із ефективних інструментаріїв забезпечення прозорості і відкритості виборчого процесу.

Можливі посилання на те, що на веб-сайті Центральної виборчої комісії розміщено достатньо інформації про всі події, які відбувалися під час підготовки і проведення виборів Президента України, маловтішні, тому що будь-який фахівець у сфері інформаційних технологій розуміє, що, маючи визначені трудові ресурси (операторів ПЕОМ) та мінімально достатні технічні засоби (комп'ютер та факс), досить легко забезпечити певне "висвітлення" таких суспільно значущих подій як вибори.

Однак, таке "висвітлення" – це ще далеко не автоматизована система, це – не системний підхід до інформатизації виборчих процедур і до системного застосування під час виборів засобів інформатизації як одного з ефективних інструментаріїв забезпечення прозорості і відкритості виборчого процесу.

Наступною методологічною відмінністю інформаційно-аналітичного забезпечення підготовки і проведення виборів Президента України у 2004 році порівняно з виборами народних депутатів України у 2002 році є застосована схема оприлюднення ходу та результатів голосування через офіційний веб-сайт Центральної виборчої комісії.

На жаль, розробник прикладного програмного забезпечення ІАС "Вибори Президента України" не відмовився від ідеї створення повноцінного динамічного веб-сайту, на недоцільність якої неодноразово і вмотивовано вказувалося [41, 43, 45, 47]. Однак, з метою уникнення чергового "повалення" веб-серверу Центральної виборчої комісії у самий напружений (піковий) період, тобто у ніч на 1 та 22 листопада (ніч підрахунку голосів виборців), як це бувало під час проведення усіх без виключення попередніх виборчих кампаній, починаючи з 1998 року, та уникнення відповідальності Центральній виборчій комісії було безпідставно "нав'язане" сумнівне рішення щодо "задзеркалення" веб-серверу на площах і технічних засобах деяких провідних українських Інтернет-провайдерів. Розробнику прикладного програмного забезпечення ІАС "Вибори Президента України" вдалося це зробити під виглядом "підвищення рівня безпеки" веб-сайту Центральної виборчої комісії.

Таким чином, власний веб-сайт Центральної виборчої комісії був повністю ізольований від доступу із-зовні і працював тільки в режимі обслуговування внутрішньої локальної обчислювальної мережі. Для доступу зовнішніх користувачів до інформації про хід та підсумки голосування у першому турі виборів були організовані "дзеркала" динамічного веб-сайту Центральної виборчої комісії тільки на площах і обладнанні відомих в Україні Інтернет-провайдерів – компаній "Інфоком" та "Глобал Юкрейн", а також комерційної компанії "Colocall", що спеціалізується на наданні послуг із розміщення веб-сайтів юридичних і фізичних осіб, які з різних причин не мають можливості організувати їх на власних площах. У другому турі виборів таке "дзеркало" було додатково організовано на площах і обладнанні самої Центральної виборчої комісії.

Таке рішення з огляду на систематичні короточасні (в часи пікових навантажень) "повалення" веб-сайту Центральної виборчої комісії під час проведення попередніх виборчих кампаній по виборах народних депутатів України, Президента України, очікування значно більшої кількості відвідувачів веб-сайту ніж у попередні роки, та побоювання появи спроб блокування його роботи через "атаки" хакерів зовнішньо видається логічним і виправданим. Але так видається тільки на перший погляд.

У дійсності таке рішення привело до того, що об'єктивно було офіційно отримано чотири бази даних із реальною інформацією, яка надходила від територіальних виборчих комісій, з тією лише різницею, що хтось у Центральній виборчій комісії за якимось графіком, вказівками чи дзвінками направляє для "оперативної" підтримки зображення на "дзеркалах" оновлену на даний час, або на час оприлюднення бази даних, або надавав доступ до центральної бази даних про хід голосування, або про підсумки голосування. Подальші коментарі для будь-якого спеціаліста у сфері інформаційних технологій вже не потрібні.

Крім того, викликають подив методологічні та організаційні засади адміністрування відповідних баз даних і тимчасово функціонуючої комп'ютерної мережі системи виборчих комісій України під час виборів Президента України 31 жовтня 2004 року. Складається враження, що ані члени Центральної виборчої комісії, ані працівники Секретаріату Комісії не володіли інформацією щодо часу надходження або відправки інформації про результати голосування на дільницях по виборах Президента України. Коли, куди і яка інформація була відправлена? Чи мав прямиий доступ до внутрішньої мережі Центральної виборчої комісії хтось із-зовні? На ці питання можна відповісти тільки після отримання і аналізу системних протоколів, які знаходяться у віданні відповідного системного адміністратора, яким на день голосування за фактом є розробник прикладного програмного забезпечення системи – приватна комерційна структура (!). Однак, впевненості авторів у тому, що існує системний журнал як елемент об'єктивного інструментарію встановлення істинності того чи іншого твердження щодо маршруту інформаційних потоків, нема, бо цей інструментарій знаходиться у руках приватної структури. Тому не слід дивуватися можливості "зникнення" системного журналу внаслідок будь-

яких причин. Не слід також багато надій покладати на результативність встановлення тотального контролю за відвідуванням фахівцями та іншими посадовими особами серверного приміщення Центральної виборчої комісії – чи то встановленням обмеженого переліку осіб, які мають право доступу, чи то встановленням камер спостереження або застосуванням інших заходів. Це ніяких результатів не дасть, оскільки існує інший шлях керування процесами знищення "загрозливої" інформації – дистанційний, який дуже важко відслідкувати.

Такий методологічний і реалізаційний підхід до побудови веб-сайту позбавив відвідувачів веб-сайту можливості користування величезним інформаційним матеріалом (окрім постанов Центральної виборчої комісії за 2004 рік), який було накопичено Центральною виборчою комісією упродовж усього часу її існування як самостійної державної інституції, а саме: нормативно-правовими, організаційно-розпорядчими і методичними документами, інформацією про результати попередніх виборів Президента України та народних депутатів України, а також іншою інформацією. Такого ніколи не допускалося під час висвітлення ходу виборів і підсумків голосування у ході проведення усіх попередніх виборчих кампаній.

Такий методологічний і реалізаційний підхід розробників до створення підсистеми оприлюднення результатів виборів змусив народних депутатів України підготувати та розглядати проект постанови Верховної Ради України за реєстраційним номером 6343 [77], який, зокрема, передбачав здійснення Центральною виборчою комісією ряду заходів, спрямованих на підвищення рівня публічності та прозорості процесу встановлення результатів голосування другого туру виборів Президента України у 2004 році, а саме:

- забезпечення розгортання електронної системи попереднього підрахунку;
- забезпечення інформування представників та довірених осіб кандидатів на пост Президента України про факт відправлення інформації про результати голосування з кожної дільничної виборчої комісії до територіальної виборчої комісії та з останньої до Центральної виборчої комісії із обов'язковим зазначенням часу та дати відправлення та надання їм доступу до цієї інформації;
- надання інформації про кількість виданих відкріпних посвідчень станом на 20 листопада в цілому по Україні та в розрізі регіонів, а також інформації про кількість виборців, які проголосували за відкріпними посвідченнями станом на 20 годину 15 хвилин 21 листопада;
- надання порівняльної інформації про кількість виборчих бюлетенів, які були надіслані у територіальні виборчі округи для голосування 21 листопада, і кількість виборчих бюлетенів, які були надіслані у територіальні виборчі округи для голосування 31 жовтня;
- забезпечення доступу представникам та довіреним особам кандидатів на пост Президента України до даних по кожному територіальному виборчому округу та по кожній виборчій дільниці щодо:
  - кількості виборців, що проголосували за оперативною інформацією;
  - кількості виборців, що проголосували за відкріпними посвідченнями;

–кількості виборців, що проголосували за кожного окремого кандидата, внесеного до бюлетеню для голосування у другому турі.

- забезпечення присутності операторів електронної системи підрахунку голосів безпосередньо в залі засідань Центральної виборчої комісії або в іншому публічному місці;

- забезпечення розкриття пакетів із протоколами територіальних виборчих комісій виключно на засіданнях Центральної виборчої комісії в залі засідань Комісії або в іншому публічному місці в присутності суб'єктів виборчого процесу.

Тобто народні депутати України за фактом відсутності необхідної для прийняття рішень інформації фактично повторили в проекті постанови Верховної Ради України необхідність публічного проведення тих дій, які здійснювалися фахівцями управління інформатизації Секретаріату Центральної виборчої комісії у звичайному (штатному) режимі під час інформаційно-аналітичного супроводу засобами ЄІАС "Вибори" процесу проведення виборів народних депутатів України у 2002 році.

У той же час автори впевнені, що при оснащенні Центральної виборчої комісії навіть тими серверами, які були задіяні під час проведення виборів народних депутатів України 31 березня 2002 року, при застосуванні "квазідинамічного" веб-сайту та забезпеченні швидкості доступу до 4 Мбіт/с була цілком реальною можливість вирішити вищезазначені питання без зміни сталої та перевіреної часом методології висвітлення оперативної виборчої інформації. При цьому не було необхідності організувати штучне обмеження доступу користувачів (відвідувачів) до будь-яких загальнодоступних інформаційних ресурсів Центральної виборчої комісії. Принагідно згадаємо, що під час виборів народних депутатів України у березні 2002 року швидкість доступу до інформаційних ресурсів веб-сайту Центральної виборчої комісії дорівнювала 256 Кбіт/с з технічною можливістю "підняття" її до 516 Кбіт/с, але цього не дозволяла зробити саме організація динамічного веб-сайту, створеного розробником прикладного програмного забезпечення Системи.

Вищенаведене об'єктивно спонукає до висновку, що реалізаційні механізми застосування засобів інформатизації під час підготовки і проведення виборів Президента України у 2004 році, на жаль, не стільки сприяли підвищенню рівня прозорості і відкритості виборчого процесу, скільки дискредитували в очах громадськості саму ідею широкого застосування засобів інформатизації під час проведення виборів в Україні, посягли сумніви і недовіру до результативності застосування ЄІАС "Вибори".

Тому, з метою усунення навіть мізерної можливості зловживання подібними речами, здійснення справді ефективного контролю за використанням засобів інформатизації у виборчому процесі з боку як членів Центральної виборчої комісії, так і кандидатів на посаду Президента України та їх довірених осіб, автори пропонують доповнити проекти законів України, які вони оприлюднили в роботах [41], нормою щодо надання на вимогу члена Центральної виборчої комісії, кандидата на посаду Президента України або кандидата в депутати та його довіреної особи повного системного протоколу (або відповідного витягу з

нього) з розшифровкою тієї інформації, яка стосується фіксації Системою часу відправлення, отримання та обробки інформації щодо ходу виборів та підсумків голосування на виборчих дільницях.

Як було відмічено у роботі [46] і вище, однією з головних "відмінностей" інформаційно-аналітичного забезпечення підготовки і проведення виборів Президента України у 2004 році у порівнянні з інформаційно-аналітичним забезпеченням виборів народних депутатів України у 2002 році було застосування "нової" схеми оприлюднення ходу та результатів голосування через офіційний веб-сайт Центральної виборчої комісії – "задзеркалення" веб-серверу на площах і технічних засобах деяких провідних українських Інтернет-провайдерів, внаслідок чого веб-сайт Центральної виборчої комісії був повністю ізольований від доступу ззовні до оперативної інформації про хід та попередні результати голосування.

Крім того, при прийнятті рішень щодо створення, експлуатації та розвитку автоматизованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення процесів підготовки і проведення виборів (незалежно від їх виду та типу) ані члени Центральної виборчої комісії, які відповідали за цей напрям роботи, ані спеціалісти Секретаріату Центральної виборчої комісії, які повинні формувати вимоги до цієї автоматизованої системи та відслідковувати їх виконання, ані розробники прикладного програмного забезпечення не врахували одну пікантну, але характерну особливість будь-якого виборчого процесу. Ця особливість полягає у тому, що при безпосередньому проведенні голосування (на етапі підрахунку голосів виборців) у дуже багатьох суб'єктах виборчого процесу або причетних (зацікавлених) до цього процесу посадових осіб з'являється нестримане бажання отримати якомога раніше попередню інформацію про результати голосування і, найголовніше, бажано отримати її до моменту отримання її Центральною виборчою комісією, а тим паче до оприлюднення цієї інформації.

Сукупність таких факторів призвела до того, що вперше з моменту застосування засобів обчислювальної техніки у виборчих і референдумних процесах в Україні спочатку суб'єкти виборчого процесу, а потім значна частина суспільства мали обгрунтовано підозри, які потім переросли у впевненість, щодо несанкціонованого втручання у роботу ІАС "Вибори Президента України" з метою фальсифікації результатів голосування. В суспільстві набула розголосу думка, яка знайшла своїх прихильників серед широких верств населення, щодо наявності деякого "паралельного" сервера баз даних, який ніби-то використовувався владою для зміни результатів голосування на користь визначеного кандидата. Справа дійшла до того, що народні депутати України вимушені були в Законі України "Про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року" [84] внести окреме положення щодо передачі територіальними виборчими комісіями до Центральної виборчої комісії відомостей про результати голосування не лише через інформаційно-аналітичну систему "Вибори", а й телеграфом (телетайпом) (частина третя статті 12). Це – вже явна недовіра до застосування засобів автоматизації у виборчих процесах. Тому з'ясування причин обставин виникнення такої

недовіри є принциповим моментом з усіх сторін – наукової, методологічної, суспільно-політичної, нарешті.

Ці твердження маловірогідні у реалізаційному плані, коли в цьому технологічному "ланцюгу" не задіяні або безпосередньо, або опосередковано через систему консультацій і передачі вихідних даних (щодо структури інформації, структури транзитної бази даних, технології передачі і приймання інформації та інших важливих технологічних моментів) саме розробники прикладного програмного забезпечення бази даних Центральної виборчої комісії, або розробники і адміністратори системи збору і передачі інформації від територіальних виборчих комісій до Центральної виборчої комісії. Цю тезу досить легко підтвердити в ході наступних міркувань.

Принципова схема збору і передачі інформації від територіальних виборчих комісій до бази даних (далі – БД) Центральної виборчої комісії, яка була реалізована під час проведення виборів народних депутатів України 31 березня 2002 року, і яку можна вважати типовою, наведена на рис. 14. На рис. 15–17 наведені можливі, у реалізаційному плані, схеми підключення "паралельного" серверу БД з метою оперативного отримання, по відношенню до БД Центральної виборчої комісії, інформації щодо попередніх результатів голосування з подальшим переглядом "сумнівних" протоколів про підсумки голосування та "коригуванням" їх шляхом "уточнення" територіальними виборчими комісіями та повторним направленням "паралельних" протоколів голосування до Центральної виборчої комісії. Практично будь-яка наведена вище схема має технічні можливості бути реалізованою, але за умови обов'язкової участі в цьому процесі або адміністратора центральної бази даних Центральної виборчої комісії, до функціональних обов'язків якого входить контроль отриманої оперативної інформації від територіальної виборчої комісії та "перекладання" її з транзитної БД до центральної БД ІАС "Вибори Президента України", або розробника прикладного програмного забезпечення бази даних Центральної виборчої комісії, або розробника і адміністратора системи збору і передачі інформації від територіальних виборчих комісій до Центральної виборчої комісії.

Однак, у такому випадку виникає питання – а для чого реалізовувати такий складний і небезпечний шлях проходження і контролю критичної виборчої інформації? Насправді все, за бажання, можна вирішити набагато простіше, оскільки інформація від територіальних виборчих комісій надходить до транзитної БД Центральної виборчої комісії, у якій вона накопичується та переглядається (перевіряється) на предмет коректності, що є обов'язковою типовою технологічною процедурою.

Крім того, транзитна БД у якості буфера виключає прямий доступ ззовні до центральної БД ІАС "Вибори Президента України". Це досить принциповий технологічний момент побудови маршруту інформаційного потоку. Цілком зрозуміло, перевірка інформації, яка надійшла до транзитної БД Центральної виборчої комісії, та вирішення її подальшої "долі" – переслати до центральної БД, або знищити її у разі помилковості, або затримати пересилання (на тривалий час) до центральної бази даних Центральної виборчої комісії до з'ясування питань щодо її коректності – виконується особою, яка на це уповноважена. Це саме зручне місце в Системі для виконання тих дій, які так

довго і жваво обговорювалися в ЗМІ під час першого та, особливо, другого туру голосування на виборах Президента України у 2004 році.

Крім розробників прикладного програмного забезпечення бази даних Центральної виборчої комісії, або розробників і адміністратора системи збору і передачі інформації від територіальних виборчих комісій до Центральної виборчої комісії, цю ситуацію не зможе відтворити або змоделювати ніхто, незважаючи на знання будь-яких паролів чи наявність прав доступу.

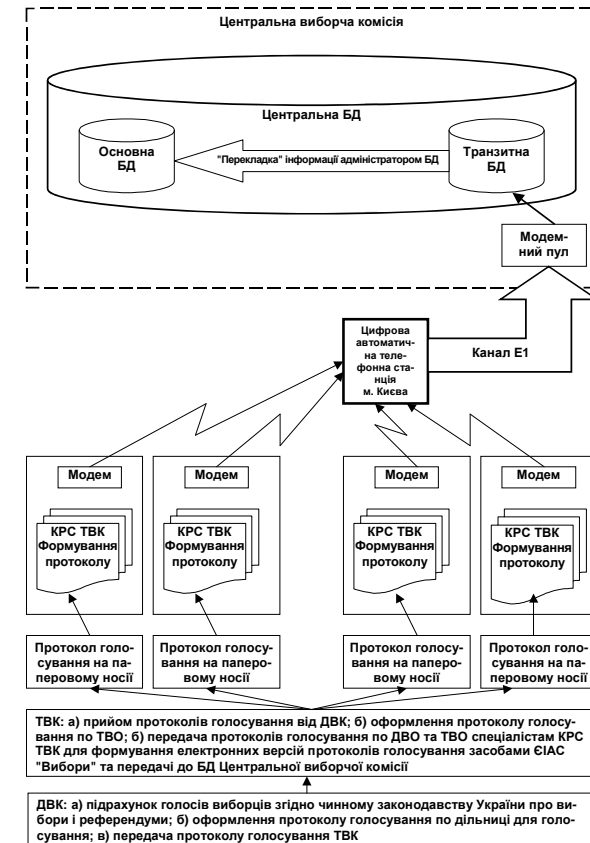

Рис. 14. Принципова схема збору і передачі інформації від територіальних виборчих комісій до бази даних Центральної виборчої комісії

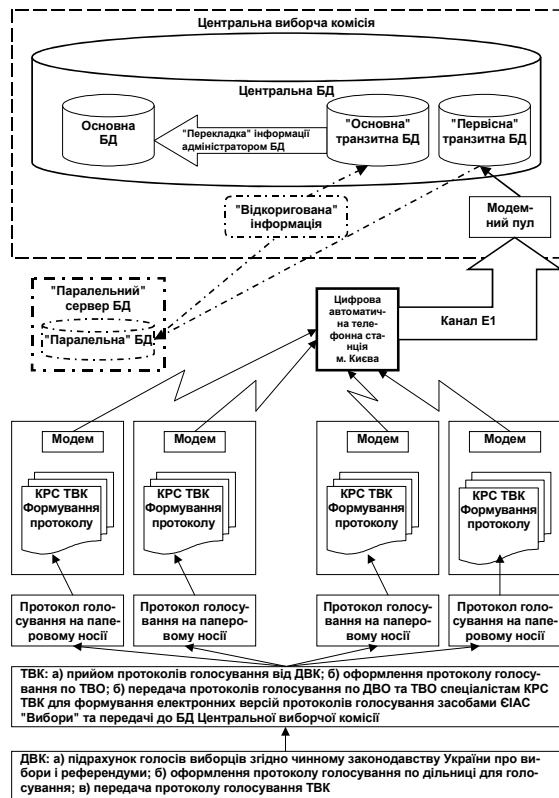

Рис. 15. Принципова схема (варіант 1) можливого несанкціонованого втручання в систему передачі інформації від територіальних виборчих комісій до бази даних Центральної виборчої комісії за наявності "паралельного" серверу баз даних з метою фальсифікації результатів голосування

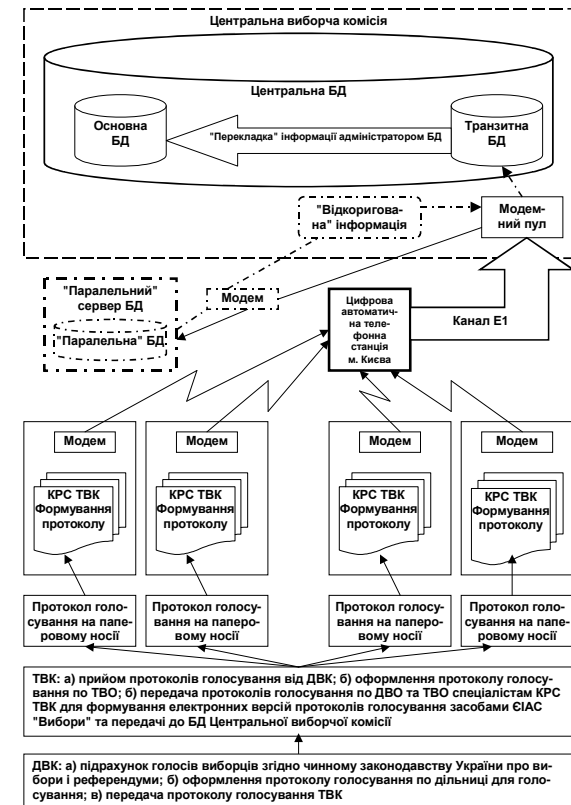

Рис. 16. Принципова схема (варіант 2) можливого несанкціонованого втручання в систему передачі інформації від територіальних виборчих комісій до бази даних Центральної виборчої комісії за наявності "паралельного" серверу баз даних з метою фальсифікації результатів голосування

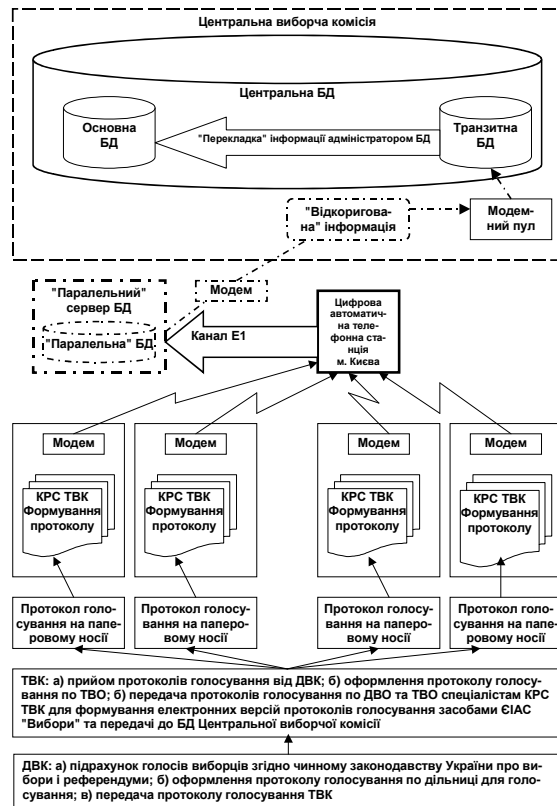

Рис. 17. Принципова схема (варіант 3) можливого несанкціонованого втручання в систему передачі інформації від територіальних виборчих комісій до бази даних Центральної виборчої комісії за наявності "паралельного" серверу баз даних з метою фальсифікації результатів голосування

Допомогти встановити істину зміг би аналіз системного журналу, який би надав чітку відповідь стосовно "траєкторії" руху тих чи інших відомостей – хто, коли і до якої інформації звертався та інше, але, як відомо, системний журнал "зник" за загадкових обставин, навіть і копії не збереглося. І що головне – зникнення системного журналу відбулося саме при першому та другому турах голосування. І це в той час, коли відповідними наказами (розпорядженнями) керівника установи мають бути призначені відповідальні особи за роботу Системи в цілому і її відповідальних ділянок, у тому числі і тієї, яка забезпечується роботою системного адміністратора.

Необхідно також зазначити, що під час повторного голосування на виборах Президента України 26 грудня 2004 року "задзеркалення" веб-сайту Центральної

виборчої комісії, а, відповідно, і інших баз даних, вже не проводилось. Це також, досить характерний приклад неналежної організації робіт з оприлюднення оперативної інформації щодо перебігу виборчого процесу.

Ситуація, що склалася під час автоматизованого інформаційно-аналітичного забезпечення виборів Президента України у 2004 році, зайвий раз підтвердила актуальність і достовірність висновків, зроблених у роботах [46, 85] щодо абсолютного неволодіння Центральною виборчою комісією реалізаційними технологічними важелями управління автоматизованою системою інформаційно-аналітичного забезпечення процесів підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні, фактичної передачі цих важелів "на відкуп" приватній комерційній структурі, яка робить все для того, щоб тримати спеціалістів Центральної виборчої комісії на "довгому повідку" – подалі від цих робіт – і "назавжди" зробити Центральною виборчою комісією своїм заручником і фінансовим донором.

На підставі вищевказаного можна зробити такі висновки:

1. У науково-методологічному плані, на жаль, жодних перспективних просувальних у питаннях практичного застосування базових принципів системної інформатизації виборчого процесу в Україні під час інформаційно-аналітичного забезпечення підготовки та проведення виборів Президента України у 2004 році не спостерігалось. Навпаки, Центральна виборча комісія збрала у сфері застосування засобів інформатизації у виборчому процесі суттєвий крок назад у порівнянні із 2002 роком. Це стосується не лише неповного і несвочасного розгортання мережі Системи, але й неповного і несвочасного оприлюднення необхідної користувачам і суб'єктам виборчого процесу оперативної інформації про перебіг виборчого процесу та про результати голосування на виборчих дільницях, в регіонах.

2. Центральна виборча комісія під час інформаційно-аналітичного супроводу засобами підсистеми "Вибори Президента України" процесу підготовки та проведення виборів Президента України у 2004 році не змогла своєчасно і в повному обсязі розгорнути тимчасово функціонуючу комп'ютерну мережу системи виборчих комісій України та практично втратила контроль над подальшим вдосконаленням та розвитком автоматизованих систем зі всіма негативними наслідками, які з цього випливають. Насамперед, територіальні виборчі комісії не змогли повною мірою скористатися у своїй роботі перевагами, що їх надає повноцінний програмно-технічний інструментарій Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори". В той же час фінансові витрати на інформаційно-аналітичне забезпечення виборчого процесу у 2004 році за попередніми оцінками зросли більш ніж у десять разів порівняно з витратами у 2002 році.

3. Застосована система оприлюднення ходу підготовки і проведення виборів Президента України у 2004 році передбачала наявність декількох рівнозначних баз даних та, внаслідок встановленої системи адміністрування тимчасово функціонуючої комп'ютерної мережі та відповідних баз даних ЄІАС "Вибори", сприяла безконтрольності поширення виборчої інформації і, в той же час, спричинила її змістовну обмеженість. І саме тому надана користувачам

інформація викликала більше запитань, ніж надавала відповіді на них, що не сприяло дотриманню чергового і такого важливого базового принципу системної інформатизації – належному забезпеченню засобами Системи прозорості і відкритості виборчого процесу.

2.7. Висновки

До головних висновків на основі викладеного слід віднести наступне:

1. На початковому етапі процес розробки та впровадження засобів автоматизації/механізації виконання окремих процедур підготовки та проведення виборів і референдумів проводився дискретно, без наявності загального бачення всіх “нюансів” технологічної складової виборчого і референдумного процесу.

2. З прийняттям постанов Центральної виборчої комісії “Про Науково-технічну раду при Центральній виборчій комісії” та “Про затвердження Концепції Єдиної інформаційно-аналітичної системи “Вибори” [81-82] розпочався новий, більш комплексний та свідомий, етап розробки та впровадження засобів автоматизації/механізації у виборчий і референдумний процеси.

3. Характер виборчого і референдумного процесу як процесу політичного конфлікту, суперництва, на жаль, накладає свій відбиток й на процеси інформатизації об'єкту цієї інформатизації. Саме занадто велика політизація процесів підготовки та проведення виборів і референдумів стримує, а часто-густо заважає нормальному еволюційному процесу впровадження засобів інформатизації у ці процеси.

4. В Україні створені всі передумови переходу до розробки та впровадження у виборчі і референдумні процеси засобів системної інформатизації.

5. Системна інформатизація виборчих і референдумних процесів є невід'ємною частиною системної інформатизації загального процесу прийняття рішень. Методологічне поєднання цих процесів піде на користь обох процесам та, безумовно, прискорить процес розробки необхідних засобів системної інформатизації виборчих і референдумних процесів.

Розділ 3. Методологічні підходи до практичного застосування засобів системної інформатизації під час організації та проведення виборів

Під час розгляду цього питання будемо виходити з практики організації та проведення виборів в Україні за часи її незалежності, сучасних досягнень науки і техніки у розробці та впровадженні у повсякденну діяльність технічних засобів та програмного забезпечення, наявних та перспективних систем захисту інформації, яка циркулює у телекомунікаційних системах, а також, без сумніву, еволюції законодавства у сфері організації та проведення виборів та застосування засобів автоматизації/механізації під час прийняття тих чи інших рішень, в тому числі загальносупільних.

3.1. Методологічні підходи до системної інформатизації процедур виборчих процесів

Враховуючи специфіку підготовки та проведення виборів і референдумів, а відповідно, і завдань системної інформатизації виборчих і референдумних процесів, традиційний методологічний підхід створення та впровадження автоматизованих систем не зовсім відповідає ефективному вирішенню цих завдань.

Методологічний підхід до вирішення питань системної інформатизації виборчих і референдумних процесів в Україні, який запропоновано, базується на:

- глибокому аналізу законодавства України про вибори і референдуми, починаючи з 1979 року, а також відповідних законопроектів про вибори і референдуми [49];
- аналізу законодавства України в інформаційній сфері;
- аналізу світових тенденцій та рішень у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення виборчих і референдумних процесів;
- аналізу перебігу подій, які пов'язані зі створенням та розвитком системи інформаційно-аналітичного забезпечення виборчих і референдумних процесів під час організації підготовки та проведення виборів народних депутатів України у 1998, 2002 та 2006 роках, виборів Президента України у 1999 та 2004 роках, Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою у 2000 році, а також повторних та проміжних виборів народних депутатів України впродовж 1998 – 2004 років [45];
- досвіді щодо розробки, створення та впровадження таких крупних інформаційно-аналітичних та телекомунікаційних проектів, як автоматизована система створення авіаційної техніки (АСАТ), Єдина телекомунікаційна система Будинку Уряду (ЄТКС Будинку Уряду) [86];
- результатах експериментального випробування програмно-реалізаційної частини даної методології [53].

Саме тому пропонується розглядати вирішення питань системної інформатизації виборчих і референдумних процесів як наступний логічний ланцюг:

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ → РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ВИБОРИ І РЕФЕРЕНДУМИ → ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕДУР ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ І РЕФЕРЕНДУМІВ ЯК ОБ'ЄКТІВ СИСТЕМНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ → ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ СИСТЕМНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ У ВИБОРЧИХ І РЕФЕРЕНДУМНИХ ПРОЦЕСАХ → ВИЗНАЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ СТВОРЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕХНІЧНИХ СКЛАДОВИХ ЧАСТИН → КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ І РЕФЕРЕНДУМНИХ ПРОЦЕСІВ → МОЖЛИВІ РЕАЛІЗАЦІЙНІ ПІДХОДИ СИСТЕМНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ І РЕФЕРЕНДУМНИХ ПРОЦЕСІВ

Розглянемо наведені складові цього логічного ланцюга з точки зору нормативно-правового забезпечення процесів розробки та впровадження у виборчі і референдумні процеси засобів системної інформатизації.

Спочатку визначимось з метою системної інформатизації виборчих і референдумних процесів.

Як було зазначено вище, процеси організації та проведення виборів і референдумів значною мірою знаходяться під впливом „людського” фактору.

У той же час при організації та проведенні виборів і референдумів необхідно:

- забезпечити максимально можливий рівень реалізації конституційних прав громадян України обирати та бути обраним;

- надати можливість громадянам України і представникам міжнародної спільноти безперешкодно отримувати, у межах чинного законодавства України, необхідну, своєчасну та об'єктивну інформацію (у даному випадку – інформацію про хід організації підготовки до виборів і референдумів, про хід голосування, про хід підрахунку голосів, про попередні та остаточні результати голосування), що є, також, елементом конституційних прав громадян України;

- максимально наблизитися до практичної реалізації демократичних цінностей, які є найважливішою складовою стратегічного внутрішнього і зовнішньополітичного курсу України.

Виходячи з цього, мету системної інформатизації виборчих і референдумних процесів можна сформулювати як **необхідність суттєвого підвищення рівня гласності, достовірності, оперативності і повноти інформації про вибори і референдуми на підставі збору, обробки, накопичення, аналізу, зберігання та оперативного оприлюднення інформації про вибори та референдуми в Україні в умовах реального виборчого чи референдумного процесу шляхом широкого і ефективного застосування засобів інформатизації**. Цілком природно, що мета системної інформатизації виборчих і референдумних процесів прагне одночасно

досягнути максимального співвідношення: фінансові витрати Державного бюджету України/ефективність цих витрат.

Одним з головних гарантів успіху розробки і впровадження засобів системної інформатизації у виборчі і референдумні процеси є правильне визначення об'єктів автоматизації.

З точки зору практичної реалізації законодавчо закріплених процесів підготовки та проведення виборів і референдумів можна окреслити коло процедур цього технологічного процесу, яке можна розглядати як об'єкти системної інформатизації (Додаток 5).

Необхідно зауважити, що вказані процедури несуть всі признаки уніфікованого характеру, тобто вони присутні в усіх процесах підготовки та проведення виборів і референдумів незалежно від їх типів і видів (Додаток 6). Саме тому вони можуть розглядатися як потенційні об'єкти автоматизації виборчого і референдумного процесів.

Окрім того, детальніший розгляд наведених процедур виборчого і референдумного процесів, з точки зору інформаційного їх виконання, надає змогу формування інформаційної структури виборчих і референдумних процесів (Додаток 7)

На підставі інформаційної структури однакових або подібних виборчих та референдумних процедур, що можуть підлягати процесам автоматизації, в розрізі законодавчо означених етапів виборчого та референдумного процесів в Україні, цілком логічно визначити структуру виборчих та референдумних процедур, які можуть бути формалізовані з точки зору алгоритмізації з наступним здійсненням процесів програмування. Ця структура складає основу для формування уніфікованого реєстру модулів програмного забезпечення системи виборчих комісій та комісій з референдумів в Україні всіх рівнів, а також визначає основні напрямки розвитку процесів автоматизації в частині загальних положень організації та проведення виборів і референдумів в Україні та в частині специфічних (особливих) алгоритмів їх проведення, характерних для конкретної виборчої чи референдумної кампанії.

Більш детально структура виборчих і референдумних процедур, які підлягають процесам формалізації та алгоритмізації з наступним здійсненням процесів програмування, розглянута в роботах [40-42, 45].

Водночас поза увагою не слід залишати питання автоматизації (механізації) інших процедур, необхідність виконання яких впливає з відповідних повноважень виборчих комісій, комісій з референдуму, які також є складовою частиною об'єктів автоматизації у сфері системної інформатизації виборчих і референдумних процесів. Це – організація і ведення діловодства, електронного архіву комісій, бухгалтерського обліку (в т.ч. обліку та списання матеріалів), вирішення задач кадрового, фінансового, матеріально-технічного забезпечення тощо.

Враховуючи досвід, набутий під час розробки і впровадження елементів автоматизації в інформаційне та інформаційно-аналітичне забезпечення здійснення окремих процедур технологічного процесу підготовки і проведення різних типів виборів народних депутатів України, Президента України

упродовж 1998 – 2006 років, а також організації і проведення Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою у 2000 році, можна сформулювати наступні концептуальні підходи системної інформатизації виборчих і референдумних процесів:

1. Визначення об'єктами системної інформатизації процедур технологічних процесів з підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні, які здійснює законодавчо визначена система виборчих комісій і комісій з референдуму з підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні незалежно від їхніх типів і видів. Як вже неодноразово підкреслювалося, суспільство знаходиться у пошуках найбільш оптимальних і дієвих шляхів, що забезпечують проведення демократичних і прозорих виборів і референдумів. Цей пошук відображається у досить частій зміні законодавства про вибори, а відповідно, і у змінах алгоритмів автоматизації інформаційного та інформаційно-аналітичного забезпечення процесів підготовки і проведення цих виборів. Але цей пошук неухильно веде до стандартизації і уніфікації процедур підготовки і проведення виборів і референдумів в Україні незалежно від їхніх типів і видів. Все гостріше постає питання розробки та впровадження Виборчого кодексу, у якому знайшли б відображення як уніфіковані і стандартизовані процедури з підготовки і проведення виборів і референдумів, так і суто специфічні процедури з підготовки і проведення визначених типів або видів виборів і референдумів.

2. Забезпечення системності і комплексності розробки, впровадження і розвитку засобів інформатизації у виборчі і референдумні процеси з одночасним виключенням можливості дублювання розробки, впровадження і розвитку засобів інформатизації у процеси підготовки і проведення окремих типів або видів виборів і референдумів. Забезпечення неприпустимості втручання в інформаційні процеси, які здійснюються засобами інформатизації під час підготовки і проведення виборів і референдумів в Україні, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, інших осіб і організацій, які, відповідно до законів України, не мають на те відповідних повноважень.

3. Здійснення розробки, впровадження і розвитку засобів інформатизації у виборчі і референдумні процеси виключно у відповідності до вимог чинного законодавства України, вимог інших нормативно-правових та нормативно-технічних актів України, насамперед, законів України „Про Національну програму інформатизації”, „Про державні цільові програми” та „Про закупівлю товарів робіт і послуг за державні кошти”.

4. Використання єдиних уніфікованих алгоритмів та методів автоматизації для системи виборчих комісій та комісій з референдуму усіх рівнів з обов'язковістю їхнього застосування та неприпустимість використання під час виборчого чи референдумного процесу для цих цілей інших автоматизованих систем та інформаційних технологій.

5. Забезпечення передбачуваності можливих шляхів несанкціонованого втручання у процеси збору, обробки, накопичення, аналізу, зберігання та оприлюднення інформації про вибори та референдуми в Україні засобами

інформатизації з метою їх фальшування або спотворення та забезпечення ефективних засобів запобігання таким спробам у поєднанні з відкритістю системи і доступністю інформації, що міститься в інформаційних ресурсах виборчої автоматизованої системи, відповідно до законів України.

3.2. Методологічні основи статистичних досліджень електронних інформаційних ресурсів у період виборчих кампаній

Одним з перспективних напрямків досліджень в області сучасних інформаційних технологій, безсумнівно, є вивчення різних статистичних характеристик на основі комп'ютерного аналізу інформаційних потоків [32, 87-88].

У першу чергу, це обумовлено трьома причинами:

– досить великі обсяги даних, що забезпечують надійне застосування статистичних методів;

– наявність груп джерел з низьким рівнем кореляції;

– природний розподіл даних у часі, що дозволяє відслідковувати динаміку подій.

Основною проблемою статистичних досліджень переважно є невеликі набори доступних даних, при яких статистичні методи не дають необхідної точності, що, у свою чергу, не дозволяє зафіксувати реальні тенденції. У цьому плані мережні інформаційні потоки мають невичерпні можливості.

Зрозуміло, мова йде насамперед про статистичні дослідження суспільних процесів, до яких і відносяться процеси, пов'язані з організацією й проведенням виборів і референдумів.

Вплив результатів статистичних досліджень має винятково велике значення для організації й проведення виборів і референдумів у силу їхньої певної специфіки. З одного боку, результати статистичних досліджень дозволяють забезпечувати й підтримувати певний рівень демократичності й прозорості цих процесів практично на всіх його етапах, з іншого – робити постійну оцінку обраної стратегії й тактики побудови й проведення виборчої кампанії й, при необхідності, оперативно вносити відповідні корективи. Це однаково відноситься як до організаторів цих процесів, так і до безпосередніх учасників.

Як відомо, специфіка досліджень суспільних процесів, зокрема, полягає в тому, що далеко не завжди ясно, які саме аспекти становлять інтерес. Часто це з'ясується лише після того, як відбудеться значна подія, про яку до її настання ніхто не підозрював. Саме тоді стає зрозуміло, що потрібно аналізувати.

Із цього погляду процеси організації й проведення виборів і референдумів є не тільки специфічними, але й по-своєму унікальними.

По-перше, процеси організації й проведення виборів і референдумів дуже швидкоплинні (офіційний термін їхнього проведення не перевищує 90 календарних днів), але з великими за часом наслідками. Тому одержання й аналіз результатів об'єктивних статистичних досліджень має першорядне значення.

По-друге, із всіх суспільних процесів мабуть саме процеси організації й проведення виборів і референдумів носять максимальний суб'єктивістський характер. Але, як відомо, об'єктивність – це сума суб'єктивностей, і чим більша за кількістю складових ця сума, тим вищим є рівень об'єктивності. Тому одержання результатів статистичних досліджень з максимально широкого кола подій, джерел інформації різко підвищує рівень вірогідності оцінки цих подій і прийняття правильних рішень.

Саме ці міркування в поєднанні зі зростаючою політизацією суспільства, особливо напередодні виборів і референдумів, різким збільшенням інформаційних електронних ресурсів, не підданих цензурі та “пригладуванням”, можливостями коштів на обчислювальну техніку й рядом інших аспектів приводять до необхідності якнайширшого застосування розвинених інформаційних технологій у процесах організації й проведення виборів і референдумів.

Необхідно відзначити, що через швидкоплинність процесів організації та проведення виборів і референдумів часто далеко не всі учасники, та й організатори цих процесів, встигають адекватно реагувати на ті або інші події. Це приводить до судових, політичних, людських “розбирань”, причому, найчастіше, без достатньої й аргументованої доказової бази.

Тому особливий інтерес представляє так звана “обернена задача” відновлення динамічних характеристик по ретроспективних баз даних. Обробка більших релевантних вибірок документів, упорядкованих за датами, за відповідний проміжок часу також у певному сенсі породжує “вторинний” інформаційний потік, причому орієнтований на відображення цілком певних явищ і тенденцій. Таким чином, робота з ретроспективними базами даних дозволяє моделювати динаміку відображення в медіа-просторі досліджуваних суспільних процесів.

Додатковою перевагою є можливість відбирати набори джерел, що дають найбільш повну й адекватну картину явищ, що цікавлять нас. Справа в тому, що заздалегідь не завжди відомо, як те або інше джерело буде описувати дані події. Використання ж ретроспективних баз даних дозволяє спочатку вивчити наявні джерела стосовно поставленого завдання і з'ясувати, які з них найінформативніші.

Відзначимо також, що аналіз відразу всіх відібраних даних дозволяє “за одне проходження” виконати й обробку з використанням агрегатних функцій, що істотно прискорює процес машинної обробки даних.

Природно, для реалізації подібної програми необхідна відповідна технологічна база, що включає в себе наступні компоненти:

- ретроспективна база даних, що містить достатній обсяг структурованих суспільно важливих даних;
- засоби обробки цієї бази, що дозволяють витягати з неї релевантні набори даних;
- засоби статистичної обробки побудованих релевантних наборів.

У дослідженні використано великі масиви мережної інформації (новин), які накопичувалися в архівах ІАС ППР, що використалася, також, як інструментальна база дослідження [53].

У даний час системою InfoStream щодня охоплюється понад 60 тисяч новинних повідомлень (новин) із відкритих веб-сайтів мережі Інтернет. Професійне використання можливостей цієї системи, доступне користувачам ІАС ППР, забезпечує якісно нові можливості інформаційно-аналітичної роботи. Зокрема, авторами проводився порівняльний аналіз динамічних характеристик висвітлення актуальних тематик у медіа-просторі Інтернет. При цьому аналізувалися наступні аспекти:

- кореляція між “інтенсивністю” висвітлення даної теми і пов'язаними з нею об'єктивними подіями для кожного джерела;
- виявлення виражених локальних екстремумів;
- кореляція між локальними максимумами й мінімумами відповідних груп джерел;
- зсув по фазі локальних екстремумів між різними джерелами;
- аналогічні характеристики одночасно на наборі декількох близьких тематик (тобто тих, що формально представляються по-різному, але мають те ж саме наповнення в рамках поставленого завдання).

Найпростіша методика полягає у визначенні для кожної групи джерел рейтингу теми – нормалізованого рівня цитування основних значущих блоків даної теми. Сама тема має вигляд запиту до інформаційно-пошукової системи, який витягає необхідні матеріали з ретроспективних баз даних [87].

Передбачається, що релевантні вибірки сортуються за датами. При побудові релевантних вибірок залежно від поставленого завдання може також, додатково, враховуватися частота (як абсолютна, так і відносна) появи пошукових термінів у кожному документі.

Сказане застосовувалося у випадку оцінки справедливості багаторазових тверджень про широке застосування адміністративного ресурсу під час підготовки та проведення виборів Президента України в 2004 році на прикладі статистичних досліджень електронних інформаційних джерел.

Кількість документів за місяцями 2005 року наведено в таблиці 2. Всього досліджувалося 551 джерело, серед них російських – 214, українських – 337.

Розподіл кількості публікацій щодо кандидатів за днями трьох місяців (жовтень, листопад і грудень 2004 р.) наведено на рис. 18. Для одержання цих даних використалися такі запити до системи InfoStream: “Ющенко&2004.ММ.ДД” та “Янукович&2004.ММ.ДД”.

Значна частина публікацій містить згадування відразу двох кандидатів. Тому певний інтерес має вивчення розподілу кількості документів, у яких згадувався тільки один з кандидатів.

У всьому досліджуваному масиві електронних ЗМІ Ющенко без Януковича згадувався 48682 рази (40449 разів в українських джерелах і 8233 – у російських). Янукович без Ющенко згадувався 36420 разів (31088 разів в

українських джерелах і 5332 – у російських, рис. 19). Для одержання цих даних використали такі запити до системи InfoStream:

“(Ющенко!Янукович)&2004.ММ.ДД” та “(Янукович!Ющенко)&2004.ММ.ДД”.

Таблиця 2. Кількість публікацій за місяцями

	Жовтень	Листопад	Грудень
Ющенко	20558	54286	49411
Янукович	20400	47863	43731

За українськими джерелами:

	Жовтень	Листопад	Грудень
Ющенко	18493	41828	38461
Янукович	18061	36775	34586

За російськими джерелами:

	Жовтень	Листопад	Грудень
Ющенко	2065	12458	10950
Янукович	2339	11088	9145

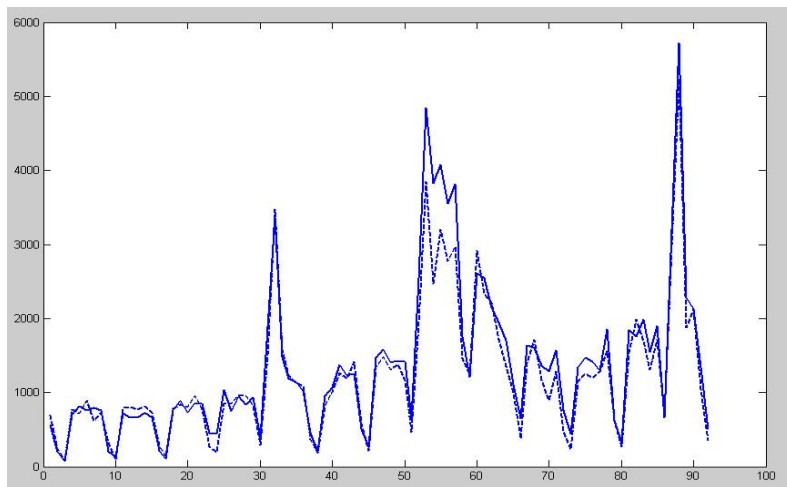

Рис. 18. Динаміки спільного згадування кандидатів (суцільна лінія - Ющенко; пунктирна - Янукович): піки відповідають подіям: 1-й тур, 2-й тур, рішення про переголосування 2-го туру, переголосування 2-го туру

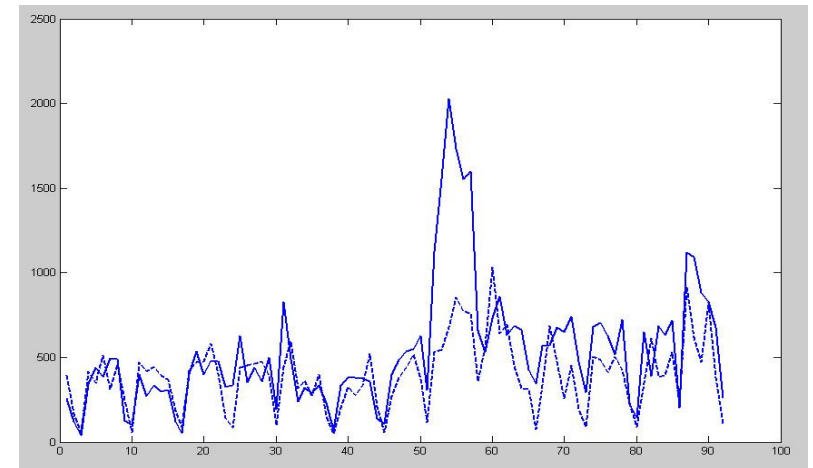

Рис. 19. Динаміки роздільного згадування кандидатів:

- суцільна лінія - Ющенко без Януковича;
- пунктирна - Янукович без Ющенко

Отже, за допомогою описаного підходу дійсно виявляються стійкі часові залежності заданих характеристик. На графіках чітко видно як локальні екстремуми, так і фазові співвідношення.

Наведені дані показують, що вибрана методика забезпечує цілком прийнятну точність за часом. Тому часова шкала може будуватися довільно (у плані вибору масштабу), що зручно для порівняння отриманих кривих з локалізацією суспільнонагомих подій. Однак з наведених графіків видно, що навіть при розподілі за днями загальні тенденції є цілком вираженими (тобто, немає потреби досліджувати дані на триваліших часових проміжках).

Описана методика може застосовуватися також ітераційно: спочатку використовується малий часовий масштаб, що дозволяє виділити характерні ділянки на значних часових відрізках, потім для кожного з таких відрізків будеться докладна картина процесу з необхідною точністю.

Відзначимо також, що застосована технологія дозволяє формувати проміжні набори числових даних у форматах, придатних для завантаження в стандартні пакети статистичної обробки.

3.3. Статистичне дослідження уваги інтернет-джерел до визначеної проблематики

Одним з ефективних засобів оцінки ходу підготовки та проведення виборів і референдумів, своєчасного виявлення тенденцій та механізмів можливих фальсифікацій результатів виборів і референдумів та спотворення народного волевиявлення є аналіз інформації, яка циркулює у мережі Інтернет. Це

особливо актуально у зв'язку з тим, що така інформація практично не підлягає цезурі.

Динаміка та обсяги подання новинної інформації в Інтернет створюють потужний неоднорідний інформаційний потік, який може характеризуватися великою кількістю параметрів, серед яких виділимо джерела інформації (наприклад, веб-сайти) і тематики. Інформація, яка сьогодні циркулює у цьому потоці, є невичерпним за обсягом ресурсом, а також відображенням громадської думки у віртуальному просторі. За своєю природою інформація, що породжується і розповсюджується у мережі Інтернет, має бути віднесена до категорії електронних засобів інформації. Більшість інформаційних агентств, друкованих ЗМІ, радіо та телеканалів не тільки мають свої представництва в Мережі, але й створюють там повноцінні інформаційні ресурси.

Саме тому питання системної інформатизації інформаційного супроводження соціально-економічних, соціально-політичних процесів, процесів аналізу та прийняття рішень набувають надзвичайної актуальності.

Свій погляд на проблему та запропонований підхід до її вирішення можна продемонструвати на прикладі статистичних досліджень уваги інтернет-джерел до проблематики порушення виборчого законодавства. Цілком зрозуміло, що такий підхід є досить уніфікованим і може застосовуватися при вирішенні питань інформаційного супроводження будь-яких соціально-політичних та соціально-економічних процесів, процесів аналізу та прийняття рішень.

Всенародні вибори в країні – питання далеко не безперечне, це процес, який має враховувати думку всіх верств суспільства. Як один з інструментів дослідження уваги суспільства до цієї проблематики пропонуються засоби аналізу статистичних показників щодо обсягу публікацій за названою тематикою в мережі Інтернет.

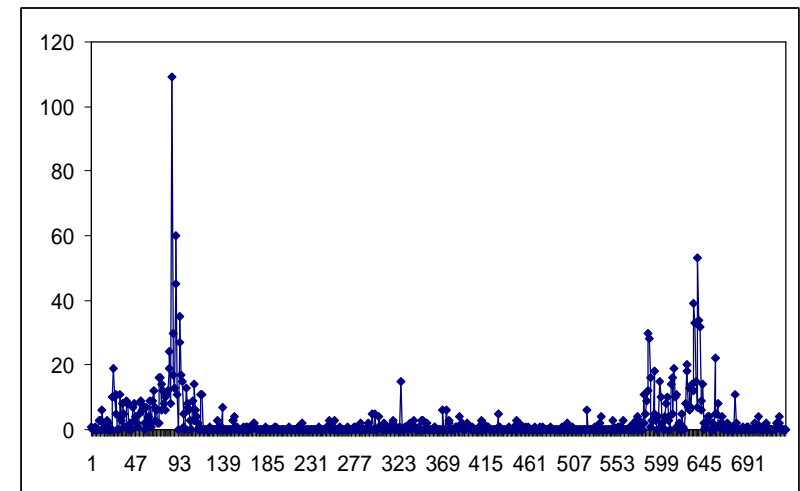
Для проведення необхідних досліджень щодо уваги інтернет-джерел до вказаної проблематики було застосовано бази даних сервера інформаційної підтримки прийняття рішень, встановленого у Національному центрі з питань євроатлантичної інтеграції України [89]. Однією з основних складових цього сервера є комплекс контент-моніторингу інформації з мережі Інтернет, побудований на основі системи InfoStream (<http://www.infostream.ua>), яка розроблена в Інформаційному центрі “Електронні вісті”. При цьому на сервері реалізовано повномасштабне інформаційне сховище, що враховує особливості євроатлантичної проблематики, накопичує та надійно зберігає інформацію для використання в аналітичній роботі. Комплекс контент-моніторингу виконує основну “чорнову” роботу зі збору інформації з мережі Інтернет та забезпечує створення та постійне поповнення документального сховища оперативними повідомленнями, які застосовувалися, зокрема, і для проведення статистичних досліджень.

В якості експериментальної бази для дослідження фрактальних властивостей тематичних інформаційних потоків за заданою проблематикою використався комплекс контент-моніторингу InfoStream. Цей комплекс застосовується для вирішення завдань автоматизованого збору інформаційних новин з відкритих веб-сайтів і забезпечення доступу до них у пошукових режимах і у даний час

охоплює понад 3000 джерел інформації – понад 60000 унікальних повідомлень на добу. Тематика досліджуваного інформаційного потоку визначалася запитом до системи InfoStream:

«порушення ADJ виборчого ADJ законодавства»

Ретроспективний період дослідження охоплював 2006-2007 роки, тобто 730 днів ($N = 730$). У результаті пошуку за наведеним запитом було знайдено 1911 релевантних документів. На підставі обробки цих даних була отримана повна картина експериментальних даних (рис. 20) – часовий ряд щодо порушення виборчого законодавства в Україні впродовж 2006-2008 років (з 01/01/2006 по 31/12/2007).

Рис. 20. Динаміка появи у часі поняття, визначеного запитом: «порушення ADJ виборчого ADJ законодавства»

Одночасно, за допомогою механізму формування основних сюжетів, що входить до складу системи InfoStream, були визначені основні події, які сприяли виникненню пікових значень часового ряду. Слід зазначити, що більшість публікацій була отримана з досить авторитетних інтернет-джерел, фрагмент переліку якого наведено на рис. 21.

Пікові значення зазначеного ряду відповідають таким подіям:

24/01/2006: Звернення Президента України з нагоди першої річниці інавгурації (рис. 22);

26/03/2006: Позачергові парламентські вибори (рис. 23);

22/11/2006: Друга річниця «помаранчової революції» (рис. 24);

09/08/2007: Заява Генпрокуратури щодо позачергових виборів (рис. 25);
 21/08/2007: Моніторинг за ходом виборчої кампанії (рис. 26);
 30/09/2007: Порушення у ході виборчої кампанії (рис. 27);
 18/10/2007: Оскарження результатів виборів (рис. 28).

Информационный портрет	
Уточнить запрос	
Рубрики (18)	
Языки (2)	
Страны источников (3)	
Источники (50)	
AND	NOT
☐ UA Клуб	☐
☐ rgoUA	☐
☐ Західна інформаційна корпорація	☐
☐ УКРІНФОРМ	☐
☐ Українська правда	☐
☐ "Майдан" 10	☐
☐ РБК-Україна	☐
☐ Обсерватор	☐
☐ Вголос	☐
☐ Наша Україна	☐
☐ Реальна Політика	☐
☐ Політична Україна	☐
☐ Партія регіонів	☐
☐ Газета "Хрещатик"	☐
☐ Українські Новини	☐
☐ УНІАН	☐
☐ ТСН 1+1	☐
☐ "Стільне радио Шансон"	☐
☐ ForUm	☐
☐ Телеканал новин "24"	☐
☐ Газета "Експрес"	☐
☐ Новинар	☐
☐ ICTV (укр)	☐
☐ Громадянська мережа Опора	☐
☐ Кореспондент.net	☐

Рис. 21. Фрагмент переліку інформаційних джерел

Рис. 22. Сюжет 24/01/2006

Рис. 23. Сюжет 26/03/2006

Активна база даних: Система інтеграції інтернет-ресурсів

Період: Другий | Убрать дубли | Морфология

Обзор основных сюжетов

((**порушення виборчого законодавства**) РФ & (**2006.11.22**) ;
 документов - 15, сюжетов - 2

- Україна святкує День Свободи**
 22 листопада Україна відзначає другу річницю "помаранчевої" революції, у результаті якої Президентом став Віктор Ющенко. Через рік Президент підписав указ про святкування 22 листопада як Дня Свободи. Як це було 21 листопада 2004 року в Україні відбувся другий тур президентських виборів за результатами яких ЦВК визначила переможцем кандидата в Президенти Віктора Януковича.
 2006.11.22 09:42 Сьогодні Україна відзначає День Свободи "Університет Массачусеттс"
 14
 2006.11.22 13:17 D України - День свободи "Національний канал"
 1
- Помаранчева революція: у Львові це було ТАК**
 Під час Помаранчевої революції за буремністю Львів та Львівщина мало поступалися Києву - міста що мачеталими вийшли зрозумілих людей львівських Майданів - у вилівах зацікавленої інформації корпорації 22 листопада Брацькі кілька сотень студентів зібрався біля пам'ятника Т. Шевченку у Львові, скандуючи "нас багато нас не подолати", "Ющенко!" "Ганьба ЦВК!". Після цього частину студентів вирушила до Львівської міської ради.
 2006.11.22 17:43 Помаранчева революція у Львові це було ТАК іа "Закордонна інформаційна компанія"
 1
 2006.11.22 17:43 Помаранчева революція у Львові це було ТАК іа "Закордонна інформаційна компанія"
 1

Рис. 24. Сюжет 22/11/2006

Активна база даних: Система інтеграції інтернет-ресурсів

Період: Другий | Убрать дубли | Морфология

Обзор основных сюжетов

((**порушення виборчого законодавства**) РФ & (**2007.08.09**) ;
 документов - 30, сюжетов - 7

- Прокуратура забезпечить додержання вимог законів під час проведення позачергових вибо**
 З метою забезпечення неухильного додержання вимог виборчого законодавства при проведенні позачергових виборів народних депутатів України, недопущення дезадаптації в керуванні ефективного та оперативного прокурорського реагування на факти порушень зимог закону 6 серпня 2007 року виконанням обов'язків Генерального прокурора України Сергієм Вінокуровим прокурорами АР Криму, областей, мст Києва та Севастополя надано вказівку.
 2007.08.09 11:31 Прокуратура забезпечить додержання вимог законів під час проведення позачергових виборів народних депутатів України Генеральна прокуратура України
 20
 2007.08.09 22:21 3 порушення на виборах соротнуться прокуратури уник
 1
- Генпрокуратура посилює контроль за дотриманням виборчого законодавства**
 Виконуючи обов'язки генерального прокурора України Сергія Вінокурова, доручив прокурорам у регіонах посилити контроль за дотриманням виборчого законодавства під час проведення позачергових виборів народних депутатів України. Як повідомляє прес-служба Генпрокуратури, відповідно до вказівки С. Вінокурова, прокурорами доведено "творити робочі групи з найдовідченіших правників галузевих управлінь і відділів для термінового реагування на
 2007.08.09 13:32 Генпрокуратура посилює контроль за дотриманням виборчого законодавства СТУ (укр)
 4
 2007.08.09 18:42 Генпрокуратура бере вибори під свій контроль "Ужгородський відділ"
 1
- У виборчих комісіях може не бути представників опозиції**
 Руслан Дем'яненко Опозицію можуть позовати представництва в усіх структурах та дільничні виборні комісії. Щодо виказів Соціалістична партія України і яка перебуває в шквлі піддан до суду.
 2007.08.09 22:25 У виборчих комісіях може не бути представників опозиції "Голос Америки (укр)"
 1
 2007.08.09 22:25 У виборчих комісіях може не бути представників опозиції "Голос Америки (укр)"
 1
- Чесність виборів пильнуватимуть групи швидкого реагування ГПУ з**
 2007.08.09 16:01 Чесність виборів пильнуватимуть групи швидкого реагування ГПУ з
 1

Рис. 25. Сюжет 09/08/2007

Активна база даних: Система інтеграції інтернет-ресурсів

Період: Другий | Убрать дубли | Морфология

Обзор основных сюжетов

((**порушення виборчого законодавства**) РФ & (**2007.08.21**) ;
 документов - 15, сюжетов - 9

- Віталій Шевченко застерігав, що яніях дозволів Нацради для розміщення політреклами н**
 Віртуальна Агенція Новини Київ за повідомленнями інтернет-видаччя "Телеграфіка" голова Національної ради з питань телебачення та радіомовлення Віталій Шевченко вступив в записку у якої вкладає стурбованість іростаннями кількості повідомлень про факти, коли ТРО зматалувати у суб'єкти виборчого процесу для розміщення політичної реклами спеціально "дозволяль листів" від Нацради.
 2007.08.21 14:00 Віталій Шевченко застерігав, ніяки дозволи Нацради для розміщення політреклами на "Телеграфіка"
 5
 2007.08.21 21:49 Шевченко застерігав, ТРО мають розміщувати політреклами без "дозволення" ЛК і в Нацради "незалежна асоціація мовників"
 1
- Звіт за результатами першого етапу комплексного спостереження за ходом виборчої кампані**
 комітет виборців України - Всеукраїнська громадська організація, на 13 років заданого комплексний моніторинг виборчих кампаній в Україні на предмет дотримання учасниками виборчого процесу українського законодавства і міжнародних стандартів демократичних виборів.
 2007.08.21 18:58 Звіт за результатами першого етапу комплексного спостереження за ходом виборчої кампанії по достроковим виборам народних депутатів України 30 вересня 2007 р. (Одеська область) "Телеграфіка Україна"
 2
 2007.08.21 18:58 Звіт за результатами першого етапу комплексного спостереження за ходом виборчої кампанії по достроковим виборам народних депутатів України 30 вересня 2007 р. (Одеська область) "Телеграфіка Україна"
 2
- Юрій Мірошніченко: На Закарпатті зафіксовані випадки підкупу виборців**
 Коментар керівника юридичного департаменту Центрального апарату Партії регіонів народного депутата Юрія Мірошніченка з приводу порушень виборчого законодавства "У відношенні юридичного департаменту знаходиться копія звернення Закарпатського обласного осередку однієї політичної партії - суб'єкту виборчого процесу до Генеральної Прокуратури, у якому вкладає факти що можуть свідчити про підкуп виборців внаслідок чого чергу в групах
 2007.08.21 21:44 Юрій Мірошніченко: На Закарпатті зафіксовані випадки підкупу виборців "Патріот України"
 1
 2007.08.21 21:44 Юрій Мірошніченко: На Закарпатті зафіксовані випадки підкупу виборців "Патріот України"
 1

Рис. 26. Сюжет 21/08/2007

Активна база даних: Система інтеграції інтернет-ресурсів

Період: Другий | Убрать дубли | Морфология

Обзор основных сюжетов

((**порушення виборчого законодавства**) РФ & (**2007.09.30**) ;
 документов - 53, сюжетов - 30

- СТАНОМ НА 16.00 НА БУКОВИНІ ЛЮДИ ПОЧАЛИ ГОЛОСУВАТИ АКТИВНІШЕ, ПРОЦЕС ВІДБУВАЄТЬСЯ БЕЗ**
 Найкраще з другої прес-конференції, організованої прес-клубом реформ та обласною організацією КВУ щодо ходу голосування на Буковині на достроковий виборам народних депутатів України 30 вересня. Олександр КОСТІНАК, голова обласної організації КВУ: Станом на 16:00 у нас є кілька нових даних щодо процесу голосування на Буковині.
 2007.09.30 18:12 СТАНОМ НА 16.00 НА БУКОВИНІ ЛЮДИ ПОЧАЛИ ГОЛОСУВАТИ АКТИВНІШЕ, ПРОЦЕС ВІДБУВАЄТЬСЯ БЕЗ ПОРУШЕНЬ "Буковина"
 5
 2007.09.30 18:02 Брудні технології від "репеліанів" продовжуються в Закарпатті "Шарпін"
 1
- Рухли біюлетені, наче серветки**
 Курьозні та конфлікти на виборчих дільницях у Федорівці виборців в порів'ялв поразку три області. Як розповів по телефону керівникові УІАН начальник Центру громадських зв'язків Головного управління МВС України в Автономній Республіці Крим Олександр ДОНЕРОВСЬКИЙ, чоловік (1950 році народження) прийшов голосувати на виборих дільничі районі з дружиною і дорозум додержки.
 2007.09.30 16:04 Курьози та конфлікти на виборчих дільницях уник
 5
 2007.09.30 16:31 У Харкові затримано фальсифікаторів "Майдан"
 1
- У Харкові затримано фальсифікаторів**
 Вільною восьмої ранку в Харкові двоє молодих людей спробували внести два чисті бюлетені з QR-кодами дільничі районі, Проволоканив екіпажі зупинили спостережників, повідомив "Трибуна" прес-клуба БЮТ - за дії на думку прес-служби харківського обласного штабу БЮТ, могли бути початком скарми, яка дала б можливість закартованим політичним силам фальсифікувати народне волевиявлення.
 2007.09.30 15:09 У Харкові затримано фальсифікаторів "Голос Америки"
 6
 2007.09.30 16:31 У Харкові затримано фальсифікаторів "Майдан"
 1
- Президент свідомо порушив виборче законодавство**
 до Союз Президента України Віктора Ющенка є свідомо порушення виборчого законодавства. Про це під час брифінгу заявив кандидат у народні депутати від Партії регіонів Юрій Мірошніченко на брифінгу.
 2007.09.30 17:43 Президент свідомо порушив виборче законодавство "Голос"
 3

Рис. 27. Сюжет 30/09/2007

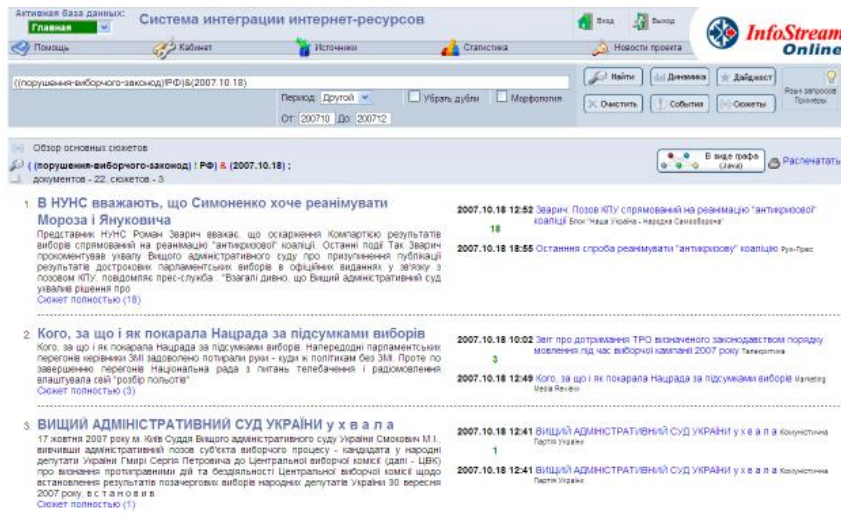

Рис. 28. Сюжет 18/10/2007

Вейвлет-аналіз

До кола сучасних інструментальних засобів математичного моделювання та оцінки рядів спостережень відноситься також вейвлет-аналіз [90].

Він особливо ефективний в тих випадках, коли крім загальних спектральних характеристик потрібно виявляти локальні в часі особливості поведінки досліджуваного процесу. Аналіз даних з використанням вейвлет-перетворень є зручним, надійним і потужним інструментом дослідження часових рядів і дозволяє представити результати у наочному вигляді, зручному інтерпретації.

Основою вейвлет-аналізу є вейвлет-перетворення, яке є особливим типом лінійного перетворення, базисні функції якого (вейвлети) мають специфічні властивості. *Вейвлетом* (малою хвилею) називається деяка функція, яка зазана на невеликому околі деякої точки, спадає, прямує до нуля при збільшенні віддалі від цієї точки. як у часовій, так й у частотній області. Існують найрізноманітніші вейвлети, що мають різні властивості. Разом з тим, усі вейвлети мають вигляд короткохвильових наборів з нульовим інтегральним значенням, локалізованих на часовій осі, які є інваріантними до зсуву і до масштабування.

До будь-якому вейвлету можна застосувати дві операції:

- зсув, тобто переміщення області його локалізації в часі;
- масштабування (розтягання або стиск).

Головна ідея вейвлет-перетворення полягає в тому, що нестационарний часовий ряд розподіляється на окремі проміжки (так звані «вікна

спостереження»), і на кожному з них виконується обчислення скалярного добутку (величини, що показує ступінь близькості двох закономірностей) досліджуваних даних з різними зсувами деякого вейвлета різного масштабу. Вейвлет-перетворення генерує набір коефіцієнтів, за допомогою яких представляється початковий ряд. Вони є функціями двох змінних: часу і частоти, і тому утворюють поверхню у трьохвимірному просторі. Ці коефіцієнти показують, наскільки поведінка процесу в даній точці аналогічна вейвлету даного масштабу. Чим ближче від аналізованої залежності в околі даної точки до виду вейвлета, тим більшу абсолютну величину має відповідний коефіцієнт. Негативні коефіцієнти показують, що залежність подібна на "дзеркальне відбиття" вейвлета. Використання цих операцій, з урахуванням властивості локальності вейвлета в частотно-часовій області, дозволяє аналізувати дані різного масштабу і точно визначати місце знаходження їхніх характеристик залежно від часу.

Технологія використання вейвлетів дозволяє виявляти одиничні та нерегулярні «сплески», різкі зміни значень кількісних показників у різні періоди часу, зокрема, обсягів тематичних публікацій в Інтернет. При цьому можуть виявлятися моменти виникнення циклів, а також моментів, коли за періодами регулярної динаміки настають хаотичні коливання.

Часовий ряд, що розглядається, може апроксимуватися кривою, що, у свою чергу, може бути представлена у вигляді суми гармонійних коливань різної частоти й амплітуди. При цьому коливання, що мають низьку частоту, відповідають за повільні, плавні, великомасштабні зміни значень вихідного ряду, а високочастотні – за короткі, дрібномасштабні зміни. Чим більше змінюється описувана даною закономірністю величина даного масштабу, тим більшу амплітуду мають складові на відповідній частоті. Таким чином, досліджуваний часовий ряд можна розглядати в частотно-часовій області – тобто мова йде про дослідження закономірності, що описує процес у залежності як від часу, так і від частоти.

Неперервне вейвлет-перетворення для функції $f(t)$ будується за допомогою неперервних масштабних перетворень і переносів вибраного вейвлета $y(t)$ з довільними значеннями масштабного коефіцієнта a та параметра зсуву b :

$$W(a, b) = (f(t), y(t)) = \frac{1}{\sqrt{a}} \int_{-\infty}^{\infty} f(t) y^* \left(\frac{t-b}{a} \right) dt.$$

Отримані коефіцієнти представляються у графічному вигляді картою коефіцієнтів перетворення, або скейлограмою. На скейлограмі по одній осі відкладаються зрушення вейвлета (вісь часу), а по іншій – масштаби (вісь масштабів), після чого точки схеми, що вийшла, зафарбовуються залежно від величини відповідних коефіцієнтів (чим більший коефіцієнт, тим яскравіші кольори зображення). На скейлограмі видні всі характерні риси вихідного ряду: масштаб та інтенсивність періодичних змін, напрямок і величина трендів, наявність, розташування та тривалість локальних особливостей.

Наприклад, відомо, що комбінація декількох різних коливань може мати настільки складну форму, що виявити їх візуально неможливо. Періодичні зміни, що відбуваються для значень коефіцієнтів вейвлет-перетворення на деякій неперервній множині частот виглядають як ланцюжок "пагорбів", що мають вершини, розташовані в точках (по осі часу), у яких ці зміни досягають найбільших значень.

Іншим важливим показником є виражена тенденція динаміки часового ряду (тренд) не залежати від періодичних коливань. Наявність тренда може бути неочевидною при простому розгляді часового ряду, наприклад, якщо тренд поєднується з періодичними коливаннями. Тренд відбивається на скейлограмі як плавна зміна яскравості уздовж осі часу одночасно для всіх масштабів. Якщо тренд зростає, то яскравість буде збільшуватися, якщо спадає - зменшуватися.

Ще одним важливим фактором, що необхідно враховувати при аналізі часових рядів, є локальні особливості, тобто можливі різкі, стрибкоподібні зміни характеристик вихідного ряду. Локальні особливості представлені на скейлограмі вейвлет-перетворення як лінії різкого перепаду яскравості, що виходять із точки, що відповідає часу виникнення "стрибка". Локальні особливості можуть мати як випадковий, так і систематичний характер, при цьому "маскувати" періодичні залежності або короткотерміновий тренд. Аналіз локальних особливостей дозволяє відновити інформацію щодо динаміки вихідного процесу та у деяких випадках прогнозувати подібні ситуації.

Таким чином, кожний з основних факторів динаміки має свій, характерний відбиток на скейлограмі, при цьому вся аналітична інформація представляється в наочному та зручному для вивчення вигляді. Завдяки наочності подання результатів у вигляді скейлограм іноді досить одного погляду, щоб побачити на ній найбільш суттєві фактори.

На рис. 29 наведена скейлограма – результат неперервного вейвлет-аналізу (вейвлет Гауса) часового ряду, що відповідає процесу, який розглядався вище.

Наведений приклад показує, що вейвлет-аналіз дозволяє виявляти не тільки очевидні аномалії в досліджуваному ряді, але й критичні значення, які приховані за відносно невеликими абсолютними значеннями елементів ряду. Наприклад, на скелетоні на більшості частот відмічено явні та неявні екстремуми.

Згладжування часових рядів

Існує декілька підходів до видалення періодичної складової в досліджуваному числовому ряді. Найпростіший з них – метод зваженого «ковзного середнього». В основі цього методу згладжування лежить принцип, який полягає в тому, що розкид середнього з N членів часового ряду характеризується величиною дисперсії, рівною S^2/N , де S^2 – дисперсія вихідного ряду.

Природно, поведінку значень наведеного вище числового ряду найкраще аналізувати на проміжках, що визначаються невеликими вікнами спостережень

(у даному випадку вікно спостереження вибиралося рівним 7 – числу днів тижня), і обчислювати значення нового ряду «згладжених» величин таким чином:

$$S_t = \frac{1}{7} \sum_{i=t-3}^{t+3} X_i.$$

Очевидно, при зміні i від $t-3$ до $t+3$ відбувається своєрідне «ковзання» по осі часу, відповідно, застосований метод називається методом «ковзного середнього».

Слід зазначити, що ділення на ширину вікна спостереження дозволяє при необхідності переходити до змінних вікон спостереження, що особливо актуально в граничних точках. На рис. 30 наведено графік «згладженого» заданого початкового ряду.

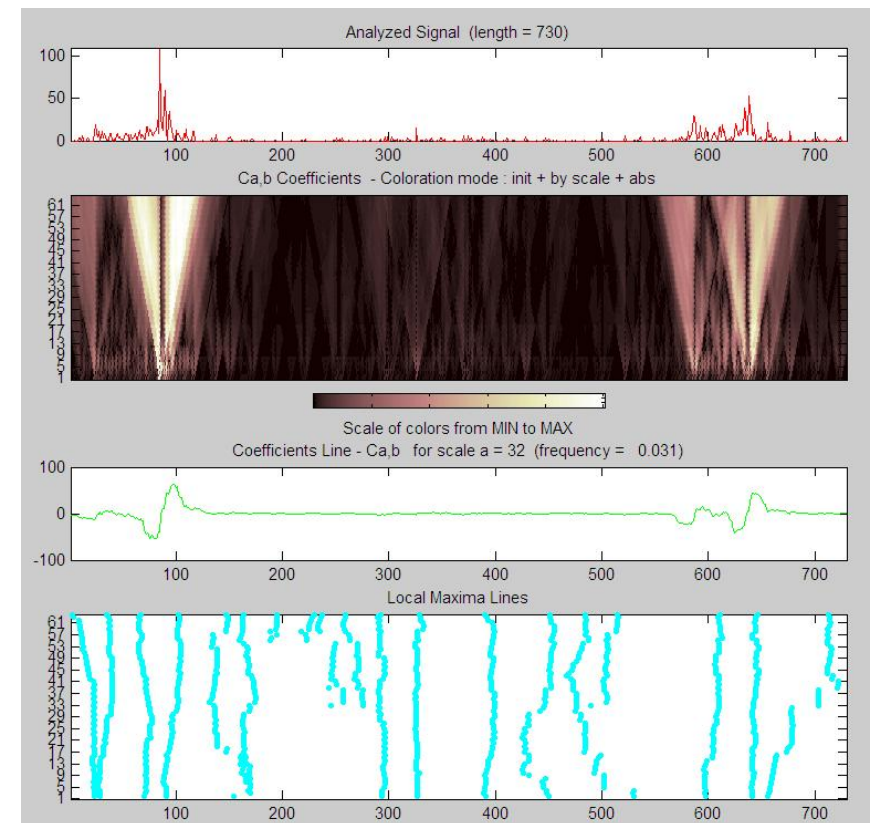

Рис. 29. Результат вейвлет-аналізу (неперервне вейвлет-перетворення): зверху – вейвлет-скейлограма; знизу – лінії локальних максимумів (скелетон)

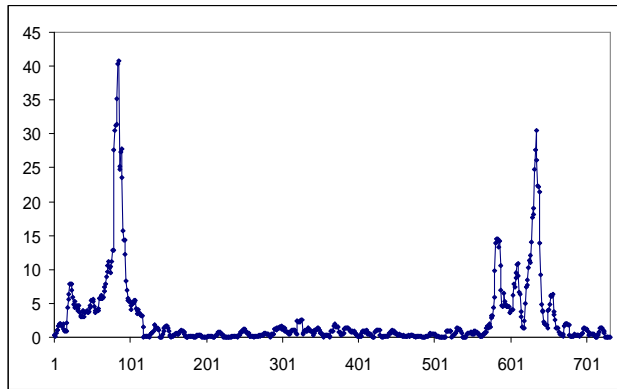

Рис. 30. Згладжений часовий ряд динаміки появи поняття за весь період

Різновидом методу «ковзного середнього» є експонентне ковзне середнє (*exponential moving average, EMA*). Його можна розуміти як зважене ковзне середнє. Такий розподіл дозволяє при аналізі зосередитися на поточних даних і не пропустити важливі сигнали. Слід зазначити, що крива експонентного ковзного середнього переважно краще апроксимує графік.

Математична формула для розрахунку експонентного ковзного середнього є рекурсивною і при значенні коефіцієнта згладжування, рівного a , має вигляд:

$$E(i) = aX(i) + (1 - a)E(i - 1),$$

де $X(i)$ – значення ряду спостережень в точці i , $E(i - 1)$ – значення експонентного ковзного середнього, розрахованого для попередньої точки ряду, a – регулюючий коефіцієнт. Початкове значення $E(1)$ приймається рівним $X(1)$. Чим більше значення регулюючого коефіцієнта a , тим краще крива експоненціального ковзного середнього апроксимує графік, оскільки більше значення надається поточним значенням. Вірне і зворотнє твердження, що для маленьких значень регулюючого коефіцієнта a більше значення надається минулим періодам. Залежно від характеру початкової залежності використовуються різні значення коефіцієнта. На практиці часто використовується значення $2/3$.

Криві експонентного ковзного середнього трактуються так само, як і криві простого ковзного середнього. В процесі аналізу слід знати, яке використовується значення регулюючого коефіцієнта. Криві експоненціального ковзного середнього швидше реагують на зміну значень початкового ряду при більшому значенні такого коефіцієнта, оскільки надають більші ваги поточному періоду. На рис. 31 наведено діаграму відхилень відповідних значень експонентного ковзного середнього від значень вихідного ряду у залежності від значень регулюючого коефіцієнта a . Світліші значення на діаграмі відповідають більшим відхиленням.

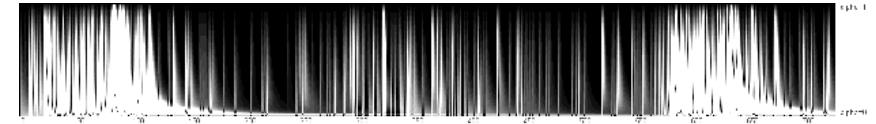

Рис. 31. Діаграма відхилень значень експонентного ковзного середнього від значень вихідного ряду

Наведена діаграма дозволяє виявляти монотонні ділянки ряду, який досліджується, періоди різких коливань.

Криві експонентного ковзного середнього часто використовуються при короткочасному аналізі, оскільки вони дозволяють відловлювати швидкі зміни, а криві простого ковзного середнього, навпаки, використовуються в довгостроковому аналізі, оскільки добре показують довгострокові тенденції.

Фрактальний аналіз

Якщо для традиційних засобів наукової комунікації підходи до статистичних досліджень інформаційних масивів з погляду теорії фракталів були вперше досліджені Ван Рааном [91], що аналізував масиви статей і зв'язки, утворені цитуванням, інформаційні потоки повідомлень із Інтернет до останнього часу не асоціювалися із фракталами. Це пов'язано із проблемами ідентифікації інформаційних потоків як фрактальних множин, а також із труднощами знаходження основ для побудови кластерів – повідомлень у політематичних потоках, що породжують багаторазове цитування.

З цієї ж причини у рамках даного дослідження розглядаються кількісні характеристики саме тематичного інформаційного потоку з питань порушення виборчого законодавства, який характеризується ітеративністю при формуванні й цілком доступний як для кількісного, так і для якісного аналізу (маються на увазі можливості системи контент-моніторингу InfoStream).

Обсяги повідомлень у тематичних інформаційних потоках утворюють часові ряди. Для дослідження часових рядів сьогодні усе ширше використовується теорія фракталів [55, 92, 93-95], традиційна область застосування якої – фрактальна геометрія, обробка зображень та інше.

Разом з тим, часові ряди, породжені тематичними інформаційними потоками, також мають фрактальні властивості та можуть розглядатися як стохастичні фрактали [54, 96].

Цей підхід розширює область застосування теорії фракталів на інформаційні потоки, динаміка яких описується засобами теорії випадкових процесів.

З іншого боку, теорія фракталів розглядається як підхід до статистичного дослідження, що дозволяє одержувати важливі характеристики інформаційних потоків, не вдаючись у детальний аналіз їхньої внутрішньої структури і зв'язків. Однією з основних властивостей фракталів є самоподібність (скейлінг). Як показано в роботах С. А. Іванова, для послідовності повідомлень тематичних

інформаційних потоків у відповідності до скейлінгового принципу кількість повідомлень, резонансів на події реального світу пропорційна деякому степеню кількості джерел інформації (кластерів) та ітераційно триває протягом певного часу. Так само, як і у традиційних наукових комунікаціях, множина повідомлень в Інтернет з однієї тематики в часі представляє собою динамічну кластерну систему, що виникає в результаті ітераційних процесів. Цей процес породжується републікаціями, прямим або спільним цитуванням, різними публікаціями – відображеннями тих самих подій реального світу, прямими посиланнями тощо. Крім того, для більшості тематичних інформаційних потоків спостерігається збільшення їхніх обсягів, причому на коротких часових інтервалах – лінійний ріст, а на тривалих – експонентний.

Фрактальна розмірність у кластерній системі, що відповідає тематичним інформаційним потокам, показує міру заповнення інформаційного простору повідомленнями протягом певного часу:

$$N_{publ} = e^r N_k(t)^r,$$

де N_{publ} – розмір кластерної системи (загальне число електронних публікацій в інформаційному потоці); N_k – розмір – число кластерів (тематик або джерел), r – фрактальна розмірність інформаційного масиву; e – коефіцієнт масштабування. У наведеному співвідношенні між кількістю повідомлень і кластерів проявляється властивість збереження внутрішньої структури нескінченності при зміні масштабів його зовнішнього розгляду.

На думку С.А. Іванова, всі основні закони наукової комунікації, такі як закони Парето, Лотки, Бредфорда, Зіпфа, можуть бути узагальнені саме в рамках теорії стохастичних фракталів.

Метод DFA

Метод DFA (Detrended fluctuation analysis) також найчастіше використовується для виявлення статистичної самоподібності сигналів. Цей метод є варіантом дисперсійного аналізу одномірних випадкових відхилень та дозволяє досліджувати ефекти тривалих кореляцій у рядах, що досліджуються. У рамках алгоритму DFA аналізується середньоквадратична помилка лінійної апроксимації в залежності від розміру апроксимаційної ділянки (вікна спостереження). Нехай є ряд вимірів x_t , $t \in 1, \dots, N$. Знайдемо середнє значення цього ряду вимірів: $\langle x \rangle = \frac{1}{N} \sum_{k=1}^N x_k$. З вихідного ряду будувється ряд нагромадження:

$$X_t = \sum_{k=1}^t (x_k - \langle x \rangle).$$

Потім ряд X_t поділяється на часові вікна довжиною L , будувється лінійна апроксимація $(L_{j,L})$ за значеннями $X_{k,j,L}$ з $X_{j,L}$ усередині кожного вікна (у свою чергу, $X_{j,L}$ – підмножина X_t , $j=1, \dots, J$, $J=N/L$ – кількість вікон

спостереження) і розраховується відхилення точок ряду накопичення від лінійної апроксимації:

$$E(j,L) = \sqrt{\frac{1}{L} \sum_{k=1}^L (X_{k,j,L} - L_{k,j,L})^2} = \sqrt{\frac{1}{L} \sum_{k=1}^L |\Delta_{k,j,L}|^2},$$

де $L_{k,j,L}$ – значення локальної лінійної апроксимації в точці $t = (j-1)L + k$.

Тут $|\Delta_{k,j,L}|$ – абсолютне відхилення елемента $X_{k,j,L}$ від локальної лінійної апроксимації.

Далі обчислюється середнє значення:

$$F(L) = \frac{1}{J} \sum_{j=1}^J E(j,L),$$

після чого, у випадку $F(L) \propto L^a$, де a – деяка константа, робляться висновки про наявність статистичної самоподібності та про характер поведінки досліджуваного ряду вимірів.

На рис. 32 представлена залежність середньоквадратичної помилки апроксимації від довжини ділянок апроксимації в подвійному логарифмічному масштабі для часового ряду, що розглядався.

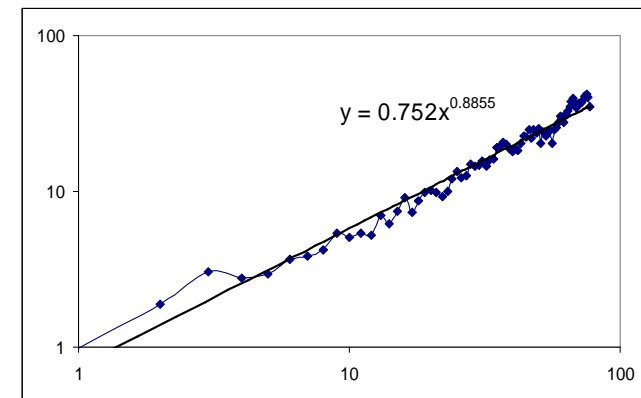

Рис. 32. Залежність середньоквадратичної помилки лінійної апроксимації D від довжини вікна спостереження k

Близькість залежності $D(k)$ до лінійної ще раз підтверджує наявність локального скейлінгу у другому півріччі 2008 року.

Візуалізація на основі ΔL -аналізу

З метою візуалізації та аналізу часових рядів, пов'язаних з публікаціями в інформаційному просторі мережі Інтернет, розроблено новий метод дисперсійного аналізу, призначеного для аналізу та візуалізації стану часових рядів інтенсивності публікацій за визначеною тематикою [97].

Як і у методі DFA, розглянемо поведінку відхилення точок ряду нагромадження від лінійної апроксимації (але у цьому випадку абсолютне значення) $|\Delta_{k,j,L}|$. Побудова відповідних діаграм значень $|\Delta_{k,j,L}|$, що залежать фактично від двох параметрів – L і $t=(j-1)L+k$, названо ΔL -методом візуалізації. Така візуалізація у вигляді «рельєфної» діаграми представляє собою певний інтерес для вивчення особливостей процесів, що відповідають вихідним рядам вимірів.

ΔL -метод виявляється досить ефективним для виявлення гармонійних складових досліджуваного ряду. На рис. 33 показана ΔL - діаграма ряду, що відповідає синусоїді ($y(i) = \sin(ip/7)$, $i = 1, \dots, 366$). Застосування ΔL -методу до ряду, складеного з кількості публікацій, зібраних системою InfoStream з Інтернет без урахування тематичного ділення, має явно виражену гармонійну складову (загальна кількість публікацій залежить від дня тижня), що можна бачити на рис. 34. Крім того, на цій діаграмі помітні відхилення від загальної динаміки об'ємів публікацій у святкові дні.

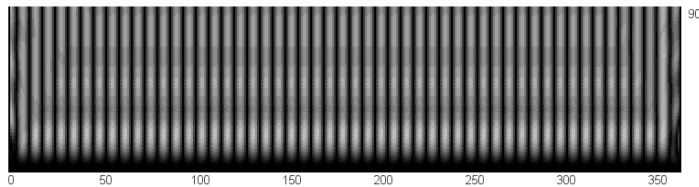

Рис. 33. ΔL - діаграма синусоїди

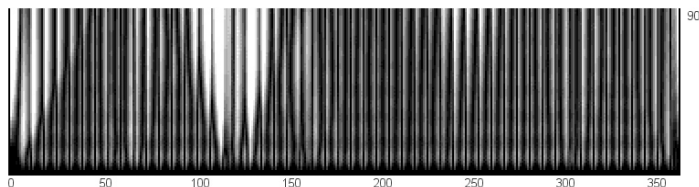

Рис. 34. ΔL - діаграма ряду з кількості публікацій, що збиралася щодоби системою InfoStream у 2008 році

«Рельєфні діаграми», отримані у результаті запропонованого ΔL -методу (більш світлі тони відповідають більшим значенням $|\Delta_{k,j,L}|$), нагадують скейлограми, одержані в результаті безперервних вейвлет-перетворень. Варто звернути увагу на те, що темні смуги в центрі багатьох областей світлого зафарбування свідчать про «стабілізацію» більших значень розглянутого ряду на високому рівні.

ΔL -метод застосовується для реальних часових рядів, наприклад тих, що описують інтенсивність публікацій даної тематики в Інтернеті. На рис. 35 наведено ΔL - діаграму для розглянутого вище часового ряду з кількості

публікацій повідомлень за добу по вибраній тематичі в мережі Інтернет протягом року.

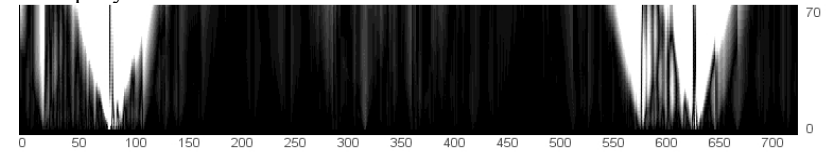

Рис. 35. ΔL -діаграма часового ряду інтенсивності тематичних публікацій (вісь OX – номер доби, вісь OY - величина вікна вимірів)

Запропонований метод візуалізації абсолютних відхилень ΔL , як і метод вейвлет-перетворень, дозволяє (і як показано на прикладі – не гірше) виявляти одиничні й нерегулярні «сплески», різкі зміни значень кількісних показників у різні періоди часу. Слід зазначити, що метод вейвлет-перетворень може застосовуватися з використанням різноманітних вейвлетів. У випадку застосування ΔL -методу не потрібно вирішувати складну задачу вибору й обґрунтування застосування відповідного вейвлету; на відміну від методів фрактального аналізу запропонований підхід не вимагає значних об'ємів точок ряду вимірів. Цей метод, що досить простий у програмній реалізації й базується на такій потужній теоретичній основі як DFA, виявився досить ефективним при аналізі часових рядів у таких областях, як економіка та соціологія.

Показник Хьорста

На сьогодні у зв'язку з розвитком теорії стохастичних фракталів стає популярною така характеристика часових рядів, як показник Хьорста (H). У книзі Е. Федера [68] показано, що він пов'язаний із традиційною «клітинною» фрактальною розмірністю (r) простим співвідношенням:

$$r = 2 - H.$$

Умова, за якою показник Хьорста пов'язаний із фрактальною «клітинною» розмірністю відповідно до наведеної формули, визначена Е. Федером у такий спосіб: «...розглядаються клітинки, розміри яких малі в порівнянні як із тривалістю процесу, так і з діапазоном зміни функції; тому співвідношення справедливе, коли структура кривої, що описує фрактальну функцію, досліджується з високою розподільною здатністю, тобто в локальній межі». Ще однією важливою умовою є самоафінність функції. Не вдаючись у подробиці зазначимо, що для інформаційних потоків ця властивість інтерпретується як самоподібність, яка виникає в результаті процесів їхнього формування. Можна помітити, що зазначені властивості притаманні не всім інформаційним потокам, а лише тим, які характеризуються достатньою потужністю та ітеративністю при формуванні. При цьому часові ряди, побудовані на підставі потужних тематичних інформаційних потоків, цілком задовольняють цій умові. Тому при

розрахунку показника Хьорста фактично визначається і такий показник тематичного інформаційного потоку, як фрактальна розмірність.

Відомо, що показник Хьорста є мірою персистентності – схильності процесу до трендів (на відміну від звичайного броунівського руху). Значення $H > 1/2$ означає, що спрямована в певну сторону динаміка процесу в минулому, найімовірніше, спричинить продовження руху в тому ж напрямку. Якщо $H < 1/2$, то прогнозується, що процес змінить напрямок, а $H = 1/2$ означає невизначеність – броунівський рух.

Для вивчення фрактальних характеристик тематичних інформаційних потоків вивчалися значення показника Хьорста за певний період для часових рядів, складених з кількості повідомлень, що їх стосуються. Показник Хьорста пов'язаний із коефіцієнтом нормованого розмаху (R/S), де R – обчислений певним чином “розмах” відповідного часового ряду, а S – стандартне відхилення.

Показник Хьорста обчислюється за наступним алгоритмом. Спочатку обчислюється середнє значення вимірюваної змінної (у розглядуваному випадку кількість повідомлень в інформаційному потоці) за N днів:

$$\langle x \rangle_N = \frac{1}{N} \sum_{t=1}^N x(t).$$

Потім розраховується накопичувані відхилення ряду вимірів $\xi(t)$ від середнього $\langle x \rangle_N$:

$$X(t, N) = \sum_{u=1}^t (x(u) - \langle x \rangle_N)$$

Після цього розраховується різниця накопичених максимального й мінімального відхилень, що називається “розмахом”:

$$R(N) = \max_{1 \leq t \leq N} X(t, N) - \min_{1 \leq t \leq N} X(t, N).$$

Стандартне відхилення розраховується за відомою формулою:

$$S = \left(\frac{1}{N} \sum_{t=1}^N (x(t) - \langle x \rangle_N)^2 \right)^{1/2}.$$

У свій час Хьорст експериментально виявив, що для багатьох часових рядів справедливо:

$$R/S = (N/2)^H.$$

Саме коефіцієнт H і є показником Хьорста.

На рис. 36 представлено динаміку R/S у логарифмічній шкалі, що, як можна бачити, близька до степеневій (лінійної в логарифмічному масштабі з кутом нахилу, тангенс якого відповідає показнику Хьорста). Обчислений показник Хьорста, що виявився рівним $\sim 0,85$, свідчить про великий рівень персистентності всього часового ряду.

Вивчення такої характеристики, як показник Хьорста H дозволяє прогнозувати динаміку інформаційних потоків, повідомлення яких відображають процеси, що відбуваються в реальному світі. Чисельні значення

H характеризують різні типи корельованої динаміки (персистентності). При $H = 0,5$ спостерігається некорельована поведінка значень ряду, а значення $0,5 < H < 1$ відповідають ступеню автокореляції ряду.

Наведені дані підтвердили припущення щодо ітеративності процесів в інформаційному просторі. Републікації, цитування, прямі посилання тощо породжують самоподібність, що проявляється в стійких статистичних розподілах і відомих емпіричних законах. Треба зауважити, що скейлінговий принцип ґрунтується також на подібності ментальності авторів, що публікують повідомлення в Інтернет. Разом з тим різні адміністративні, рекламні, PR-кампанії призводять до стрибкоподібних змін у стабільних статистичних закономірностях, різких “стрибків” і перекручувань у порівнянні зі стандартними статистичними розподілами.

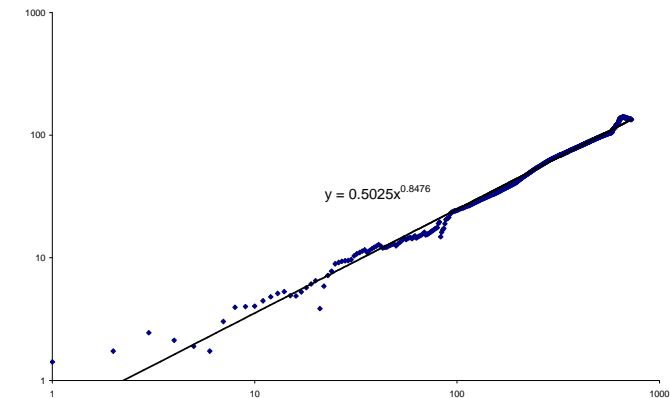

Рис. 36. Динаміка накопичення відхилення

У результаті експерименту також підтверджена наявність високого рівня статистичної кореляції в інформаційних потоках на тривалих часових інтервалах. Зокрема, розглянутий приклад показує високу персистентність процесу, що говорить про загальне середнє збільшення публікації щодо визначеної тематики, періодичну появу піків, пов'язаних з визначеною тематикою.

Природно, описані результати досліджень можуть використатися не тільки для наведеного тематичного інформаційного каналу. Свого дослідження чекають кластери, породжувані у відповідності й з іншими принципами, наприклад, близькими за напрямками джерелами інформації (веб-сайтами, мережними ЗМІ, “живими журналами” тощо).

Програмно-технологічні рішення, що базуються на сучасних статистичних методах, надають структурований огляд інформації щодо суспільних процесів, забезпечують високий рівень об'єктивності і неупередженості при підготовці і прийнятті рішень внаслідок отримання, врахування і обробки великих масивів інформації за визначеною темою.

Розділ 4. Виборчий кодекс України: передумови розробки та втілення

Кодекс (лат. codex), за визначенням Великої Радянської Енциклопедії, є систематизованим єдиним законодавчим актом, який регулює яку-небудь однорідну область суспільних відносин.

Вибори, як вже вище було показано, є формою безпосередньої участі громадян в управлінні державою шляхом формування вищих представницьких органів, органів місцевого самоврядування, їхнього персонального складу.

Таким чином, вибори – однорідна область суспільних відносин.

Те, що вибори розподіляються за видами (чергові, позачергові, повторні та проміжні вибори та перші вибори, що проводяться у випадку утворення нової адміністративно-територіальної одиниці) та типами (вибори народних депутатів України, Президента України або місцеві вибори), жодним чином не впливає на поняття однорідності суспільних відносин.

Характерними елементами виборів є наявність:

- причини виборів;
- об'єкту виборів;
- суб'єкту оголошення виборів;
- суб'єкту організації підготовки та проведення виборів;
- встановлених “правил гри”, обов'язкових для всіх, без виключення, суб'єктів та учасників виборчого процесу на всьому протязі виборів;
- результат виборів.

Власно кажучи, саме причини і визначають вид виборів, а об'єкт – тип виборів.

Відповідно до чинного національного законодавства суб'єктами оголошення виборів визначені Президент України, Верховна Рада України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, територіальна виборча комісія та обласна рада, а також Київська і Севастопольська міські ради.

Вибір суб'єкта оголошення виборів напряму залежить від об'єкту виборів:

- **Президент України** оголошує позачергові вибори депутатів Верховної Ради України з підстав і в порядку, встановлених Конституцією України (чергові вибори депутатів Верховної Ради України проводяться у зв'язку з закінченням конституційного строку повноважень Верховної Ради України і не потребують окремого рішення про їх призначення);

- **Верховна Рада України оголошує:**

- чергові або позачергові вибори Президента України з підстав, визначених Конституцією України;
- повторні вибори – на підставі подання Центральної виборчої комісії;
- чергові вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів;
- позачергові місцеві вибори у випадку дострокового припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки

Крим, місцевої ради, сільського, селищного, міського голови, а також в інших випадках, передбачених Законом України “Про місцеве самоврядування в Україні”;

- **Верховна Рада Автономної Республіки Крим** оголошує проведення чергових виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

- **територіальна виборча комісія** оголошує:

- повторні вибори депутата (депутатів) у випадку визнання виборів депутата (депутатів) у цьому окрузі недійсними або такими, що не відбулися, або у разі визнання особи такою, яка відмовилася від депутатського мандата;

- повторні вибори сільського, селищного, міського голови у випадку визнання місцевих виборів недійсними або такими, що не відбулися, або у випадку визнання особи такою, яка відмовилася від посади сільського, селищного, міського голови;

- проміжні вибори депутата у випадку дострокового припинення повноважень депутата, обраного в цьому одномандатному окрузі;

- **перші місцеві вибори** оголошуються відповідно Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласною, Київською або Севастопольською міською радою.

Суб'єкт організації підготовки та проведення виборів також напряму залежить від об'єкту (типу) виборів:

- **Центральна виборча комісія** є головним організатором підготовки та проведення виборів Президента України і народних депутатів України. Саме Центральна виборча комісія очолює законодавчо встановлену систему виборчих комісій та встановлює результати виборів;

- **Виборча комісія Автономної Республіки Крим** з питань організації та проведення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим є комісією вищого рівня щодо територіальних районних та міських (міст республіканського значення) виборчих комісій, які виконують функцію окружних виборчих комісій на виборах депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також дільничних виборчих комісій;

- **Територіальна виборча комісія** є комісією вищого рівня щодо територіальних виборчих комісій, які виконують функцію окружних виборчих комісій з відповідного виду місцевих виборів, а також усіх дільничних виборчих комісій на території відповідного виборчого округу з питань організації підготовки та проведення виборів депутатів та виборів сільського, селищного, міського голови.

Виборча комісія вищого рівня у залежності від типу виборів є основним суб'єктом організації підготовки та проведення цих виборів та встановлює результати виборів.

Питання встановлення “правил гри”, обов'язкових для всіх, без виключення, суб'єктів та учасників виборчого процесу на всьому протязі виборів, є досить складним та суперечливим.

Складність та суперечливість полягає не у юридичному описі процесів організації та проведенні виборів, навіть в умовах одночасної дії, у залежності від типу виборів, різних виборчих систем, не у матеріально-технічному, фінансовому і організаційному забезпеченні виборів.

Складність та суперечливість вирішення питання встановлення максимально уніфікованих для різних типів і видів виборів „правил гри” полягає саме у природі виборів, рівні свідомості суспільства та ступені розвинутості демократичних засад у державі.

На даний час діють **три** юридичних описи процесу організації та проведення **трьох** типів виборів: виборів Президента України у вигляді Закону України „Про вибори Президента України”, виборів до Верховної Ради України – Закону України „Про вибори народних депутатів України” та виборів до органів місцевого самоврядування – Закону України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів”.

Ці закони України описують, також, процес підготовки та проведення виборів у двох виборчих системах: пропорційній (вибори народних депутатів України, вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад) та мажоритарній (вибори Президента України та вибори сільських, селищних, міських голів). Причому необхідно відмітити, що при мажоритарній виборчій системі до суб`єктів виборчого процесу додаються політичні партії та їх місцеві осередки (виборчі блоки політичних партій та їх місцевих осередків).

Як вже зазначалося вище, протягом 18 років існування України як незалежної, суверенної країни, йшла постійна еволюція виборчого законодавства.

Ця еволюція, особливо у останні часи, привела до досить суттєвої уніфікації складових законодавчого опису та конкретних процедур виборчого процесу незалежно від типів і видів виборів, а також виборчої системи.

Оцінка рівня уніфікації основних складових законодавчого опису виборчого процесу та виборчих процедур у залежності від їх типів з урахуванням прийнятої виборчої системи (Додаток 10) надає можливість говорити про нагальну потребу подальшої їх уніфікації та стандартизації у вигляді **Виборчого кодексу України**.

Порівняльна оцінка основних складових законодавчого опису виборчого процесу дозволяє запропонувати **наступну структуру Виборчого кодексу України**:

РОЗДІЛ	Складова законодавчого опису відповідного розділу (назва статті розділу)
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	Основні засади виборів Загальне виборче право Рівне виборче право Пряме виборче право

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	Добровільність участі у виборах Вільні вибори Таємне голосування Особисте голосування Право бути обраним Право висування кандидатів у депутати Виборчий процес (засади виборчого процесу) Суб`єкти виборчого процесу Публічність і відкритість виборчого процесу Законодавство про вибори Визначення загального складу місцевих рад, Верховної Ради Автономної Республіки Крим
ТИПИ ТА ВИДИ ВИБОРІВ, ПОРЯДОК І СТРОКИ ЇХ ПРИЗНАЧЕННЯ І ПРОВЕДЕННЯ	Типи виборів та порядок їх призначення Види виборів та порядок їх призначення Строки проведення виборів Порядок обчислення строків
ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВИБОРІВ	Загальнодержавний і територіальні виборчі округи Виборчі дільниці Звичайні виборчі дільниці Спеціальні виборчі дільниці Закордонні виборчі дільниці Оприлюднення рішень про утворення виборчих дільниць
ВИБОРЧІ КОМІСІЇ	Система виборчих комісій Статус виборчих комісій Вимоги до членів окружної чи дільничної виборчої комісії (виборчих комісій) Порядок утворення окружної виборчої комісії Порядок формування територіальних виборчих комісій Порядок утворення дільничної виборчої комісії звичайної чи спеціальної виборчої дільниці Порядок утворення дільничної виборчої комісії Порядок утворення дільничної виборчої комісії закордонної виборчої дільниці Повноваження Центральної виборчої комісії Повноваження окружної (територіальної) виборчої комісії Повноваження дільничної виборчої комісії Організація роботи виборчих комісій Право присутності на засіданні комісії

	<p>Документування діяльності виборчої комісії</p> <p>Статус члена виборчої комісії</p> <p>Дострокове припинення повноважень складу виборчої комісії або члена виборчої комісії</p> <p>Набуття та припинення окружною виборчою комісією статусу юридичної особи</p> <p>Оплата праці членів виборчої комісії та осіб, які залучаються до роботи у комісії</p>
СПИСКИ ВИБОРЦІВ	<p>Порядок складання загальних списків виборців</p> <p>Порядок уточнення загального списку виборців</p> <p>Порядок складання списків виборців для звичайних виборчих дільниць</p> <p>Порядок уточнення списку виборців для звичайних виборчих дільниць</p> <p>Порядок ознайомлення виборців із списком виборців на звичайній виборчій дільниці та оскарження неправильностей в списку виборців</p> <p>Порядок прийняття рішень щодо внесення змін до списку виборців на звичайній виборчій дільниці</p> <p>Порядок складання та уточнення списку виборців на спеціальних виборчих дільницях</p> <p>Особливості порядку уточнення списку виборців на спеціальній виборчій дільниці</p> <p>Складання списків виборців на спеціальних виборчих дільницях</p> <p>Порядок складання та уточнення списку виборців на закордонних виборчих дільницях</p> <p>Порядок складання та уточнення списку виборців для повторного голосування</p>
	<p>Загальні положення щодо фінансування виборів</p> <p>Фінансове забезпечення підготовки і проведення виборів за рахунок коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку та проведення виборів</p>

	<p>Фінансове забезпечення підготовки і проведення виборів депутатів та сільських, селищних, міських голів за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету, отриманих як цільова субвенція з Державного бюджету України</p> <p>Оплата праці членів виборчої комісії та осіб, які залучаються до роботи у комісії</p> <p>Виборчий фонд (партії (блоку)/кандидата на виборну посаду) Виборчий фонд місцевої організації партії (блоку), кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидата у депутати в одномандатному окрузі</p> <p>Розпорядники виборчого фонду партії (блоку)</p> <p>Розпорядники виборчого фонду місцевої організації партії (блоку), кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови</p> <p>Формування виборчого фонду (партії (блоку)/кандидата на виборну посаду) та використання його коштів</p> <p>Матеріально-технічне забезпечення підготовки і проведення виборів на виборній посаді</p>
ФІНАНСОВЕ ТА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ	
	<p>Загальний порядок висування кандидатів на виборні посади</p> <p>Порядок висування кандидатів</p> <p>Висування кандидатів шляхом самовисування, шляхом висування політичною партією (виборчим блоком політичних партій) або місцевою організацією партії (блоком)</p> <p>Порядок утворення виборчого блоку політичних партій (блоку місцевих організацій політичних партій)</p> <p>Умови реєстрації кандидатів на виборні посади:</p> <p>а) загальні умови</p> <p>а) умови реєстрації кандидатів у депутати у багатомандатному окрузі</p> <p>б) умови реєстрації кандидатів у депутати в одномандатному окрузі</p> <p>в) умови реєстрації кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови</p> <p>Грошова застава</p>
ВИСУВАННЯ І РЕЄСТРАЦІЯ КАНДИДАТІВ НА ВИБОРНІ ПОСАДИ	

	<p>Збір підписів виборців на підтримку кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидата у депутати в одномандатному окрузі та виборчого списку місцевої організації партії (блоку)</p> <p>Підписний лист</p> <p>Порядок збирання та передачі підписів виборців до виборчих комісій</p> <p>Порядок врахування підписів виборців</p> <p>Декларація про майно та доходи кандидата</p> <p>Порядок реєстрації кандидатів</p> <p>Порядок реєстрації кандидатів у депутати в багатомандатному окрузі</p> <p>Порядок реєстрації кандидатів у депутати в одномандатному окрузі</p> <p>Порядок реєстрації кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови</p> <p>Відмова в реєстрації кандидата (кандидатів)</p> <p>Зміни у складі виборчого блоку партій</p> <p>Скасування реєстрації кандидата (кандидатів)</p>
ПЕРЕДВИБОРНА АГІТАЦІЯ	<p>Строки проведення передвиборної агітації</p> <p>Форми і засоби передвиборної агітації</p> <p>Інформаційні плакати та матеріали передвиборної агітації</p> <p>Загальний порядок використання засобів масової інформації</p> <p>Порядок використання електронних (аудіовізуальних) засобів масової інформації</p> <p>Порядок використання друкованих засобів масової інформації</p> <p>Проведення публічних заходів для ведення передвиборної агітації</p> <p>Обмеження щодо ведення передвиборної агітації</p>
ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАРТІЙ ТА ЇХ МІСЦЕВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (БЛОКІВ), КАНДИДАТІВ НА ВИБОРНІ ПОСАДИ ТА ЇХ	<p>Гарантії діяльності партій та їх місцевих організацій (блоків) у виборчому процесі</p> <p>Гарантії діяльності кандидатів на виборну посаду</p> <p>Уповноважені представники кандидатів на виборну посаду</p> <p>Довірені особи кандидата на виборну посаду</p> <p>Офіційні спостерігачі</p>

ДОВІРЕНИХ ОСІБ, ОФІЦІЙНИХ СПОСТЕРІГАЧІВ	<p>Офіційні спостерігачі від партій та їх місцевих організацій (блоків), які висунули кандидатів на виборні посади, кандидатів на виборну посаду</p> <p>Офіційні спостерігачі від громадських організацій</p> <p>Офіційні спостерігачі від іноземних держав, міжнародних організацій</p>
ГОЛОСУВАННЯ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИБОРІВ	<p>Виборчий бюлетень</p> <p>Порядок виготовлення виборчих бюлетенів</p> <p>Порядок передачі виборчих бюлетенів виборчим комісіям</p> <p>Приміщення для голосування</p> <p>Підготовка до голосування</p> <p>Організація і порядок голосування</p> <p>Порядок організації голосування виборців за місцем перебування (за межами приміщення для голосування)</p> <p>Підсумкове засідання дільничної виборчої комісії</p> <p>Опрацювання списків виборців</p> <p>Опрацювання невикористаних виборчих бюлетенів та контрольних талонів</p> <p>Порядок відкриття скриньок та підрахунку бюлетенів</p> <p>Порядок підрахунку голосів на виборчій дільниці</p> <p>Протокол дільничної виборчої комісії про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці</p> <p>Визнання дільничною виборчою комісією голосування на виборчій дільниці недійсним</p> <p>Порядок транспортування і передачі виборчих документів до окружної (територіальної) виборчої комісії</p> <p>Порядок прийняття та розгляду документів дільничних виборчих комісій окружною (територіальною) виборчою комісією</p> <p>Встановлення підсумків голосування в межах територіального виборчого округу</p> <p>Встановлення підсумків голосування:</p> <p>а) в межах територіального виборчого округу;</p>

	<p>б) виборів депутатів у багатомандатному виборчому окрузі; в) в межах закордонного виборчого округу; г) встановлення результатів виборів сільського, селищного, міського голови, депутатів в одномандатних округах Порядок прийняття та розгляду протоколів окружних виборчих комісій Центральною виборчою комісією Встановлення результатів виборів Повторне голосування Офіційне оприлюднення (оголошення) результатів виборів Реєстрація обраних на виборні посади/виборну посаду Набуття повноважень Президентом України Посвідчення та нагрудний знак народного депутата України Заміщення депутатів, повноваження яких були достроково припинені</p>
ЗАМІЩЕННЯ ДЕПУТАТІВ, ПОВТОРНІ, ПРОМІЖНІ ТА ПЕРШІ МІСЦЕВІ ВИБОРИ	<p>Заміщення депутатів та проміжні вибори депутатів Визнання виборів недійсними та проведення повторного голосування Особливості підготовки і проведення повторних виборів Проведення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевої ради та сільського, селищного, міського голови Перші місцеві вибори</p>
ПОЗАЧЕРГОВІ ВИБОРИ	<p>Загальні особливості підготовки і проведення позачергових виборів Особливості територіальної організації позачергових виборів Особливості утворення виборчих комісій на позачергових виборах Особливості складання та уточнення списків виборців на позачергових виборах Особливості висування та реєстрації кандидатів на позачергових виборах Особливості фінансового та матеріально-технічного забезпечення позачергових виборів Особливості проведення передвиборної агітації на позачергових виборах</p>
	<p>Суб'єкти звернення із скаргою Предмет та суб'єкт оскарження Суб'єкт розгляду скарги</p>

	<p>Строки оскарження Форма та зміст скарги та позовної заяви Порядок і строки розгляду скарг і позовних заяв Докази Рішення суб'єкта розгляду скарги, позовної заяви за підсумком розгляду скарги, позовної заяви Суб'єкти звернення з позовом до суду по окремих категоріях справ Особливості перегляду судових рішень Особливості оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, закладів та організацій, їх посадових та службових осіб Особливості оскарження рішень чи дій партій (блоків), інших об'єднань громадян Особливості оскарження дій чи бездіяльності засобів масової інформації, їх власників, посадових осіб та творчих працівників Особливості оскарження дій чи бездіяльності кандидата на виборну посаду Особливості оскарження рішень, дій чи бездіяльності виборчих комісій, членів виборчих комісій Відповідальність за порушення законодавства про вибори на виборну посаду</p>
ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ПРОЦЕСУ ВИБОРІВ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА	
ЗБЕРІГАННЯ ВИБОРЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ	Зберігання виборчої та іншої документації і матеріальних цінностей
ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ	

З точки зору використання засобів системної інформатизації у виборчому процесі необхідно звернути увагу на деякі особливості цього використання:

- нестабільність виборчого законодавства України внаслідок постійного пошуку найбільш оптимальних процедур організації і проведення виборів з метою вирішення питань забезпечення реалізації конституційних прав громадян України у повному обсязі, забезпечення загальносвітового рівня демократичності, гласності і прозорості організації і проведення виборів;
- наявність відмінностей за обсягами, термінами та виконавцями процедури здійснення технологічного процесу організації і проведення виборів у залежності від їх типів і видів;
- наявність відмінностей у системі виборчих комісій, тобто безпосередніх організаторів виборів і референдумів в залежності від їхніх типів і видів;

- поєднання постійності і дискретності використання засобів системної інформатизації виборчого і референдумного процесів.

З прийняттям Виборчого кодексу України багатьох організаційно-технічних проблем у застосуванні засобів системної інформатизації у виборчому процесі можна уникнути.

Але виникає інша проблема – наскільки “легально”, в юридичному аспекті, у наш час застосовуються засоби автоматизації/механізації у виборчому процесі? Яким нормативно-правовим документом регламентується роль і місце засобів автоматизації/механізації у виборчому процесі?

Логічно було би одночасно з розробкою Виборчого кодексу України розробити й спеціальний Закон України, наприклад, Закон України “Про Єдину державну автоматизовану інформаційно-аналітичну систему “Вибори”. Головна мета цього спеціального Закону України полягає у законодавчому визначенні статусу інструментаріїв системної інформатизації у виборчих і референдумних процесах, механізмів їх розробки, впровадження, використання (включаючи і механізми контролю за використанням) та вдосконалення.

Цей спеціальний Закон України у сукупності із законами України “Про Національну програму інформатизації”, “Про електронні документи та електронний документообіг”, “Про електронний цифровий підпис”, “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах”, “Про інформацію” створив би необхідне правове поле для функціонування і розвитку системної інформатизації виборчих і референдумних процесів в Україні.

Викладене вище приводить до двох цілком логічних **ВИСНОВКІВ**:

1. Найважчих перешкод для розроблення та втілення Виборчого кодексу України не існує.

2. Головна проблема у затримці з розробленням та втіленням Виборчого кодексу України полягає у бажанні окремих політичних сил, окремих політиків якщо і не повністю ігнорувати, то хоч би відтермінувати процес, який дуже суттєво обмежить “ручне” керування законодавчими можливостями впливу на процеси підготовки та проведення виборів з метою отримання результату, що можна прогнозувати.

Висновки

З наведеного можна зробити наступні основні узагальнені висновки:

1. Національне законодавство про вибори і референдуми еволюціонує у досить протирічних напрямках:

- подальшої демократизації, відкритості та прозорості процесів підготовки та проведення виборів і референдумів;
- подальшої уніфікації здійснення процедур підготовки та проведення різних видів і типів виборів;
- розробки та впровадження елементів засобів автоматизації/механізації у окремі процедури здійснення процесів підготовки та проведення виборів і референдумів;
- удосконалення на законодавчому рівні механізмів вирішення суто політичних, кланових, особистих питань, які не мають жодного відношення ані до держаних інтересів, ані до справжнього народовиявлення, через процедури виборів і референдумів.

2. Системна інформатизація, як сукупність об'єктів і відношень між ними, що утворюють єдине ціле в процесі інформатизації дій, спрямованих на досягнення визначеної мети або вирішення визначеної задачі, направлена, перш за все, на комплексність та узгодженість вирішення питань, які виникають під час руху до визначеної мети. Системна інформатизація вимагає логічної побудови усіх “ланок шляхопроводу” до визначеної мети. Системна інформатизація вимагає максимальної уніфікації та стандартизації усіх процедур процесу “руху” до визначеної мети.

3. Системна інформатизація виборчих і референдумних процесів вимагає максимально можливої уніфікації та формалізації як можна більшої кількості процедур процесів організації та проведення виборів і референдумів незалежно від їх типів і видів.

4. Будь-яка формалізація процедури процесу підготовки та проведення виборів і референдумів досить суттєво обмежує фактор “людського впливу” на здійснення цієї процедури. Саме тому, з урахуванням природи виборів і референдумів, слід очікувати досить серйозного супротиву повномасштабному впровадженню засобів системної інформатизації у виборчі і референдумні процеси.

5. Саме розробка та впровадження Виборчого кодексу України як нормативно-правового акту, який уніфікує та стандартизує однотипні процедури підготовки та проведення виборів незалежно від їх типів і видів, були б підґрунтям повномасштабному впровадженню засобів системної інформатизації у виборчі і референдумні процеси. На сьогодні в Україні створені всі умови для здійснення цього, крім політичної волі, яка спирається на природу виборів, політичних партій та саме їх інтересів.

6. Жодне суспільство не зможе досягнути необхідного рівня демократизації без наявності мінімально необхідного рівня **дійсно незалежних** один від одного вищих інституцій управління суспільством.

І, навпаки, будь-яке суспільство має реальний шанс досягнути необхідного рівня демократичності за наявності **залежності від суспільства** вищих інституцій управління суспільством. І ця залежність може бути реалізована не через інститут призначання, а виключно через інститут виборності з відповідним механізмом контролю та заміщення.

Саме тому, у Виборчому кодексі України (можна і окремим нормативно-правовим документом) необхідно передбачити також **виборність судової гілки влади**, яка на сьогодні формується виключно через інститут призначання.

Поняття та визначення

Деякі визначення понять мають неоднозначні трактування. З метою створення єдиної „бази” розуміння нижче наведено такий зміст понять, в якому він застосовувався при викладені матеріалів цієї книги.

Автоматичне реферування - процедура створення рефератів (або дайджестів) на базі автоматичного змістовного аналізу тематичних інформаційних стрічок;

база даних – іменована сукупність даних, що відображає стан об'єктів та їх відношень у визначеній предметній області;

база знань – масив інформації у формі, придатній до логічної і смислової обробки відповідними програмними засобами;

блокування інформації в системі – дії, внаслідок яких унеможливується доступ до інформації в системі;

вага документа - числове значення, яке приписується визначеному документу на основі критеріїв, що прийняті в системі контент-моніторингу (наприклад, як сумарна вага термінів, які входять до документа, вага першоджерела документа та інше);

вага терму - числове значення, яке приписується визначеному терму (окремому слову або словосполученню) на основі критеріїв, що прийняті в системі контент-моніторингу;

віртуальна реальність – технологія безконтактної інформаційної взаємодії, що реалізує за допомогою комплексних мультимедіа-операційних середовищ ілюзію безпосереднього входження і присутності в реальному часі в “екранному світі”. Це нереальний світ, створюваний в уяві користувача комп'ютерної системи. Це поняття сьогодні пов'язується з моделями реальної дійсності або деяких абстракцій, втіленими у високотехнологічному устаткуванні, що безпосередньо впливають на свідомість людей;

використання інформації – задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави;

виборча система – порядок організації і проведення виборів до владних інституцій або особистого представлення (наприклад, Президента країни, міського, сільського або селищного голови), який закріплено у юридичних нормах, а також у практиці, яка склалася практикою діяльності державних та суспільних організацій і установ;

виборча система – сукупність правил, норм, прийомів та процесів, які встановлюють і забезпечують порядок, спосіб обрання представницьких органів державних влади;

виборче право – сукупність організаційно-правових норм, які регулюють участь громадян у виборах, їхню організацію та проведення, взаємовідносини між виборцями, та обраними органами і державними інституціями і їхніми офіційними представниками, а також порядок відкликання представників народу, які не виправдали довіру виборців;

виборча процедура – організаційна складова виборчої системи, яка включає заходи держави з організації та проведення виборів, а саме: призначення виборів; утворення виборчих органів, які відповідають за їхнє проведення; утворення виборчих округів та дільниць, реєстрацію кандидатів на виборчу посаду, визначену фінансову підтримку виборів; охорону громадського порядку впродовж усього часу організації та проведення виборів, визначення та оприлюднення результатів виборів та багато іншого у рамках чинного законодавства про вибори і референдуми;

вид виборів – показник періодичності проведення виборчої кампанії, відповідно до чинного законодавства про вибори;

використання інформації – задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави;

витік інформації – результат дій, внаслідок яких інформація в системі стає відомою чи доступною фізичним та/або юридичним особам, що не мають права доступу до неї;

власник інформації – фізична або юридична особа, якій належить право власності на інформацію;

власник системи – фізична або юридична особа, якій належить право власності на систему;

галузь інформації – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про відносно самостійні сфери життя і діяльності суспільства та держави;

геоінформаційні системи – сучасні комп'ютерні технології, що дають можливість поєднати модельне зображення території (електронне відображення карт, схем, космо-, аерозображень земної поверхні) з інформацією табличного типу (різноманітні статистичні дані, списки, економічні показники тощо);

дайджест - скорочений, адаптований до вибраної проблематики переказ (або екстрагування) найголовніших фактів, які взято з визначеного кола інформаційних матеріалів, наприклад з тематичних інформаційних потоків;

доступ до інформації в системі – отримання користувачем можливості обробляти інформацію в системі;

Єдина інформаційно-аналітична система „Вибори” або ЄІАС “Вибори” – це сукупність взаємопов'язаних нормативно-правових, організаційно-розпорядчих заходів та програмно-технічних, телекомунікаційних засобів, що забезпечують процеси збору, обробки, накопичення, аналізу, зберігання та оприлюднення інформації про вибори та референдуми. Основне призначення ЄІАС “Вибори” – це інформатизація процесів, що здійснюються в ході підготовки і проведення виборів та референдумів в Україні, а також діяльності Центральної виборчої комісії, виборчих комісій з виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, комісій з всеукраїнського та місцевих референдумів;

засоби інформатизації – електронні обчислювальні машини, програмне, математичне, лінгвістичне та інше забезпечення, інформаційні системи або їх окремі елементи, інформаційні мережі і мережі зв'язку, що використовуються для реалізації інформаційних технологій;

захист інформації в системі – діяльність, спрямована на запобігання несанкціонованим діям щодо інформації в системі;

знищення інформації в системі – дії, внаслідок яких інформація в системі зникає;

зберігання інформації – забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв;

інформація – документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі;

інформаційно-аналітичне забезпечення процесів підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні – це надання можливостей організаторам виборчого та референдумного процесів на підставі сукупності нормативно-правової, організаційно-технологічної та фінансово-економічної документованої інформації реалізовувати визначені законодавством повноваження, а також задовольняти інформаційні потреби суб'єктів та учасників цих процесів, громадян і суспільства під час підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні, використовуючи сучасні інформаційні технології;

інформаційна (автоматизована) система – організаційно-технічна система, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів;

інформаційно-телекомунікаційна система – сукупність інформаційних та телекомунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле;

інформатизація – сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, створених на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки;

інформація – документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі;

інформаційна послуга – дії суб'єктів щодо забезпечення споживачів інформаційними продуктами;

інформаційні потоки – зростання обсягів інформації та швидкості її розподілу фактично породили поняття інформаційних потоків. Тобто темпи росту, динаміка та обсяги інформаційного простору мережі Інтернет перетворюють його контентну складову в інформаційний потік. Разом з тим наявні теоретичні та технологічні засади не дозволяють адекватно відображати ситуацію. Мова йде не стільки щодо стабільних масивів документів, скільки щодо аналізу та узагальнення документальних інформаційних потоків;

інформаційний простір - під інформаційним простором у межах даної роботи розуміють інтегральний електронний інформаційний простір, утворений

при використанні електронних мереж, насамперед Інтернет (Інтернет-простір, New Media). Сьогодні у зв'язку з розвитком інформаційних ресурсів мережі Інтернет документальний інформаційний простір розвинувся до такого рівня, який потребує нових підходів;

інформаційна технологія – цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування;

інформаційний продукт (продукція) – документована інформація, яка підготовлена і призначена для задоволення потреб користувачів;

інформаційний ресурс – сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо);

інформаційний суверенітет держави - здатність держави контролювати і регулювати потоки інформації з-поза меж держави з метою додержання законів України, прав і свобод громадян, гарантування національної безпеки держави;

інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави. Основними видами інформаційної діяльності є одержання, використання, поширення та зберігання інформації;

інформаційні ресурси науково-технічної інформації – це систематизоване зібрання науково-технічної літератури і документації (книги, брошури, періодичні видання, патентна документація, нормативно-технічна документація, промислові каталоги, конструкторська документація, звітна науково-технічна документація з науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, депоновані рукописи, переклади науково-технічної літератури і документації), зафіксовані на паперових чи інших носіях;

інформаційно-аналітична система підтримки прийняття рішень (ІАС ППР) – система, що має на меті оперативне формування достовірної інформації, забезпечення високої надійності її обробки з метою підтримки прийняття рішень на основі впровадження сучасних інформаційно-комунікативних технологій. Впровадження ІАС ППР має забезпечити інформаційну, інформаційно-аналітичну та методологічну підтримку виконання повноважень органами влади, передбачених відповідними законами України. Також ІАС ППР має забезпечити суттєве підвищення відкритості і прозорості діяльності цих органів влади на основі новітніх досягнень у сфері інформаційних технологій;

інтеграція інформаційних потоків - поєднання інформації з різних джерел і надання зручного інтегрованого доступу до необхідних користувачам відомостей. Системи інтеграції інформаційних ресурсів забезпечують ефективний збір, обробку, збереження даних і організацію ефективного доступу до них.

комплексна система захисту інформації – взаємопов'язана сукупність організаційних та інженерно-технічних заходів, засобів і методів захисту інформації;

контент-аналіз - метод дослідження інформаційних масивів шляхом вивчення окремих сторін, характерних властивостей, складових частин, які, взяті разом у своїй цілісності, визначають зміст цих масивів або їх окремих блоків;

контент-моніторинг - неперервний за часом автоматизований процес контент-аналізу динамічних потоків новин;

користувач інформації в системі (далі - користувач) – фізична або юридична особа, яка в установленому законодавством порядку отримала право доступу до інформації в системі;

криптографічний захист інформації – вид захисту інформації, що реалізується шляхом перетворення інформації з використанням спеціальних даних (ключів) з метою приховування/відновлення змісту інформації, підтвердження її справжності, цілісності, авторства тощо;

локалізація програмних продуктів – приведення програмних продуктів, які використовуються в Україні, у відповідність із законами України та іншими нормативно-правовими актами, стандартами, нормами і правилами, що діють в Україні;

мови синдикації новин - для рішення завдання синдикації новин було створено кілька форматів опису даних на основі XML. Найпоширеніший формат одержав назву RSS, що означає Really Simple Syndication, Rich Site Summary. Зміст цих тлумачень полягає в простому способі узагальнення й розподілу інформаційного наповнення веб-сайтів - синдикації контенту. Крім багатьох версій формату RSS, недавно з'явився формат Atom, зараз остаточно не затверджений;

моніторинг - комплекс спостережень та досліджень певного об'єкту, які визначають зміни в цьому об'єкті. В контексті цієї роботи як об'єкти виступають електронні інформаційні потоки, а метою моніторингу є їх подальший змістовний аналіз (контент-моніторинг);

науково-технічна інформація – це документовані або публічно оголошені відомості про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності;

науково-інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави у науково-технічній інформації, що полягає в її збиранні, аналітично-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні;

нерезиденти – юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва тощо), з місцезнаходженням за межами України, які створені й діють відповідно до законодавства іноземної держави, у тому числі юридичні особи та інші суб'єкти підприємницької діяльності, створені за участю юридичних і фізичних осіб;

несанкціоновані дії щодо інформації в системі – дії, що провадяться з порушенням порядку доступу до цієї інформації, установленого відповідно до законодавства;

обробка інформації в системі – виконання однієї або кількох операцій, зокрема, збирання, введення, записування, перетворення, зчитування, зберігання, знищення, реєстрація, приймання, отримання, передавання, які здійснюються в системі за допомогою технічних і програмних засобів;

окреме завдання – комплекс проектів інформатизації, взаємопов'язаних і узгоджених за термінами реалізації, складом виконавців та спрямованих на досягнення конкретних цілей;

одержання інформації – це набуття, придбання, накопичення відповідно до чинного законодавства України документованої або публічно оголошеної інформації громадянами, юридичними особами або державою;

операція – окрема завершена частина технологічного процесу на будь-якому виробництві; виконання обчислювальною машиною якоїсь дії над вихідними величинами за однією з команд програми. Операція – це завершена дія або ряд дій по вирішенню визначеної задачі. Взагалі, операція – це сукупність заздалегідь спланованих дій з метою досягнення визначеної мети;

основними галузями інформації є: політична, економічна, духовна, науково-технічна, соціальна, екологічна, міжнародна;

основними видами інформації є: статистична інформація; адміністративна інформація (масова інформація; інформація про діяльність державних органів влади та органів місцевого і регіонального самоврядування; правова інформація; інформація про особу; інформація довідково-енциклопедичного характеру; соціологічна інформація;

порушення цілісності інформації в системі – несанкціоновані дії щодо інформації в системі, внаслідок яких змінюється її зміст;

порядок доступу до інформації в системі – умови отримання користувачем можливості обробляти інформацію в системі та правила обробки цієї інформації;

проект інформатизації – комплекс взаємопов'язаних заходів, як правило, інвестиційного характеру, що узгоджені за часом, використанням певних матеріально-технічних, інформаційних, людських, фінансових та інших ресурсів і мають на меті створення заздалегідь визначених інформаційних і телекомунікаційних систем, засобів інформатизації та інформаційних ресурсів, які відповідають певним технічним умовам і показникам якості;

процедура – складова частина операції процесу. Процедура – це порядок виконання, ряд послідовних дій, які необхідні для виконання будь-чого;

процес - послідовна зміна предметів і явищ, що відбувається закономірним порядком; сукупність ряду послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату;

програмно-технологічний комплекс підтримки прийняття рішень (ПТК ППР) - сервер (програмно-технологічний комплекс – ПТК) ІАС ППР, за допомогою якого забезпечується створення інформаційного, програмного та технологічного середовища для інформаційної підтримки прийняття рішень та оприлюднення діяльності організації в мережі Інтернет;

поширення інформації – це розповсюдження, обнародування, реалізація у встановленому законом порядку документованої або публічно оголошеної інформації;

резиденти – юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва тощо), з місцезнаходженням на території України, які здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України;

саморозвиток інформаційної складової Інтернет - Інтернет постійно саморозвивається та перетворюється у глобальну самоорганізовану систему, яка еволюціонує у результаті діяльності людини, однак без її безпосередньої керуючої участі. При цьому відносно людини Інтернет поєднує в собі одночасно дві функції: могутнього генератора потреб та інструменту задоволення цих потреб. Інфраструктура саморозвивається за рахунок того, що «чим більше інформації у людей під рукою, тим більше інформації їм потрібно». Іншими словами, розвиток комунікаційних можливостей приводить до зростання обсягів доступної через Інтернет інформації. Збільшення обсягів доступного контенту сприяє росту інноваційної діяльності, що у свою чергу, сприяє технологічному прогресу;

семантичний Web - концепція Семантичного Web (Semantic Web), яку на міжнародній конференції XML-2000, що пройшла в 2000 році у Вашингтоні висунув Тім Бернерс-Лі, полягає в організації такого подання даних у мережі, щоб допускалася не тільки їхня візуалізація, але і їх ефективна автоматична обробка програмами різних виробників. Шляхом таких змін концепції традиційного Web передбачається перетворення його в систему семантичного рівня. Семантичний Web має забезпечити “розуміння” інформації комп'ютерами, виділення ними релевантних за темами або іншими критеріями даних, і вже після цього - надання інформації користувачам;

складові Інтернет-простору - весь Інтернет-простір можна умовно розділити на дві складові – стабільну й динамічну. Стабільна складова містить інформацію “довгострокового” плану, наприклад монографії, галереї, колекції або архіви;

синдикація новин - збір інформації з Інтернет-ресурсів і наступне поширення її фрагментів відповідно до потреб користувачів. Служби синдикації, крім іншого, забезпечують публікацію релевантних даних на різних веб-сайтах (у тому числі, призначених для кишенькових комп'ютерів і мобільних телефонів). Рішення, здатне допомогти користувачам орієнтуватися в новинах з мережі Інтернет, сьогодні надають інформаційні служби нового типу - системи синдикації новин;

система – сукупність об'єктів і відношень між ними, що утворюють єдине ціле в процесі системогенезу. Аналізуються, оцінюються, проектуються та керовані оптимально за алгоритмом системогенезу. Формалізований опис систем за алгоритмом системогенезу дозволяє порівнювати та класифікувати системи, виводячи та використовуючи основоположні базові критерії систем та системності;

системна інформатизація - це сукупність об'єктів і відношень між ними, що утворюють єдине ціле в процесі інформатизації дій, спрямованих на досягнення визначеної мети або вирішення визначеної задачі;

старіння інформації - поняття старіння інформаційних документів можна розглядати як закономірний постійний процес зменшення з часом їхнього використання для одержання необхідної користувачам інформації, що міститься у них. Процес старіння інформації можна розглядати як втрату інформацією актуальності для споживача. Для того, щоб кількісно оцінити швидкість старіння інформації, Р. Баргон і Р. Кеблер за аналогією з періодом напіврозпаду радіоактивних речовин ввели поняття «напівперіоду життя» статей;

телекомунікаційна система – сукупність технічних і програмних засобів, призначених для обміну інформацією шляхом передавання, випромінювання або приймання її у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб;

технічний захист інформації – вид захисту інформації, спрямований на забезпечення за допомогою інженерно-технічних заходів та/або програмних і технічних засобів унеможливлення витоку, знищення та блокування інформації, порушення цілісності та режиму доступу до інформації;

Text Mining - один із найперспективніших напрямків узагальнення інформаційних потоків. Це інструментарій, що дозволяє аналізувати більші обсяги інформації в пошуках тенденцій, шаблонів і взаємозв'язків, здатних допомогти в прийнятті стратегічних рішень. Text Mining реалізує нову парадигму пошуку, що виходить на рівень витягу змісту проблем, які представлено запитом. Виділяють чотири основних види застосувань технологій Text Mining:

- класифікація тексту;
- кластеризація;
- семантичні мережі або аналіз зв'язків для забезпечення навігації;
- витяг фактів, призначений для одержання деяких фактів з тексту.

тип виборів, референдумів – показчик спрямованості виборів або території проведення референдуму (вибори Президента України, вибори народних депутатів України, вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, всеукраїнський референдум, місцеві референдуми тощо).

фальсифікація – у широкому сенсі – навмисне викривлення або невірне тлумачення тих чи інших явищ, подій, фактів.

Література

1. Про вибори народних депутатів СРСР [Текст]: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1988. - № 49. - Ст.729.
2. Про вибори народних депутатів Української РСР [Текст]: Закон України // Відомості Верховної Ради УРСР. - 1981. – додаток до № 45. - Ст.626 зі змінами відповідно до законів України “ Про визнання такими, що втратили чинність, деяких актів законодавства України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про громадянство України”// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1992. - № 37. - Ст.540, “Про доповнення статті 55 Закону Української РСР "Про вибори народних депутатів Української РСР ”// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1993. - № 28. - Ст.295.
3. Про вибори депутатів місцевих Рад народних депутатів Української РСР : Закон Української РСР № 8305 – XI від 27.10. 1989 року// Відомості Верховної Ради (ВВР), 1989, № 45, ст. 627// zakon1.rada.gov.ua/.
4. Про вибори народних депутатів Української РСР : Закон України № 8304 – XI від 27.10. 1989 року// Відомості Верховної Ради УРСР, 1989, додаток № 45, ст. 626 / Редакція Закону зі змінами відповідно до законів України „Про доповнення статті 55 Закону Української РСР „Про вибори народних депутатів Української РСР” № 3254 – XII від 04.06.1993 року та „Про визнання такими, що втратили чинність, деяких актів законодавства України у зв'язку з прийняттям Закону України „Про громадянство України” № 2504 – XII від 26.06.1992 року// zakon1.rada.gov.ua/.
5. Про вибори до місцевих Рад народних депутатів Української РСР : Закон Української РСР № 4830 – IX від 27.06. 1979 року// Відомості Верховної Ради (ВВР), 1979, № 28, ст. 359 / Редакція Закону зі змінами, внесеними згідно з Указом Президії ВР УРСР „Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР „Про вибори до місцевих Рад народних депутатів Української РСР” № 3687 – XI від 12.03.1987 року// zakon1.rada.gov.ua/.
6. Про вибори народних депутатів України [Текст]: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1993. - № 48. - Ст.456 зі змінами відповідно до законів України “Про внесення змін і доповнень до законів України "Про вибори народних депутатів України", "Про загальний військовий обов'язок і військову службу" та "Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів”// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1995. - № 1. - Ст.4, “Про внесення змін до частини першої статті 46 Закону України "Про вибори народних депутатів України”// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1995. - № 30. - Ст.237, “ Про внесення змін до частини дев'ятої статті 23 та частини четвертої статті 36 Закону України "Про вибори народних депутатів України”// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1995. - № 31. - Ст.245, “ Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про вибори народних депутатів України”// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1996. - № 13. - Ст.63, “Про внесення доповнень до статей 2 і 26 Закону України "Про вибори народних депутатів України”// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1996. - № 33. - Ст.157, “

- Про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України"// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1997. - № 18. - Ст.129, "Про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України"// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1997. - № 18. - Ст.132.
7. Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів [Текст]: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1998. - № 3-4. - Ст.15 зі змінами відповідно до законів України "Про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1999. - № 15. - Ст.85 та "Про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів"// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2002. - № 24. - Ст.165.
  8. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів [Текст]: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2004. - № 30-31. - Ст.382 зі змінами внесеними згідно з Кодексом адміністративного судочинства України// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2005. - № 35-36. - Ст.446.
  9. Про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів"[Текст]: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2006. - № 5-6. - Ст.75.
  10. Про політичні партії в Україні [Текст]: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2001. - № 23. - Ст.118 зі змінами відповідно до законів України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державного фінансування політичних партій в Україні" // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2004. - № 15. - Ст.218, "Про вибори народних депутатів України"// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2004. - № 27-28. - Ст.366, "Про внесення змін до Закону України "Про політичні партії в Україні"// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2005. - № 34. - Ст.437, "Про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України"// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2005. - № 38-39. - Ст.449, , " Про Державний бюджет України на 2007 рік"// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2007. - № 7-8. - Ст.66.
  11. Про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" [Текст]: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1997. - № 18. - Ст.132.
  12. Про вибори народних депутатів України [Текст]: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2001. - № 51-52. - Ст.265.
  13. Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України» [Текст]: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2005. - № 38-39. - Ст.449.
  14. Про вибори Президента України [Текст]: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1999. - № 14. - Ст.81 зі змінами відповідно до законів України "Про внесення змін до статті 14 Закону України "Про вибори Президента України"// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1999. - № 28. - Ст.237, "Про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1999. - № 44. - Ст.387, "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про розформування Національної гвардії України" // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2001. - № 9. - Ст.38, " Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про Державну прикордонну службу України"// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2003. - № 27. - Ст.209, "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України"// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2003. - № 30. - Ст.247, в редакції закону № 1630-IV// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2004. - № 20-21. - Ст.291.
  15. Про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів"[Текст]: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2006. - № 5-6. - Ст.75.
  16. У справі за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 10, пункту 3 частини другої, частин п'ятої, шостої статті 11, статті 15, частини першої статті 17, статті 24, пункту 3 розділу VI "Заключні положення" Закону України "Про політичні партії в Україні" (справа про утворення політичних партій в Україні) [Текст]: рішення Конституційного Суду України [від 12.06.2007 р., № 2-рп/2007]. - Режим допуску : // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
  17. Кара-Мурза С.Г. Демократия, тоталитаризм и манипуляция сознанием // манипуляция сознанием. (Серия: История России. Современный взгляд). – М.: Алгоритм, 2000. – С. 33 – 52.
  18. Антипов В.І Фальсифікація виборів: як це робиться / В.І. Антипов, В.Ф. Рибаченко. - К.: Видавництво "Молодь", 2003. – 157с. (Документальне видання).
  19. Кочубей Л.О. Виборчі технології/ Л.О. Кочубей - К.:Укр. центр політ. менеджменту, 2008. – 332 с. - (Навчальний посібник).
  20. Парамонов Д.О. Методи фальсифікації виборів / Д.О. Парамонов, В.В. Кириченко. - Ростов-на-Дону: Издательство Южно-Российского института информационных технологий, 2003. –73 с. - (Научно-популярное издание).
  21. Фурашев В.М. Деякі особливості застосування системи автоматизованого інформаційно-аналітичного забезпечення процесу проведення виборів Президента України у 2004 році / В.М. Фурашев - Харьков: НАКУ «ХАИ», 2005. - 125-132 с. – (Сб. научн. трудов: "Открытые информационные и компьютерные технологии": Вып. 27)
  22. Фурашев В.М. Інформатизація виборчих і референдумних процедур: один з аспектів практичної реалізації євроатлантичного курсу України: монограф. / В.М. Фурашев, С.Ф. Джердж. – К.: Прес-КІТ, 2008. – 168с.

- 23.Фурашев В.М. До питання механізмів спотворення народного волевиявлення під час організації референдуму / В.М. Фурашев. - Київ: АПрН України, НДЦП, 2009. - 33-38 с. – (Наук. журнал “Правова інформатика”, 1(21)/2009).
- 24.Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України[Текст]: Закон України // Офіційний вісник України від 21.09.2009 р., № 70, стор. 7, стаття 2414, код акту 47874/2009
- 25.Про підписи громадян України під вимогою про проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою, які не підлягають врахуванню [Текст] : постанова Центральної виборчої комісії [від 29.12.2006 р., № 1302]. - Режим допуску : // www.cvk.gov.ua/pls/acts/New
- 26.Про всеукраїнський та місцеві референдуми [Текст] : Закон України : [від 03.07.1991 року № 1286-ХІІ] // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1991. – № 33. – Ст. 443 зі змінами відповідно до Закону Української РСР “Про внесення змін та доповнень до Закону України “Про всеукраїнський та місцеві референдуми” [від 19.06.1992 року № 2481-ХІІ]. – Режим допуску : //zakon1.rada.gov.ua
- 27.Конституція України [Текст] : Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141 зі змінами відповідно до Закону України “Про внесення змін до Конституції України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2005. – № 2. – Ст. 44.
- 28.Справа про проголошення Президентом України всеукраїнського референдуму за народною ініціативою [Текст] : Рішення Конституційного Суду України: [від 15 жовтня 2008 р. № 23-рп/2008 (справа 1-38/2008)] - – Режим допуску : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
- 29.Про всеукраїнський референдум [Текст] : проект Закону України [від 18.01.2008, реєстр. номер 1374]. – Режим допуску : //<http://gska2.rada.gov.ua/rada>
- 30.Про основи національної безпеки [Текст] : Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2003. - № 39. - Ст.351 зі змінами відповідно до Закону України “ внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвідувальних органів України”// Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2006. - № 14. - Ст.116.
- 31.InfoStream. Мониторинг новостей из Интернет: технология, система, сервис / [Григорьев А.Н., Ландэ Д.В., Бороденков С.А. та інші.]. - К.: ООО «Старт-98», 2007. – 40 с. – (Научно-методическое пособие).
- 32.Фурашев В.Н. Системная информатизация избирательных и референдумных процессов: методологические основы статистических исследований электронных информационных ресурсов в период избирательной кампании / В.Н.Фурашев, Д.В.Ландэ, С.М.Брайчевский - Харьков: НАКУ «ХАИ», 2005. - 11-15 с. – (Сб. научн. трудов: “Открытые информационные и компьютерные технологии”: Вып. 29).
- 33.Ландэ Д.В. Питання побудови та використання багатокритеріальної моделі вибору джерел інформації / Д.В. Ландэ, В.М. Фурашев - Харьков: НАКУ «ХАИ», 2006. - 73-79 с. – (Сб. научн. трудов: “Открытые информационные и компьютерные технологии”: Вып. 30).
- 34.Ландэ Д.В. Забезпечення вибіркового доступу до контенту мережі Інтернет як засобу оцінки ситуації та прийняття рішень / Д.В. Ландэ, В.М. Фурашев - Харьков: НАКУ «ХАИ», 2006. - 47-54 с. – (Сб. научн. трудов: “Открытые информационные и компьютерные технологии”: Вып. 32).
- 35.Основы моделирования и оценки электронных информационных потоков / [Д.В. Ландэ, В.Н. Фурашев, С.М. Брайчевский, А.Н. Григорьев]. - Київ: ТОВ “Інжиніринг”, 2006. – с.176. –(монографія).
- 36.Ландэ Д.В. Объектно-статистический анализ информационных потоков / Д.В. Ландэ, В.М. Фурашев - Харьков: НАКУ «ХАИ», 2007. - 133-137 с. – (Сб. научн. трудов: “Открытые информационные и компьютерные технологии”: Вып. 35).
- 37.Ландэ Д.В. Моделирование электоральных процессов на основе концепции клеточных автоматов / Д.В. Ландэ, В.М. Фурашев - Харьков: НАКУ «ХАИ», 2007. - 123-128 с. – (Сб. научн. трудов: “Открытые информационные и компьютерные технологии”: Вып. 36).
- 38.Фурашев В.Н. Моделирование информационно-электоральных процессов / Фурашев В.Н., Ландэ Д.В., Брайчевский С.М. - Київ: ТОВ “ПанТот”, 2006. – с.182. – (монографія).
- 39.Фурашев В.М. До питання прогнозу можливих загроз та ризиків шляхом аналізу взапов’язаності подій з інформаційним простором / В.М. Фурашев, Д.В. Ландэ - Харьков: НАКУ «ХАИ», 2008. - 93-114 с. – (Сб. научн. трудов: “Открытые информационные и компьютерные технологии”: Вып. 41).
- 40.Коваль М.І. Практика застосування Єдиної інформаційно-аналітичної системи «ВИБОРИ» під час проведення виборів і референдумів в Україні та перспективи подальшого її розвитку / М.І. Коваль, В.М. Фурашев, С.А. Маглой. - Харьков: НАКУ «ХАИ», 2002. - 3-21 с. – (Сб. научн. трудов: “Открытые информационные и компьютерные технологии”: Вып. 12).
- 41.Коваль М.І. Концептуальні проблеми вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні / М.І. Коваль, В.М. Фурашев. - Харьков: НАКУ «ХАИ», 2002. - 11-33 с. – (Сб. научн. трудов: “Открытые информационные и компьютерные технологии”: Вып. 13).
- 42.Коваль М.І. Про Концепцію Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори» / М.І. Коваль, В.М. Фурашев. - Харьков: НАКУ «ХАИ», 2002. - 3-24 с. – (Сб. научн. трудов: “Открытые информационные и компьютерные технологии”: Вып. 15).
- 43.Коваль М.І. До питань практичної реалізації окремих положень Концепції Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори» в Україні / М.І. Коваль, В.М. Фурашев. - Харьков: НАКУ «ХАИ», 2003. - 134-140 с. – (Сб. научн. трудов: “Открытые информационные и компьютерные технологии”: Вып. 17).

44. Коваль М.І. До питань подальшої уніфікації та впровадження засобів автоматизації виборчих та референдумних процедур в Україні в процесі створення та розвитку Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори" / М.І. Коваль, В.М. Фурашев. - Харьков: НАКУ «ХАИ», 2003. - 108-134 с. – (Сб. научн. трудов: "Открытые информационные и компьютерные технологии": Вып. 20).
45. Фурашев В.М. Системна інформатизація виборчого і референдумного процесів в Україні / В.М. Фурашев, М.І. Коваль, С.А. Маглюй. - Київ: Парламентське видавництво, 2004. – с.607. – (монографія).
46. Фурашев В.М. Застосування базових принципів системної інформатизації виборчого процесу під час виборів Президента України 2004 року: проблеми теорії і практики / В.М. Фурашев, М.І. Коваль. - Харьков: НАКУ «ХАИ», 2004. - 19-32 с. – (Сб. научн. трудов: "Открытые информационные и компьютерные технологии": Вып. 25).
47. Коваль М.І. До питань науково-методологічного та законодавчого забезпечення створення та впровадження складової Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори" - Єдиного Державного реєстру виборців, учасників референдуму / М.І. Коваль, В.М. Фурашев. - Харьков: НАКУ «ХАИ», 2004. - 55-60 с. – (Сб. научн. трудов: "Открытые информационные и компьютерные технологии": Вып. 22).
48. Коваль М.І. До питання щодо ролі і місця Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори" в забезпеченні реалізації конституційного принципу «один виборець, учасник референдуму – один голос» / М.І. Коваль, В.А. Бондик, В.М. Фурашев. - Харьков: НАКУ «ХАИ», 2004. - 16-23 с. – (Сб. научн. трудов: "Открытые информационные и компьютерные технологии": Вып. 23).
49. Фурашев В.М. Нормативно-правові засади системної інформатизації інформаційно-аналітичного забезпечення здійснення процедур виборчих і референдумних процесів / В.М. Фурашев. - Київ: Парламентське видавництво, 2006. – 144 с. – (монографія).
50. Про Концепцію Національної програми інформатизації [Текст]: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1998. - № 27-28. - Ст.182 зі змінами відповідно до Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про державні цільові програми" // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2006. - № 22. - Ст.199.
51. Про Національну програму інформатизації [Текст]: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1998. - № 27-28. - Ст.181 зі змінами відповідно до Закону України "Про внесення змін до Закону України «Про національну програму інформатизації» // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2002. - № 1. - Ст.3.
52. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України [Текст]: Закон України // Офіційний вісник України від 21.09.2009 р., № 70, стор. 7, стаття 2414, код акту 47874/2009.
53. Ланде Д.В., Фурашев В.М., Григор'єв О.М. Програмно-апаратний комплекс інформаційної підтримки прийняття рішень: Науково-методичний посібник. - Київ: Інжиніринг, 2006. – 48 с.
54. Ланде Д.В. Фрактальные свойства тематических информационных потоков из Интернет // Реестрация, зберігання і оброб. даних. – 2006. – Т. 8, № 2. – С. 93–99.
55. Ланде Д.В. Поиск знаний в Internet. Профессиональная работа - М.: "Вильямс", 2005. - 272 с.
56. Lande D., Braichevski S., Busch D. Informationsflüsse im Internet // IWP - Information Wissenschaft & Praxis, 59(2007), Heft 5, Seiten 277-284.
57. The Re-Emergence of Emergence: The Emergentist Hypothesis from Science to Religion. Edited by Philip Clayton and Paul Davies. Oxford University Press. NY. 2006. - 346 pp
58. Ланде Д.В. Новітні підходи й технології інформаційно-аналітичної підтримки прийняття рішень // Національна безпека: український вимір: шокв. наук. зб. / Рада нац. безпеки і оборони України, Ін-т пробл. нац. безпеки; - К., 2008. - Вип. 1-2 (20-21). - С. 87-105.
59. Robb J. Scale-free terrorist networks // 2004, jef Allbrights Web Files (www.jefallbright.net/node/view/2632)
60. Newman M.E.J. The structure and function of complex networks // SIAM Review. - 2003. - Vol. 45. - pp. 167–256.
61. Pastor-Satorras R., Vespignani A. Epidemic spreading in scale-free networks // Physics Review Letters, vol. 86, no. 14, april 2001.
62. Rothenberg R. From whole cloth: Making up the terrorist network // Connections, vol. 24, no. 3, pp. 36-42, 2002.
63. Frantz T., Carley K.M. A formal characterization of cellular networks // Carnegie Mellon University School of Computer Science Institute for Software Research International, Tech. Rep. CMU-ISRI-05-109, 2005.
64. Al quaeda training manual: Declaration of jihad against unholy tyrants // Al-Quaeda, 2001. (<http://www.usdoj.gov/ag/trainingmanual.htm>)
65. Watts D.J., Strogatz S.H. Collective dynamics of "small-world networks // Nature. - 1998. - Vol. 393. - pp. 440–442.
66. Broadbent S.R., Hammersley J.M. Percolation processes // I. Crystals and mazes, Proc Cambridge Philos. Soc. – pp. 629-641. – 1957
67. Снарский А.А., Безсуднов И.В., Севрюков В.А. Процессы переноса в макроскопических неупорядоченных средах: От теории среднего поля до перколяции. – М.: УРСС, Изд-во ЛКИ, 2007. - 304 с.
68. Knepper M.M., Killam R., Fox K.L., Frieder O. Information Retrieval and Visualization using SENTINEL / TREC 1998: 336-340.
69. Sageman M., Understanding Terror Networks. University of Pennsylvania Press, 2004.
70. Цветоват М. Симуляция человеческих обществ с искусственным интеллектом. Случай террористических сетей // Ежеквартальный Интернет – журнал «Искусственные общества», II квартал 2007. – Т. 2. - № 2. - С. 5-29.

71. Clauset A., Moore C., Newman M.E.J. Hierarchical structure and the prediction of missing links in networks. *Nature* 453, 98-101 (1 May 2008).
72. Ландэ Д.В. E-Government - лозунг или технология? Журнал «Телеком», № 5, 2003, с. 60-65.
73. Календарний план надання окружними виборчими комісіями інформації Центральній виборчій комісії під час підготовки та проведення виборів народних депутатів України 31 березня 2002 року : Постанова Центральної виборчої комісії від 24 грудня 2001 року № 63 // www.cvk.gov.ua/.
74. Про утворення територіальних виборчих округів по виборах Президента України 31 жовтня 2004 року в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі : Постанова Центральної виборчої комісії від 8 липня 2004 року № 154 // www.cvk.gov.ua/.
75. Про вимоги до програмно-технічного комплексу окружної виборчої комісії по виборах народних депутатів України 31 березня 2002 року : Постанова Центральної виборчої комісії від 24 грудня 2001 року № 62 // www.cvk.gov.ua/.
76. Про застосування автоматизованих інформаційних систем у процесі підготовки і проведення у 2002 році виборів народних депутатів України : Розпорядження Президента України від 10 грудня 2001 року № 346/2001-рп // www.zakon.rada.gov.ua/.
77. Стенограма засідання Верховної Ради України від 16 листопада 2004 року // www.zakon.rada.gov.ua/.
78. Стенограма засідання Верховної Ради України від 17 листопада 2004 року // www.zakon.rada.gov.ua/.
79. Про вимоги до програмно-технічного комплексу територіальної виборчої комісії з виборів Президента України 31 жовтня 2004 року : Постанова Центральної виборчої комісії від 21 серпня 2004 року № 406 // www.cvk.gov.ua/.
80. Про застосування автоматизованих інформаційних систем у процесі підготовки і проведення у 2004 році виборів Президента України : Розпорядження Президента України від 2 серпня 2004 року № 190/2004-рп // www.zakon.rada.gov.ua/.
81. Постанова Центральної виборчої комісії "Про Науково-технічну раду при Центральній виборчій комісії" від 27 січня 1999 року № 4 // www.cvk.gov.ua/.
82. Про затвердження Концепції Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори" : Постанова Центральної виборчої комісії від 21 березня 2003 року № 16 // www.cvk.gov.ua/.
83. Про Календарний план надання територіальними виборчими комісіями Центральній виборчій комісії інформації щодо підготовки та проведення виборів Президента України 31 жовтня 2004 року : Постанова Центральної виборчої комісії від 7 вересня 2004 року № 490 // www.cvk.gov.ua/.
84. Про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року : Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 52, ст. 566.
85. В. Фурашев, М. Коваль. Системна інформатизація виборчого процесу: її можливості та реалії в забезпеченні прозорості і відкритості виборів Президента України 31 жовтня 2004 року // *Наук. журн. Правова інформатика*. – Київ: Науково-дослідний центр правової інформатики Академії правових наук України, 2005. – № 1 (5). – С.35–51.
86. Фурашев В.М. Перші кроки до системної інформатизації виконання процедур здійснення державного управління // *Правова інформатика*. – К., 2004. - №2. –С 11-21.
87. Ландэ Д.В., Фурашев В.М. Системна інформатизація інформаційного супроводження процесів: статистичне дослідження уваги Інтернет-ЗМІ до визначеної проблематики // *Открытые информационные и компьютерные интегрированные технологии: Сб. науч. трудов. Вып. 31*. - Харьков: аэрокосмический ун-т "ХАИ", 2006. - С. 70-76.
88. Иванов С.А., Круковская Н.В. Статистический анализ документальных информационных потоков. // *Научно-техническая информация. Информ. Процессы и системы*. Сер. 2. – 2004. - № 2. – С. 11-14.
89. Указ Президента України від 11 січня 2003 року №15 "Про Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України".
90. Давыдов А.А. Вейвлет-анализ социальных процессов // *Социолог. исслед.* 2003, №11, - С. 97-103.
91. Van Raan A.F.J. Fractal Geometry of Information Space as Represented by Cocitation Clustering // *Scientometrics*. -1991. - Vol. 20, № 3, - pp. 439–449.
92. Федер Е. Фракталы. – М.: Мир, 1991. – 254 с.
93. Павлов А.Н., Сосновцева О.В., Зиганшин А.Р. Мультифрактальный анализ хаотической динамики взаимодействующих систем // *Изв. ВУЗов*.
94. Peng C.-K., Havlin S., Stanley H.E., Goldberger A.L. Quantification of Scaling Exponents and Crossover Phenomena in Nonstationary Heartbeat Time Series // *CHAOS*. – 1995. – Vol. 5. - P. 82.
95. Stanley H.E., Amaral L.A.N., Goldberger A.L., Havlin S., Ivanov P.Ch., Peng C.-K. Statistical Physics and Physiology: Monofractal and Multifractal Approaches // *Physica A*. – 1999. - Vol. 270. – P. 309.
96. Иванов С.А. Стохастические фракталы в Информатике // *Научно-техническая информация*. Сер. 2. – 2002. – № 8. – С. 7–18.
97. Ландэ Д.В., Снарский А.А. Динамика отклонения элементов ряда измерений от локальных линейных аппроксимаций // *Регистрация, зберігання і оброб. даних*. -2009. - Т. 11, № 1. - С. 27-32.

ДОДАТКИ

Політичні партії України⁵

Додаток 1

№ з/п	Назва партії	Адреса (за інформацією, наданою Мін'юсту)	Керівник (за інформацією, наданою Мін'юсту)
1.	Українська республіканська партія "Собор"	м. Київ, вул. Лабораторна, 1/ 62 А	Матвієнко Анатолій Сергійович
2.	Українська селянська демократична партія	м. Київ, вул. Б. Хмельницького, 68, кв.68	Андрієвський Дмитро Йосипович
3.	Партія Зелених України (ПЗУ)	м.Київ, вул. Чапаєва, 2/16	Костерін Володимир Олександрович
4.	Демократична партія України	01032, м.Київ, вул.Сакаганського, буд.133-а	Казаченко Сергій Васильович
5.	Ліберальна партія України	03150, м.Київ, вул.Велика Васильківська, буд.81, к. 20	Циганко Петро Степанович
6.	Соціалістична партія України	02100, м.Київ, вул. Бажова, 12	Мороз Олександр Олександрович
7.	Селянська партія України	м.Київ-133, вул.Щорса, 31	Холоднюк Зеновій Васильович
8.	Ліберально-демократична партія України	м.Київ, вул. Братиславська, 40, к.110	Душин Ігор Леонідович
9.	Українська Національна Консервативна партія (УНКП)	м.Київ, вул.Балаклівська, буд.14	Соскін Олег Ігорович
10.	Християнсько-демократична партія України	м.Київ, вул. Басейна,1/2-а	Поліщук Кирило Анапійович
11.	Конгрес Українських Націоналістів	м.Київ, вул. Хрещатик,21,пом.111	Івченко Олексій Григорович
12.	Народний Рух України	м.Київ, вул.О.Гончара, 33	Тарасюк Борис Іванович
13.	Соціал-демократична партія України	м.Київ, вул. Панаса Мирного, 27, к. 50	Буздуган Юрій Олексійович
14.	Партія "Віче"	м.Київ, вул.Дмитрівська, 18/24	Дідковський Ігор Миколайович
15.	Партія відродження села	м.Київ, вул.Микільсько-Слобідська, 2-Б, кв. 61	Томич Іван Федорович
16.	Слов'янська партія	м.Донецьк, вул.Постишева, 70	Базилук Олександр Філімонович
17.	Комуністична партія України	04070, м.Київ, вул.Борисоглібська, буд. 7	Симоненко Петро Миколайович
18.	Політична партія "Організація Українських Націоналістів" (ОУН)	м.Київ,вул. Гоголівська, 39-А	
19.	Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Громада"	м. Київ, пров. Лабораторний, 1	Лазаренко Павло Іванович
20.	Народно-Демократична партія патріотів України	м. Київ, вул.Інститутська, буд.22/7, кв.34	В.о. Голови Партії Тимошків Леонід Михайлович
21.	Всеукраїнське об'єднання "Свобода"	м.Київ, вул. Вишняківська, 6а/70	Тягнибок Олег Ярославович
22.	Християнсько-ліберальна партія України (ХЛПУ)	01021, м. Київ, Кловський узвіз, 9/2,	Черновецький Леонід Михайлович
23.	Партія національно-економічного розвитку України	м.Київ, вул. Тургенєвська, 52/58	Матвієнко Павло Володимирович

24.	Народно-Демократична партія (НДП)	м.Київ, вул.Горького,107 А	Супрун Людмила Павлівна
25.	Соціал-демократична партія України /об'єднана/	м.Київ, вул. Івана Франка, 18	Загородній Юрій Іванович
26.	Прогресивна соціалістична партія України	м.Київ, вул.П.Мирного, 27, кв.51	Вітренко Наталія Михайлівна
27.	Народна партія	м.Київ, вул. Рейтарська, 6-а	Литвин Володимир Михайлович
28.	Партія "Жінки України"	01103, м. Київ, вул.Кіквідзе, 3, кв.3	Мороз Любов Іванівна
29.	Партія Християнсько-Демократичний Союз	м.Київ, вул.Б.Хмельницького, 3, літера А	Стретович Володимир Миколайович
30.	Партія "Союз"	м. Київ, вул. Почайнинська, 28 а	Миримський Лев Юліович
31.	Всеукраїнська партія трудящих	м.Київ, бул.Дружби Народів, 5	Якібчук Мирослав Ілліч
32.	Партія захисників Вітчизни	01010, м.Київ, вул. Московська, 7	Кармазин Юрій Анатолійович
33.	Республіканська християнська партія	м.Київ,вул. Володимирська, 42, кв. 1	Поровський Микола Іванович
34.	Українська національна асамблея	м.Київ, вул. В. Касіяна, буд. 2а, кв. 21	Шухевич Юрій Романович
35.	Партія "Реформи і порядок"	м.Київ, вул. Димитрова, 14-б	Пинзенник Віктор Михайлович
36.	Партія регіонів	м.Київ, вул. Кудрявська,3/5	Янукович Віктор Федорович
37.	Партія мусульман України (партія перебуває у стані ліквідації згідно з ухвалою V з'їзду партії від 17.12.2005)	м. Донецьк, вул. Маршала Жукова, 1	Брагін Рашид Євгенович
38.	Партія Радикального Прориву	69000, м.Запоріжжя, вул.Будьоного, 12, кв.81	Савкін Олег Іванович
39.	Партія захисту пенсіонерів України	м.Київ, вул.Кіквідзе, 2/34, кв. 98	В.о. голови Партії Козлов Ігор Леонідович
40.	Партія "За Права Людини"	М.Київ, пр-кт Тичини,10,кв.52	Тарасов Володимир Васильович
41.	Партія "Русько-Український Союз" (Русь)	м.Київ, вул. Ревуцького, 44-б, кв. 21	Симоненко Іван Петрович
42.	Всеукраїнська Чорнобильська народна партія "За добробут та соціальний захист народу"	м.Київ, вул.Чигоріна, 18	Уманець Михайло Пантелійович
43.	Партія "Єдина Україна"	м.Київ, проспект Оболонський, 23-А	В.о. голови Партії Боднар Людмила Іванівна
44.	Українська соціал-демократична партія	м.Київ, вул. Антоновича, буд.154	Корнійчук Євген Володимирович
45.	Патріотична партія України	м.Київ, вул. Шолом Алейхема, 6,к.148	Габер Микола Олександрович
46.	Політична партія малого і середнього бізнесу України	м. Київ, вул. Івана Дубового, 37-а, кв. 2	Місяць Ярослав Анатолійович
47.	Політична партія "Держава "	м.Київ, вул. Г. Сковороди, 17-в	В.о. Голови Партії Бачигін Володимир Павлович
48.	Політична партія "Селянська Україна"	м.Київ, вул. Бучми, 5-а	Пригула Михайло Михайлович
49.	Партія "Соціал-демократичний Союз" (СДС)	м.Київ, вул Ярославів Вал, 33-Б	Шушбасєва Ганна Юріївна
50.	Всеукраїнське політичне об'єднання "Єдина Родина"	м.Київ, вул.Іскрівська, 10	Ржавський Олександр Миколайович
51.	Політична партія "Вперед, Україно!"	м.Київ, вул.Жиланська, 97	В.о.Голови Новіков Олег Володимирович
52.	Політична партія Ліберальна Україна	04073, м.Київ, вул.Фрунзе, 160	В'ялов Павло Іванович
53.	Партія "Демократичний Союз"	м.Київ, вул.Кутузова, 8, кім.115	Біловол Олександр Миколайович

⁵ Джерело інформації: <http://www.minjust.gov.ua/0/499>

54.	Політична партія "Молода Україна"	м.Київ, вул. Хрещатик,10-А	Коноваленко Анатолій Іванович
55.	Трудова партія України	м.Київ, вул. Горького, 95	Сирота Дмитро Михайлович
56.	Молодіжна партія України	м.Київ, вул.Шулявська, 15/23, кв.124	Федорченко Ганна Григорівна
57.	Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина"	м.Київ, бул. Л.Українки, 26, кім.916	Тимошенко Юлія Володимирівна
58.	Єдиний Центр	04070, м. Київ, вул.Ярославська, 56-А	Кріль Ігор Іванович
59.	Партія вільних демократів	м.Київ, вул.Деревообробна, 6-в	В.о.Голови Партії Бродський Михайло Юрійович
60.	Партія Пенсіонерів України	м. Одеса, вул. Балківська,14	Петросян Фелікс Едуардович
61.	Політична партія "Всеукраїнське об'єднання "Центр"	м.Київ, вул.Москворецька, буд.13	Головко Віктор Іванович
62.	Партія "РОДИНА"	м.Одеса, вул.Літературна, буд.1-А	Марков Ігор Олександрович
63.	Всеукраїнська партія "Нова сила"	м.Київ, вул.Павлівська, 18, кв.100	Збітнєв Юрій Іванович
64.	Партія "Солідарність жінок України"	м.Київ, вул. Михайлівська, 14 а, офіс 201	Гошовська Валентина Андріївна
65.	Українська Народна Партія	м.Київ, вул.Пушкінська, буд.28-А	Костенко Юрій Іванович
66.	"Народна партія вкладників та соціального захисту"	м. Луганськ, квартал Волкова,2-А	Кривобоків Владислав Анатолійович
67.	Українська партія "Єдність"	м.Київ, Хрещатик, 10-А	Агій Іван Іванович
68.	Зелена партія України (ЗПУ)	м.Київ, вул. Солом'янська, буд. 3	Курикін Сергій Іванович
69.	Партія промисловців і підприємців України	м.Київ, вул.Ш.Руставелі, буд.11	Денисюк Людмила Всеволодівна
70.	Партія Соціального Захисту	03048, м.Київ, вул. І. Пулюя, 5	Горбайчук Людмила Василівна
71.	Всеукраїнська партія Миру і Єдності (ВІМСЄ)	м. Київ, бул. Лесі Українки, 5, кв. 101	Янковська Людмила Олександрівна
72.	Партія "Справедливість"	м.Київ, вул.Ратманського, 7/9, пом.64	Чиж Іван Сергійович
73.	Політична партія "Трудова Україна"	м.Київ, вул.Артема, 77	
74.	Партія "Прагматичний вибір"	м.Київ, вул. Предславинська,28, оф.506	Уткін Євген Володимирович
75.	Всеукраїнська партія Народної Довіри	м.Київ, вул. Чапаєва, 2/16	Азаров Андрій Святославович
76.	Партія "Національно-демократичне об'єднання "Україна"	м.Київ, вул. Ніколаєва,15,кв.62	Кузьмич Григорій Васильович
77.	Комуністична партія України (оновлена)	м.Київ, вул. Гичини, 10, кв. 35	Савенко Михайло Михайлович
78.	Народний Рух України за Єдність	м.Київ, вул. Виборзька,42	Бойко Богдан Федорович
79.	Українська політична партія "Християнський рух "	м.Київ, вул. Васильківська,47, к.1, кв.2	Звягінцева Тамара Петрівна
80.	Політична партія "Нова політика "	м.Київ, вул. Хрещатик, 5	Семиноженко Володимир Петрович
81.	Зелена екологічна партія України "Райдуга"	м.Київ, проспект Перемоги, 15	Гуцол Михайло Васильович
82.	Партія "Солідарність "	м.Київ, вул. Старовокзальна, 17	Забредовська Надія Олександрівна
83.	Українська морська партія	м. Одеса, вул. Канатна, 42	
84.	Комуністична партія робітників і селян	м.Київ, вул. Вишняківська,6-А,	Яковенко Олександр Миколайович

		кв. 65	
85.	"Жінки за майбутнє" Всеукраїнське політичне об'єднання	м.Київ, вул. Турівська,13	Довженко Валентина Іванівна
86.	Партія "Руський блок"	м.Львів, вул.Новоаківського, буд. 8, кв. 4	Світнунов Олександр Григорович
87.	Всеукраїнська партія духовності і патріотизму	м.Київ, вул. Мала Житомирська, буд. 11, оф. 5а	Шевченко Анатолій Іванович
88.	Політична партія "Партія правозахисту"	м.Миколаїв, вул. Велика Морська, 45	Черниш Павло Павлович
89.	Політична партія "Вітчизна"	м.Київ, вул.Староноводинська, буд.4-а, пом.24	Мартиросян Вілен Арутюнович
90.	Політична партія "Партія екологічного порятунку "ЕКО+25%"	04071, м. Київ, вул.Набережно-Лугова, 8	Т.в.о.Маслов Анатолій Васильович
91.	Соціально-екологічна партія "Союз. Чорнобиль. Україна."	м.Київ, вул. Саксаганського, 30 а, кв. 4	Воротинський Сергій Євгенович
92.	Політична партія "Союз анархістів України"	65011, м.Одеса, пров. Шухевича, 5, кв. 5	Чорний Вадим Львович
93.	Політична партія України "РУСЬ ЄДИНА"	м.Київ, вул.Маршала Якубовського, 8	Співголови Ременюк Олексій Іванович, Гичко Олександр Владиславович
94.	"Всеукраїнська Політична партія – Екологія та Соціальний захист"	м.Київ, вул. Харківське шосе, 160	Балок Сергій Васильович
95.	Партія "ВІДРОДЖЕННЯ"	м.Київ, Повітрофлотський проспект, 25	Гладкіх Василь Іванович
96.	Соціально-Християнська Партія (партія перебуває у стані ліквідації згідно з рішенням V позачергового з'їзду Партії від 24.05.2008)	м.Київ, вул. Старовокзальна, 17	Владико Володимир Петрович
97.	Всеукраїнська політична партія "БРАТСТВО"	м.Київ, вул. Черняхівського, 36	Корчинський Дмитро Олександрович
98.	Партія "Народна влада"	м.Київ, вул. Дегтярівська, 8-а	Нечипорук Володимир Павлович
99.	Партія державного нейтралітету України	м. Київ, вул. Антоновича, б. 25-в	В.о. голови Партії Плакида Андрій Олексійович
100.	Партія "Соціалістична Україна"	м. Харків, вул. Авіаційна, буд. 3-а	Гошовський Володимир Сергійович
101.	Партія Свободи	м. Київ, вул. Пирогова, 2 Б	Марчук Євген Кирилович
102.	Політична Партія "Всеукраїнський патріотичний союз"	м. Київ, вул. Ігорівська, 12	Родіченко В'ячеслав Степанович
103.	Політична партія Третя Сила (ПТС)	03150, м. Київ, вул. Тельмана, 5	Гаврилук Василь Васильович
104.	Партія "Наш Дім Україна"	Луганська обл., м. Алчевськ, вул.Ленінградська, буд. 3	Герелюк Василь Дмитрович
105.	"КМКС" Партія угорців України" Аббревіатура "КМКС" у перекладі з угорської мови означає "Товариство угорської культури Закарпаття"	м. Ужгород, Православна наб., 5	Ковач Микола Миколайович
106.	Українська партія честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю	м. Київ, вул. Лютеранська, 20	Давиденко Олександр Григорович
107.	Народна Екологічна партія	м. Київ, вул. Тропініна, 4-б	Сердюк Валентин Михайлович
108.	Республіканська партія України	м. Київ, вул. Велика Васильківська, 64	
109.	Політична партія "Європейська столиця"	м. Київ, пл. Слави (підземний перехід), літера А	Парцхаладзе Лев Рєвазович
110.	Політична партія "Нова демократія"	м. Київ, бульвар Лесі	Давидова Людмила

		Українки, 13, кв. 16	Іванівна
111.	Партія Народної Дії "НАДІЯ"	м. Київ, вул.Ревуцького, 15	Селіфонтьєв Сергій Іванович
112.	Народний Союз "Наша Україна"	м. Київ, вул. Боричів Тік, 22-А	Голова Ради Партії Ульяновченко Віра Іванівна
113.	Політична партія "Могутня Україна"	м. Київ, бул. Лепсе, 57, кв. 125	Чубатенко Олександр Миколайович
114.	Демократична партія угорців України	Закарпатська обл., м. Берегово, вул. Лона Зріні, 13	Гайдош Іштван Ференцович
115.	Українська партія "Зелена планета"	м. Київ, просп. Перемоги, 68/1, кв. 21	Поліщук Віктор Григорович
116.	Політична партія "Україна Соборна"	м. Київ, вул. Шовковична, 10, кв. 2	Яхєєва Тетяна Михайлівна
117.	Партія Труда	м. Київ, Оболонський проспект, 23-А	Комарович Андрій Олександрович
118.	Партія "Громадянська солідарність"	02060, м. Київ, вул.Братиславська, 52	Голова партії Палій Віктор Миколайович
119.	Політична партія "Європейська платформа"	м. Київ, вул. Ахматової, 35-б, кв.44	Москаленко Володимир Михайлович
120.	Політична партія "Інформаційна Україна"	м. Київ, вул. Паторжинського, 6	Колодюк Андрій Вікторович
121.	Українська Консервативна партія	м. Київ, просп. Червонозоряний, 119, літ. Е	Сенченко Микола Іванович
122.	Політична партія "Совість України"	м. Київ, вул. Львівська, 49	Хачатурян Хачатур Володимирович
123.	Політична партія "Справедлива Україна"	м. Київ, вул. Новоросійська, 7	Лехотін Анатолій Федорович
124.	Громадянська партія "Пора"	м. Київ, вул. Десятинна, 1/3	Каськів Владислав Володимирович
125.	Партія "СЕЛЯНСЬКИЙ БЛОК АГРАРНА УКРАЇНА"	м. Київ, вул.Хрещатик, 10-Б, кв.8	Чорний Вадим Володимирович
126.	Політична партія "Соціал-Патріотична Асамблея Слов'ян"	м. Київ, вул. Ревуцького, 44-б, кв. 65	Коваленко Едуард Володимирович
127.	Політична партія "Народно-трудовий союз України"	01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, буд.9-В	Песоцький Микола Федорович
128.	Політична партія "СПІЛЬНА ДІЯ"	м. Київ, вул. Горького, 20-б, оф. 22	Лукало Богдан Михайлович
129.	Політична партія "Європейська партія України"	м. Київ, вул. Молдавська, 2	Катеринчук Микола Дмитрович
130.	Політична партія "Велика Україна"	м. Київ, вул. Анрі Барбіуса, 5-в, поверх 1, оф. 2	Гекко Ігор Віталійович
131.	Політична партія "Партія гуманістів України"	м. Київ, пров. Коломийський, 3/1	Нечипоренко Валерій Петрович
132.	Аграрна партія України	м. Київ, вул. Десятинна, буд. 5, кв. 3	Безуглий Микола Дмитрович
133.	Політична партія "ЄВРОТУРБОТА"	м. Київ, вул. Михайла Грушевського, 28/2, оф. 43	Селіванов Станіслав Пилипович
134.	Політична партія "Політичне об'єднання "Пряма дія"	м. Київ, вул. Якіра, 8, оф. 39	Жарков Володимир Олександрович
135.	Українська республіканська партія Лук'яненка	01034, м. Київ, вул. Олесь Гончара, буд. 25, кв.12	В.о.Голови Новоженець Ростислав Павлович
136.	Українська партія	м. Київ, вул. Червоноармійська, 71-б, а/с 121	Олійник Олег Леонідович
137.	Політична партія "Українські соціал-демократи"	02097, м. Київ, вул. Радунська, 38, кв. 90	Клюєв Олександр Васильович
138.	Партія "Відродження українського	м. Черкаси, вул.Ватутіна, 231,	Дроботов Анатолій

	села"	кім. 26	Іванович
139.	Партія "Київська Русь"	м. Київ, просп. Павла Тичини, 10, кв. 52	Баулін Павло Борисович
140.	Політична партія "Демократичний фронт"	м. Київ, вул.Госпітальна, 12, к.14/2	Вашкевич Віктор Миколайович
141.	Політична партія "Права воля України"	м.Полтава, вул.Жовтнева, 73	Марченко Галина Миколаївна
142.	Політична партія "Союз Лівих Сил"	04053, м. Київ, вул.Артема, 11-А	Волга Василь Олександрович
143.	Політична партія "Партія нового покоління України"	м. Київ, вул.Ентузіастів, 15, к.157	Акулов Анатолій Олександрович
144.	Всеукраїнська козацька партія	01001, м. Київ, вул. Мала Житомирська, 11, офіс 5А	Вуйко Б.І.
145.	Політична партія "РУСИЧИ"	01024, м. Київ, вул. Академіка Богомольця,6	Савченко Валентина Олександрівна
146.	Політична партія "Партія Козаків України"	м.Донецьк, просп.Офіцерський, 69г	Кожин Сергій Миколайович
147.	Політична партія "Козацька Українська Партія"	04212, м. Київ, вул.Тимошенка, 1д, кв.3	Ямненко Михайло Іванович
148.	Політична партія "Україна Майбутнього"	03067, м. Київ, пров.Машинобудівний, 28, оф.201	Павленко Андрій Йосипович
149.	Політична партія "Захист місцевих інтересів народу"	м. Київ, вул. Пирогова, 2	Єрмоленко Станіслав Олександрович
150.	Політична партія "Пробудження"	м. Київ, вул. Червоноармійська, 14	Зінорук Тетяна Яківна
151.	Політична партія "Народна воля"	м. Київ, вул. Рейтарська, 6-А.	Горькавий Сергій Кирилович
152.	Політична Партія "САМОВРЯДНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА"	м. Київ, вул. Щербаківа, 34, кв. 51	Бичихін Віктор Миколайович
153.	Політична партія "Партія захисту прав людини"	м. Одеса, вул. Щорса,103	Головіна Вікторія Вікторівна
154.	Політична партія "ВОЛЯ"	61045, м.Харків, вул.Тобольська, буд.37	Федоровський Геннадій Анатолійович
155.	Громадянська партія України	м. Київ, вул.М.Цветаєвої, буд.10/87, кв.65	Катунін Максим Сергійович
156.	Політична партія "Єдина Країна"	49000, м. Дніпропетровськ, вул. Собінова, 1	Циркін Ігор Маркович
157.	Політична партія Громадянський рух України	м.Рівне, вул.Романа Шухевича, 2, кв.89	Тарасюк Олександр Михайлович
158.	Політична партія "Авангард"	61052, м.Харків, вул.Мала Панасівська, 1	Коваленко Максим Миколайович
159.	Прогресивно-Демократична Партія України	02002, м. Київ, вул. Степана Сагайдака, буд.101	Єшов Олександр Юрійович
160.	Політична партія "Правда"	Київська обл., Києво-Святошинський р-н, м.Вишневе, вул.Машинобудівників, 15-а, кв.190	Карпенко Микола Дмитрович
161.	Політична партія "ПРАВО І СПРАВЕДЛИВІСТЬ"	м.Дніпропетровськ, пр.Пушкіна, 32/8	Пашков Максим Васильович
162.	Політична партія "Аграрно-Промисловий Союз"	01042, м. Київ, вул.Патріса Лумумби, буд.6/1	Павленко Сергій Григорович
163.	Політична партія "Партія Народний порядок"	м.Донецьк, вул.Постишева, 11, кв.8	Древицький Андрій Юрійович
164.	Політична партія "Український Республіканський Альянс"	м. Київ, вул. Електротехнічна, 4-А	Зверєва Олена Іванівна
165.	Політична партія "Українська платформа"	м. Київ, вул. Фрунзе, 63-Д.	Жебрівський Павло Іванович
166.	Політична партія "Всеукраїнська партія "Дітей війни"	м. Київ, вул. Бажова, 12, кімната, № 3	Пачевський Анатолій Мартинович

167.	Політична партія "ДІТИ ВІЙНИ "НАРОДНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ"	Донецька обл., м. Слов'янськ, вул. Генерала Батюка, буд. 8, офіс 1	Патlachук Василь Никифорович
168.	Політична партія "Рідне місто"	м. Житомир, вул. Маршала Рибак, буд.6, кв.60	Ковалюк Олександр Михайлович
169	Політична партія "Наш Дім"	81013, Львівська область, Яворівський р-н, смт. Немирів, вул.Східні Вали, буд.4	Гедз Мар'яна Сергіївна
170	Політична партія "Партія сильної влади"	м. Київ, вул. Алмаатинська, 39-А/282	Сергієнко Лариса Василівна
171	Політична партія "Справедлива країна"	м. Дніпропетровськ, вул. Молодогвардійська, 2-Д	Токар Руслан Іванович
172	Політична партія "Партія місцевого самоврядування"	м. Київ, Конрактова площа, буд.7, кв.2	Ржечицький Олексій Вікторович

**Перелік законопроектів щодо виборів Президента України,
які були зареєстровані Секретаріатом Верховної Ради України
упродовж 18 сесій Верховної Ради України IV, V та VI скликань⁶**

Номер реєстрації	Дата реєстрації	Назва законопроекту
2047	08.09.2003	Проект Закону про вибори Президента України
2047-1	05.03.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України"
4286	20.10.2003	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо фінансування та здійснення передвиборної агітації)
4286-1	06.02.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо строків проведення виборчої кампанії)
4418	24.11.2003	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України " (щодо вимог до претендентів на кандидати у Президенти України)
5053	30.01.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо порядку формування виборчих комісій)
5085	05.02.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" щодо обов'язкових телевізійних дебатів кандидатів у Президенти України
5533	18.05.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо заборони участі у передвиборній агітації)
5550	20.05.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо офіційних спостерігачів від громадських організацій)
5573	27.05.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо підрахунку голосів і встановлення результатів голосування)
5706	29.06.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо вдосконалення системи спостереження за виборчим процесом)
5757	06.07.2004	Проект Закону про внесення доповнення до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо приміщень для голосування)
6007	26.07.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо порядку голосування на закордонних виборчих дільницях)
6099	06.09.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо іноземних офіційних спостерігачів)
6109	07.09.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України

		"Про вибори Президента України" (щодо відомостей про кандидата на пост Президента України)
6109	07.09.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо відомостей про кандидата на пост Президента України)
6240	07.10.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо пропорційного представництва кандидатів на пост Президента України у діяльності виборчих комісій)
6242	11.10.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо встановлення результатів виборів)
6266	19.10.2004	Проект Закону про внесення змін та доповнень до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо подання кандидатом на пост Президента України медичних довідок про стан здоров'я)
6267	19.10.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо документів необхідних для реєстрації кандидата)
6298	02.11.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо голосування за відкритими посвідченнями)
6298-1	03.11.2004	Проект Закону про внесення доповнень та змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо унормування окремих положень)
6298-2	03.11.2004	Проект Закону про внесення доповнення до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо голосування за відкритими посвідченнями)
6312	04.11.2004	Проект Закону про внесення змін та доповнень до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо спостерігачів на закордонних виборчих дільницях)
6334	15.11.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо доповнення новими положеннями)
6365	27.11.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо повторного голосування)
6372	03.12.2004	Проект Закону про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні у грудні 2004 року
6372-д	07.12.2004	Проект Закону про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року
6372-1	29.11.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо уточнення норм Закону)
6372-2	03.12.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України

		"Про вибори Президента України" (щодо уточнення норм Закону)
6372-3	03.12.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо уточнення норм Закону)
6372-4	04.12.2004	Проект Закону про внесення зміни до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо знищення виборчої документації)
6398	13.12.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року" (щодо друкування виборчих бюлетенів)
6398	13.12.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року" (щодо друкування виборчих бюлетенів)
6400	13.12.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року" (щодо голосування за межами приміщення для голосування)
6400-1	13.12.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року" (щодо голосування за межами приміщення для голосування)
6400-2	14.12.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року" (щодо голосування за межами приміщення для голосування)
6402	13.12.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року" (щодо парламентського контролю за ходом голосування Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини)
6404	14.12.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року"
6416	14.12.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року"

6417	14.12.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року"
6540	21.01.2005	Проект Закону про внесення змін та доповнень до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо виборчого процесу у військових частинах та місцях позбавлення волі)
2222	30.11.2006	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо вимог до особи кандидата)
4014	18.07.2007	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо вдосконалення системи спостереження за процесом, який відбувається на виборчих перегонах)
3529	23.12.2008	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо обмеження у проведенні передвиборної агітації)
4440	22.05.2009	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України"
4471	19.05.2009	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо збільшення розмірів грошової застави та кількості підписів на підтримку кандидатів)
4789	10.07.2009	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо скорочення строків кампанії з виборів Президента)
5131	15.09.2009	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо особливостей порядку проведення виборів Президента України)

Порівняльний аналіз строків та повноти підготовки і розгортання тимчасово функціонуючої комп'ютерної мережі системи виборчих комісій України і засобів Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори" (ЄІАС "Вибори") в цілому під час проведення виборчих кампаній у 2002 та 2004 роках

Процес підготовки системи автоматизованого інформаційно-аналітичного забезпечення виконання процедур з підготовки і проведення виборів народних депутатів України 31 березня 2002 року	Процес підготовки системи автоматизованого інформаційно-аналітичного забезпечення виконання процедур з підготовки і проведення виборів Президента України 31 жовтня 2004 року
1. Загальні вихідні умови	
Тривалість виборчої кампанії – 90 днів . Кількість окружних виборчих комісій по виборах народних депутатів України – 225 .	Тривалість виборчої кампанії – 120 днів . Кількість територіальних виборчих комісій по виборах Президента України – 225 .
2. Строки утворення окружних/територіальних виборчих комісій	
Постанова Центральної виборчої комісії № 31 "Про утворення виборчих комісій одномандатних виборчих округів по виборах народних депутатів України 31 березня 2002 року" була прийнята 9 січня 2002 року.	Постанова Центральної виборчої комісії № 375 "Про утворення територіальних виборчих комісій з виборів Президента України" була прийнята 11 вересня 2004 року.
3. Офіційна дата початку роботи окружних/територіальних виборчих комісій у виборчому процесі	
Відповідно до Закону України "Про вибори народних депутатів України" – 11 січня 2002 року	Відповідно до Закону України "Про вибори Президента України" – 14 вересня 2004 року
4. Строки підготовки відповідних технічних завдань на модифікацію та розвиток Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори"	
Постанова Центральної виборчої комісії № 24 "Про технічне завдання на проектування Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори" була прийнята 26 березня 1999 року. <i>Тобто основні технічні рішення були прийняті майже за 33 місяці до початку роботи окружних виборчих комісій по виборах народних депутатів України, конкретизація технічних рішень була зроблена під час укладання відповідних договорів з визначеними відповідно до Закону України "Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти" виконавцями, тобто за 21 день до початку роботи окружних виборчих комісій по виборах народних депутатів України.</i>	Постанова Центральної виборчої комісії № 105 "Про технічне завдання на модернізацію та розвиток інформаційно-аналітичної системи "Вибори Президента України" Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори" була прийнята 9 червня 2004 року. <i>Тобто основні технічні рішення були прийняті за три місяці до початку роботи територіальних виборчих комісій по виборах Президента України.</i>
5. Строки затвердження Центральною виборчою комісією технічних вимог до програмно-технічних комплексів окружних/територіальних виборчих комісій	
Постанова Центральної виборчої комісії № 62 "Про вимоги до програмно-технічного комплексу окружної виборчої комісії по виборах народних депутатів України 31 березня 2002 року" була прийнята 24 грудня 2001 року. <i>Таким чином, технічні вимоги до програмно-технічного комплексу окружної виборчої комісії були сформульовані і затверджені Центральною виборчою комісією за 16 днів до початку функціонування окружних виборчих комісій по виборах народних депутатів України.</i>	Постанова Центральної виборчої комісії № 406 "Про Вимоги до програмно-технічного комплексу територіальної виборчої комісії з виборів Президента України 31 жовтня 2004 року" була прийнята 21 серпня 2004 року. <i>Таким чином, технічні вимоги до програмно-технічного комплексу територіальної виборчої комісії були сформульовані і затверджені Центральною виборчою комісією за 21 добу до початку функціонування територіальних виборчих комісій по виборах Президента України.</i>

**Порівняння встановлених
Центральною виборчою комісією вимог до програмно-технічних
комплексів окружних/територіальних виборчих комісій
у 2002 та 2004 роках**

Вимоги до програмно-технічного комплексу окружної виборчої комісії по виборах народних депутатів України 31 березня 2002 року [75]	Вимоги до програмно-технічного комплексу територіальної виборчої комісії по виборах Президента України 31 жовтня 2004 року [79]	Вимоги до програмно-технічного комплексу територіальної виборчої комісії, які були запропоновані в роботах [44-45]
I. Комп'ютерна робоча станція (основна)		
Центральний процесор – <i>Celeron 300 або потужніший</i>	Центральний процесор – <i>Celeron 2,0 GHz</i>	Центральний процесор – <i>Celeron 300 або потужніший</i>
Оперативна пам'ять – <i>не менше 64Mb</i>	Оперативна пам'ять – <i>256 Mb</i>	Оперативна пам'ять – <i>не менше 64Mb</i>
Жорсткий диск – <i>не менше 2 Gb</i>	Жорсткий диск – <i>20 Gb</i>	Жорсткий диск – <i>не менше 2 Gb</i>
Дисковод – <i>FDD 3,5"</i>	Дисковод – <i>FDD 3,5"</i>	Дисковод – <i>FDD 3,5"</i>
Дисковод CD-ROM – <i>окрема вимога відсутня</i>	Дисковод CD-ROM – <i>окрема вимога відсутня</i>	Дисковод CD-ROM – <i>CD -ROM Drive</i>
Ethernet adapter – <i>Windows NT та Windows 95 сумісний</i>	Ethernet adapter – <i>10/100 Мбіт</i>	Ethernet adapter – <i>Windows NT та Windows 95 сумісний</i>
Сот-порти – <i>окрема вимога відсутня</i>	Сот-порти – <i>наявність 1 вільного сот-порта для підключення модема</i>	Сот-порти – <i>окрема вимога відсутня</i>
Монітор – <i>кольоровий монітор з розміром екрана 15" і дозволяючою спроможністю не нижче 800x600dpi</i>	Монітор – <i>кольоровий монітор з розміром екрана 15" і дозволяючою спроможністю не нижче 800x600dpi</i>	Монітор – <i>кольоровий монітор з розміром екрана 15" і дозволяючою спроможністю не нижче 800x600dpi</i>
Клавіатура, миша	Клавіатура, миша	Клавіатура, миша
Операційна система – <i>Microsoft Windows 9x; NT; 2000</i>	Операційна система – <i>Windows 2000 Professional (RUS), Service Pack 4</i>	Операційна система – <i>Microsoft Windows XP Professional Russian або Microsoft Windows 2000 Professional Russian, залежно від технічних характеристик і потужності робочої станції</i>
Програмні додатки – <i>MS Office 97 Professional, Internet Explorer 5.5</i>	Програмні додатки – <i>MS Office 97 і вище</i>	Програмні додатки – <i>Microsoft Office XP Professional Russian або Microsoft Office 2000 Professional Russian, залежно від технічних характеристик і потужності робочої станції</i>
Антивірусне програмне забезпечення	Антивірусне програмне забезпечення	Антивірусне програмне забезпечення
II. Комп'ютерна робоча станція (додаткова)		
Центральний процесор – <i>Celeron 300 або потужніший</i>	Центральний процесор – <i>Celeron 1,2 GHz</i>	Центральний процесор – <i>Celeron 300 або потужніший</i>
Оперативна пам'ять – <i>не менше 64Mb</i>	Оперативна пам'ять – <i>128 Mb</i>	Оперативна пам'ять – <i>не менше 64Mb</i>
Жорсткий диск – <i>не менше 2 Gb</i>	Жорсткий диск – <i>10 Gb</i>	Жорсткий диск – <i>не менше 2 Gb</i>

6. Строки визначення Центральною виборчою комісією основного(них) Виконавця(ців) робіт з розвитку підсистем Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори" та супроводу її засобами відповідної виборчої кампанії	
Відповідне рішення постійного тендерного комітету Центральної виборчої комісії прийнято 10 грудня 2001 року .	Відповідне рішення постійного тендерного комітету Центральної виборчої комісії прийнято 14 липня 2004 року .
<i>Виконавці робіт з розвитку Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори" та супроводу її засобами виборчої кампанії були визначені за 32 доби до початку функціонування окружних виборчих комісій по виборах народних депутатів України.</i>	<i>Виконавці робіт з модернізації та розвитку інформаційно-аналітичної системи "Вибори" та супроводу її засобами виборчої кампанії були визначені за 59 днів до початку функціонування територіальних виборчих комісій по виборах Президента України.</i>
7. Строки підготовки та видання Розпорядження Президента України щодо застосування автоматизованих інформаційних систем у процесі підготовки і проведення виборів	
Розпорядження Президента України № 346/2001-рп "Про застосування автоматизованих інформаційних систем у процесі підготовки і проведення у 2002 році виборів народних депутатів України" було видане 10 грудня 2001 року, <i>тобто Розпорядження Президента України щодо забезпечення окружних виборчих комісій необхідною комп'ютерною та телекомунікаційною технікою було видане за 42 доби до початку функціонування окружних виборчих комісій по виборах народних депутатів України.</i>	Розпорядження Президента України № 190/2004-рп "Про застосування автоматизованих інформаційних систем у процесі підготовки і проведення у 2004 році виборів Президента України" було видане 2 серпня 2004 року, <i>тобто Розпорядження Президента України щодо забезпечення територіальних виборчих комісій необхідною комп'ютерною та телекомунікаційною технікою було видане за 43 доби до початку функціонування територіальних виборчих комісій по виборах Президента України.</i>
8. Стан підключення комп'ютерних робочих станцій окружних/територіальних виборчих комісій до мережі Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори" на певні дати, що забезпечує умови для рення єдиного інформаційного простору системи виборчих комісій України із застосуванням засобів інформатизації	
Станом на 24 січня 2002 року всі 225 окружні виборчі комісії (100%) були забезпечені необхідним комп'ютерним і телекомунікаційним обладнанням, тобто через 13 днів після початку роботи окружних виборчих комісій. Станом на 17 грудня 2002 року до серверу Центральної виборчої комісії було підключено 209 комп'ютерних робочих систем окружних виборчих комісій із 225, що становить 92,89 % . Станом на 4 лютого 2002 року всі 225 окружних виборчих комісій знаходилися у складі тимчасово функціонуючої мережі Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори". 3 лютого 2004 року Центральна виборча комісія та всі 225 окружних виборчих комісій перейшли на стовідсотковий електронний документообіг та електронний обмін інформацією засобами ЄІАС "Вибори", <i>тобто за 53 доби до дня голосування почала повністю функціонувати Єдина інформаційно-аналітична система "Вибори" у середовищі системи виборчих комісій по виборах народних депутатів України.</i>	Станом на 21 вересня 2004 року були підключені до інформаційно-аналітичної системи "Вибори" Президента України Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори" всього лише 49 територіальних виборчих комісій, <i>тобто за 41 добу до дня голосування в єдиному інформаційному просторі (комп'ютерній мережі) системи виборчих комісій знаходилося лише близько 28% територіальних виборчих комісій по виборах Президента України.</i> Станом на 10 жовтня 2004 року мінімально необхідним комп'ютерним і телекомунікаційним обладнанням були забезпечені лише 110 територіальних виборчих комісій із 225 утворених, <i>тобто за 21 добу до дня голосування в єдиному автоматизованому просторі системи виборчих комісій України знаходилося менше 50% територіальних виборчих комісій по виборах Президента України.</i>

Процедури процесу підготовки та проведення виборів і референдумів, які можуть бути потенційними об'єктами системної інформатизації

Дисковод – FDD 3,5"	Дисковод – FDD 3,5"	Дисковод – FDD 3,5"
Дисковод CD-ROM – окрема вимога відсутня	Дисковод CD-ROM – окрема вимога відсутня	Дисковод CD-ROM – CD-ROM Drive
Ethernet adapter – Windows NT та Windows 95 сумісний	Ethernet adapter – 10/100 Mbit	Ethernet adapter – Windows NT та Windows 95 сумісний
Монітор – кольоровий монітор з розміром екрана 15" і дозволяючою спроможністю не нижче 800x600dpi	Монітор – кольоровий монітор з розміром екрана 15" і дозволяючою спроможністю не нижче 800x600dpi	Монітор – кольоровий монітор з розміром екрана 15" і роздільною здатністю не нижче 800x600dpi
Клавіатура, миша	Клавіатура, миша	Клавіатура, миша
Операційна система – Microsoft Windows 9x; NT; 2000	Операційна система – Windows 2000 Professional (RUS), Service Pack 4	Операційна система – Microsoft Windows XP Professional Russian або Microsoft Windows 2000 Professional Russian, залежно від технічних характеристик і потужності робочої станції
Програмні додатки – MS Office 97 Professional, Internet Explorer 5.5	Програмні додатки – MS Office 97 і вище	Програмні додатки – Microsoft Office XP Professional Russian або Microsoft Office 2000 Professional Russian, залежно від технічних характеристик і потужності робочої станції
Антивірусне програмне забезпечення	Антивірусне програмне забезпечення	Антивірусне програмне забезпечення
III. Принтер		
Лазерний з дозволяючою спроможністю не нижче 600dpi	Лазерний з дозволяючою спроможністю не нижче 600dpi з комплектом драйверів	Лазерний з роздільною здатністю не нижче 600dpi та швидкістю друку – не менш 8 сторінок за хвилину
IV. Модеми		
V32, v32bis, V34, V34bis, V42bis, MNPS 5	2 абсолютно ідентичні модеми (у комплекті зі з'єднувальними кабелями, блоками живлення)	V32, v32bis, V34, V34bis, V42bis, MNPS 5
V. Сканер		
Включення сканеру до складу програмно-технічного комплексу не передбачалося	Кольоровий, з дозволяючою спроможністю не нижче 600dpi з комплектом драйверів	Планшетний формату А4 з відповідним програмним забезпеченням
VI. Мережевий концентратор		
Не менше 10 Мбіт, кількість портів – не менше кількості робочих станцій у програмно-технічному комплексі	Не менше 10 Мбіт, кількість портів – не менше кількості робочих станцій у програмно-технічному комплексі плюс один	Не менше 10 Мбіт, кількість портів – не менше кількості робочих станцій у програмно-технічному комплексі
VII. Джерела безперебійного живлення		
Потужністю не нижче 600VA. (кількість – не конкретизована)	Мінімум 2 (для основної станції, для резервної станції, модема та активного мережевого обладнання); додаткові станції забезпечуються джерелами безперебійного живлення по можливості	Потужністю не нижче 600VA (кількість – не конкретизована)
VIII. Телефонні лінії		
	3 од. (по можливості – цифрові)	

№ з/п	Назва процедури технологічного процесу підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні, яка є об'єктом автоматизації
1.	Складання загальних списків виборців, учасників референдуму
2.	Уточнення списків виборців, учасників референдуму
3.	Включення до списку (виключення зі списку) виборців, учасників референдуму в день голосування, в тому числі з урахуванням відкріпних посвідчень
4.	Визначення меж територіальних округів, виходячи з кількісних показників виборців, учасників референдуму та з урахуванням адміністративно-територіального поділу території України, в тому числі її регіонів
5.	Визначення меж дільниць для голосування
6.	Облік та урахування пропозицій (подань) суб'єктів виборчого, референдумного процесів щодо включення їх представників до складу виборчої комісії, комісії з референдуму - формування відповідного банку даних
7.	Обрання (призначення) на посади голови, заступника голови, секретаря комісії з числа осіб, запропонованих до складу комісії
8.	Облік призначених членів виборчої комісії, комісії з референдуму - формування та ведення відповідного банку даних
9.	Інформаційно-аналітична обробка даних щодо складу виборчих комісій, комісій з референдуму
10.	Облік кандидатів на виборні посади та умови їх висування - формування відповідного банку даних
11.	Облік зареєстрованих кандидатів на виборні посади - формування відповідного банку даних
12.	Реєстрація офіційних представників зареєстрованих кандидатів на виборні посади – формування відповідного банку даних
13.	Реєстрація довірених осіб зареєстрованих кандидатів на виборні посади – формування відповідного банку даних
14.	Реєстрація офіційних спостерігачів на виборах і референдумах – формування відповідного банку даних
15.	Здійснення інформаційно-аналітичної обробки даних щодо висунутих, зареєстрованих кандидатів на виборні посади
16.	Облік питань, що виносяться на референдум
17.	Забезпечення друку (опублікування) передвиборних матеріалів

	суб'єктів виборчого чи референдумного процесу відповідно до законодавства – відповідне їх макетування
18.	Забезпечення контролю за використанням коштів, що спрямовані на організацію та проведення передвиборної агітації
19.	Проведення жеребкування щодо черговості надання кандидатам на виборні посади, політичним партіям, виборчим блокам політичних партій ефірного часу та друкованих площ у державних чи комунальних ЗМІ для проведення передвиборної агітації
20.	Моніторинг інформації щодо ходу організації та проведення передвиборної агітації кандидатами на виборні посади в електронних ЗМІ, оприлюдненої через мережу Internet
21.	Забезпечення виготовлення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування - макетування електронної версії
22.	Підготовка та оформлення протоколу про передачу-прийом виборчих бюлетенів, бюлетенів для голосування - макетування електронної версії
23.	Моніторинг ходу голосування
24.	Підготовка та оформлення протоколу про підрахунок голосів виборців, учасників референдуму - макетування електронної версії протоколу
25.	Розробка та забезпечення бланками протоколів відповідної виборчої комісії, комісії з референдуму про підрахунок голосів виборців, учасників референдуму - макетування електронної версії протоколів
26.	Підведення підсумків щодо результатів виборів - формування відповідного банку даних
27.	Інформаційно-аналітична обробка даних щодо перебігу та результатів виборів, референдуму
28.	Оприлюднення через мережу Інтернет перебігу та результатів виборів, референдуму
29.	Ведення діловодства територіальної виборчої комісії, комісії з референдуму
30.	Ведення фінансово-бухгалтерського обліку у виборчій комісії, комісії з референдуму, що наділені повноваженнями юридичної особи
31.	Ведення облікових документів у виборчій комісії, комісії з референдуму, що не наділені повноваженнями юридичної особи

Ступінь уніфікованості процедури процесів підготовки та проведення виборів і референдумів

№ з/п	Назва процедури технологічного процесу підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні	Вибори	Вибори	Всукраїнський референдум	Місцеві вибори	Місцеві референдуми
		народних депутатів України	Президента України			
1.	Складання загальних списків виборців, учасників референдуму	x	x	x	x	x
2.	Уточнення списків виборців, учасників референдуму	x	x	x	x	x
3.	Включення до списку (виключення зі списку) виборців, учасників референдуму в день голосування, в тому числі з урахуванням відкріпних посвідчень	x	x	x	x	x
4.	Визначення меж територіальних округів, виходячи з кількісних показників виборців, учасників референдуму та з урахуванням адміністративно-територіального поділу території України, в тому числі її регіонів	x	x	x	x	x
5.	Визначення меж дільниць для голосування	x	x	x	x	x
6.	Облік та урахування пропозицій (подань) суб'єктів виборчого, референдумного процесів щодо включення їх представників до складу виборчої комісії, комісії з референдуму - формування відповідного банку даних	x	x	x	x	x
7.	Обрання (призначення) на посади голови, заступника голови, секретаря комісії з числа осіб, запропонованих до складу комісії	x	x	x	x	x
8.	Облік призначених членів виборчої комісії, комісії з референдуму - формування та ведення відповідного банку даних	x	x	x	x	x
9.	Інформаційно-аналітична обробка даних щодо складу виборчих комісій, комісій з референдуму	x	x	x	x	x
10.	Облік кандидатів на виборні посади та умови їх висування - формування відповідного банку даних	x	x	x	x	x
11.	Облік зареєстрованих кандидатів на	x	x	x	x	x

	виборні посади - формування відповідного банку даних					
12.	Реєстрація офіційних представників зареєстрованих кандидатів на виборні посади – формування відповідного банку даних	x	x	x	x	x
13.	Реєстрація довірених осіб зареєстрованих кандидатів на виборні посади – формування відповідного банку даних	x	x	x	x	x
14.	Реєстрація офіційних спостерігачів на виборах і референдумах – формування відповідного банку даних	x	x	x	x	x
15.	Здійснення інформаційно-аналітичної обробки даних щодо висунутих, зареєстрованих кандидатів на виборні посади	x	x	x	x	x
16.	Облік питань, що виносяться на референдум	x	x	x	x	x
17.	Забезпечення друку (опублікування) передвиборних матеріалів суб'єктів виборчого чи референдумного процесу відповідно до законодавства – відповідне їх макетування	x	x	x	x	x
18.	Забезпечення контролю за використанням коштів, що спрямовані на організацію та проведення передвиборної агітації	x	x	x	x	x
19.	Проведення жеребкування щодо черговості надання кандидатам на виборні посади, політичним партіям, виборчим блокам політичних партій ефірного часу та друкованих площ у державних чи комунальних ЗМІ для проведення передвиборної агітації	x	x	x	x	x
20.	Моніторинг інформації щодо ходу організації та проведення передвиборної агітації кандидатами на виборні посади в електронних ЗМІ, оприлюдненої через мережу Internet	x	x	x	x	x
21.	Забезпечення виготовлення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування - макетування електронної версії	x	x	x	x	x
22.	Підготовка та оформлення протоколу про передачу-прийом виборчих бюлетенів, бюлетенів для голосування - макетування	x	x	x	x	x

	електронної версії					
23.	Моніторинг ходу голосування	x	x	x	x	x
24.	Підготовка та оформлення протоколу про підрахунок голосів виборців, учасників референдуму - макетування електронної версії протоколу	x	x	x	x	x
25.	Розробка та забезпечення бланками протоколів відповідної виборчої комісії, комісії з референдуму про підрахунок голосів виборців, учасників референдуму - макетування електронної версії протоколів	x	x	x	x	x
26.	Підведення підсумків щодо результатів виборів - формування відповідного банку даних	x	x	x	x	x
27.	Інформаційно-аналітична обробка даних щодо перебігу та результатів виборів, референдуму	x	x	x	x	x
28.	Оприлюднення через мережу Інтернет перебігу та результатів виборів, референдуму	x	x	x	x	x
29.	Ведення діловодства територіальної виборчої комісії, комісії з референдуму	x	x	x	x	x
30.	Ведення фінансово-бухгалтерського обліку у виборчій комісії, комісії з референдуму, що наділені повноваженнями юридичної особи	x	x	x	x	x
31.	Ведення облікових документів у виборчій комісії, комісії з референдуму, що не наділені повноваженнями юридичної особи	x	x	x	x	x

Інформаційна структура виборчих і референдумних процесів

Назва інформаційного масиву
Назва виборів, референдумів
Тип виборів, референдумів
Вид виборів
Номер дільниці для голосування
Число, місяць та рік народження виборця, учасника референдуму
Адреса місця проживання за реєстрацією виборця, учасника референдуму
Наявність громадянства України або відсутність такого
Витяг з рішення суду про визнання громадянина недієздатним
Назва органу, відповідального за складання списку виборців, учасників референдуму
Дата складання списку виборців, учасників референдуму
Підстава для виключення зі списку (включення до списку) виборців, учасників референдумів
Назва органу, який включив до списку (виключив зі списку) виборців, учасників референдуму
Дата виключення зі списку (включення до списку) виборців, учасників референдуму
Текст відповідного подання пропозицій органу місцевого самоврядування щодо визначення меж територіальних округів, виходячи з кількісних показників виборців, учасників референдуму, що проживають на відповідній території
Дата подання, дата надходження подання від відповідного органу місцевого самоврядування
Дата постанови відповідної виборчої комісії про утворення територіального округу
Середня арифметична кількість виборців в територіальному окрузі
Фактична кількість виборців, учасників референдумів у відповідному адміністративно-територіальному районі, що входить до складу територіального округу
Допустимий відсоток відхилення фактичної кількості виборців, учасників референдуму від середньої арифметичної кількості виборців в одному окрузі
Адміністративний центр відповідного територіального округу, його поштова адреса та режим роботи відповідної територіальної виборчої комісії, комісії з референдуму
Дата публікації та назва ЗМІ, що опублікував інформацію про утворення територіальних округів
Код адміністративного центру розташування територіальної виборчої комісії, комісії з референдуму згідно з КОАТУУ
Подана суб'єктом виборчого, референдумного процесу, органом місцевого самоврядування пропозиції щодо визначення меж дільниць (текст подання)
Дата подання, дата надходження подання від відповідного органу місцевого самоврядування
Назва та номер території, округу, адміністративно-територіального району (АТР)
Рішення відповідної територіальної комісії, комісії з референдуму, відповідної місцевої ради або її виконавчого комітету щодо утворення дільниць для голосування
Кількість виборців, учасників референдуму на дільниці
Адміністративний центр дільниці для голосування, її поштова адреса та режим роботи дільничної комісії
Суб'єкт виборчого чи референдумного процесу, яким внесено подання щодо запропонованих кандидатур до складу виборчих комісій, комісій з референдуму усіх

рівнів
Подання суб'єкта виборчого чи референдумного процесу (текст подання) щодо включення до складу комісії визначених осіб із вказівкою рівня комісії та замішуваної посади в комісіях
Дата подання, дата надходження подання від відповідного суб'єкта виборчого чи референдумного процесу
Прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, громадянство, адреса місця проживання за реєстрацією, наявність права голосу, освіта, займана посада за основним місцем роботи, партійність, участь у роботі виборчих комісій, комісій з референдуму особи, запропонованої до складу комісії (незалежно від її рівня)
Посада в комісії особи, яка пропонувалася до її складу
Дата, номер рішення та підстава припинення повноважень члена комісії (у разі його виключення зі складу комісії)
Обмеження щодо призначень на посади голови, заступника голови, секретаря комісії відповідно до закону
Дані щодо осіб, запропонованих на посади голови, заступника голови, секретаря виборчої комісії, комісії з референдуму
Прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, громадянство, адреса місця проживання за реєстрацією, наявність права голосу, освіта, займана посада за основним місцем роботи, партійність, участь у роботі виборчих комісій, комісій з референдуму члена комісії (незалежно від її рівня)
Суб'єкт виборчого процесу, який висунув кандидата (кандидатів) на виборну посаду
Подання суб'єкта виборчого процесу (текст подання)
Дата подання, дата надходження подання суб'єкта виборчого процесу щодо висунення кандидата (кандидатів) на виборну посаду
Прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, громадянство, адреса місця проживання за реєстрацією, час проживання в Україні, наявність судимості, наявність права голосу, освіта, займана посада за основним місцем роботи, партійність, обмеження відповідно до закону, попередня робота на виборних посадах кандидата на виборну посаду
Назва виборчої комісії, яка розглядала подання суб'єкта виборчого процесу щодо висунення кандидата (кандидатів) на виборну посаду
Рішення виборчої комісії щодо реєстрації або відмови в реєстрації кандидата на виборну посаду
Інформація про винесення попередження політичним партіям, виборчому блоку політичних партій – суб'єктам виборчого процесу, кандидатам на виборну посаду
Інформація про скасування рішення про реєстрацію кандидата на виборну посаду (дата, номер рішення, підстави його прийняття)
Інформація установи банку щодо закриття рахунка виборчого фонду
Перелік питань, що виносяться на референдум
Інформація про створення ініціативних груп
Інформація про реєстрацію ініціативних груп
Відповідний до вимог законодавства текст передвиборних матеріалів суб'єкта виборчого чи референдумного процесу
Реквізити установи банку, в якій відкрито рахунок виборчого фонду кандидата на виборну посаду або іншого суб'єкта виборчого процесу (партії, блока партій, осередку партії)
Номер рахунка виборчого фонду кандидата на виборну посаду або іншого суб'єкта виборчого процесу (партії, блока партій, осередку партії)
Прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, громадянство, адреса місця проживання за реєстрацією розпорядника виборчого фонду кандидата на виборну посаду або іншого суб'єкта виборчого процесу (партії, блока партій, осередку партії)

**Перелік законопроектів на зміну чинних законів України
про вибори і референдуми**

Тільки після набуття чинності законів України „Про внесення змін до Закону України „Про вибори Президента України” (№ 1630-IV від 18.03.2004 року), „Про вибори народних депутатів України” (№ 1665-IV від 25.03.2004 року) Секретаріатом Верховної Ради України станом на 20.09.2009 року зареєстровані наступні проекти змін до них:

а) по виборах народних депутатів України:

Сума та джерело коштів, що надійшли на рахунок виборчого фонду кандидата на виборну посаду
Обмеження відповідно до закону щодо зарахування коштів на рахунок виборчого фонду кандидата на виборну посаду або іншого суб'єкта виборчого процесу (партії, блока партій, осередку партії)
Інформація щодо закриття рахунка виборчого фонду кандидата на виборну посаду або іншого суб'єкта виборчого процесу (партії, блока партій, осередку партії)
Умови проведення жеребкування щодо черговості надання кандидатам на виборні посади, політичним партіям, виборчим блокам політичних партій ефірного часу та друкованих площ у державних чи комунальних ЗМІ для проведення передвиборної агітації відповідно до вимог закону
Вартість одиниці ефірного часу та друкованої площі в державних чи комунальних засобах масової інформації
Реквізити виборчої комісії, яка проводить жеребкування щодо черговості надання кандидатам на виборні посади, політичним партіям, виборчим блокам політичних партій ефірного часу та друкованих площ у державних чи комунальних ЗМІ для проведення передвиборної агітації серед кандидатів на виборну посаду або інших суб'єктів виборчого процесу (партії, блока партій, осередку партії)
Інформація, що отримана за наслідками моніторингу інформації щодо ходу організації та проведення передвиборної агітації кандидатами на виборні посади у визначених електронних ЗМІ, оприлюдненої через мережу Internet за ключовими словами по прізвищу кандидата на виборну посаду або назви іншого суб'єкта виборчого процесу (партії, блока партій, осередку партії)
Зміст виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування згідно з вимогами закону, рішеннями Центральної виборчої комісії, відповідних виборчих комісій, комісій з референдуму
Форма протоколу про підрахунок голосів згідно з рішеннями відповідних виборчих комісій, комісій з референдуму
Форма та зміст протоколу передачі-приймання бюлетенів згідно з чинним законодавством та рішеннями відповідних виборчих комісій, комісій з референдуму
Електронні адреси відповідних виборчих комісій, комісій з референдуму
Відповідна система захисту та підтвердження направлення-отримання макета протоколу відповідною виборчою комісією, комісією з референдуму
Затверджені Центральною виборчою комісією форма та зміст, періодичність надання повідомлень про хід голосування
Форма та зміст протоколу про підрахунок голосів виборців, учасників референдуму згідно з рішеннями Центральної виборчої комісії, комісій з референдуму
Відповідна система захисту та підтвердження направлення-отримання макета протоколу відповідною виборчою комісією, комісією з референдуму
Форма та зміст протоколу про підрахунок голосів виборців, учасників референдуму відповідно до рішень відповідних виборчих комісій, комісій з референдуму
Прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, громадянство, адреса місця проживання за реєстрацією, освіта, спеціальність за освітою, займана посада за основним місцем роботи, партійність, попередня робота на виборних посадах обраного кандидата
Суб'єкт висування кандидата, обраного на виборну посаду
Підсумки голосування за кандидата, обраного на виборну посаду
Рішення Центральної виборчої комісії, комісії відповідного рівня щодо встановлення результатів виборів, референдуму (текст рішення)

№ з/п	Номер реєстрації	Дата реєстрації	Назва законопроекту
1.	6531-2	28.04.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України"
2.	7008	26.01.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо строків проведення виборів)
3.	7008-1	22.02.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо строків проведення повторних та проміжних виборів)
4.	7008-2	01.03.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо строків проведення повторних та проміжних виборів)
5.	7011	27.01.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо оприлюднення результатів екзит-полів)
6.	7428	25.04.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо однакових виборчих можливостей партій (блоків))
7.	7575	31.05.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо підвищення ефективності роботи виборчих комісій)
8.	8041	25.08.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо відсотків визначення результатів голосування)
9.	8041-1	29.08.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо відсотків визначення результатів голосування)
10.	8041-2	01.09.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо відсотків визначення результатів голосування)
11.	8041-3	06.10.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо збільшення прохідного бар'єру)
12.	8041-4	29.11.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо відсотків визначення результатів голосування)
13.	8313	20.10.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо забезпечення діяльності засобів масової інформації)
14.	8313-1	31.10.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо діяльності засобів масової інформації)

15.	8313-2	31.10.2005	Проект Закону про призупинення дії окремих положень Закону України "Про вибори народних депутатів України" щодо діяльності засобів масової інформації під час виборчого процесу
16.	8313-3	01.11.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо передвиборної агітації)
17.	8313-5	11.11.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо терміну обмеження внесення поправок до Закону)
18.	8323	20.10.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо розподілу мандатів)
19.	8465	16.11.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо порядку утворення територіальних виборчих округів)
20.	8551	08.12.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо терміну обмеження внесення поправок до Закону)
21.	8633	21.12.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо уточнення положень)
22.	8673	29.12.2005	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо черговості у виборчому списку)
23.	9063	09.02.2006	Проект Закону про вибори народних депутатів України
24.	9216	13.03.2006	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо встановлення результатів виборів депутатів)
25.	1100	30.06.2006	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо прохідного бар'єру та відшкодування витрат партій)
26.	1100-1	18.07.2006	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо прохідного бар'єру)
27.	1100-2	27.07.2006	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо прохідного бар'єру)
28.	2416	26.10.2006	Проект Закону про внесення змін і доповнень до статті 57 Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо відвернення гендерної дискримінації при формуванні виборчих списків)
29.	2726	13.12.2006	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо ведення передвиборчої агітації та оприлюднення ЗМІ компрометуючої інформації)
30.	3462	11.04.2007	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо строків позачергових виборів)
31.	3502	27.04.2007	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо подання кандидатами у народні депутати України довідок про стан їх психічного здоров'я)
32.	3530	15.05.2007	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо формування округів)
33.	3606	31.05.2007	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" та деяких інших законодавчих актів України (щодо порядку проведення позачергових виборів до Верховної Ради України та заміщення народних депутатів України, повноваження яких були

			достроково припинені)
34.	3606-1	01.06.2007	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" та деяких інших законодавчих актів України (щодо порядку проведення позачергових виборів до Верховної Ради України та заміщення народних депутатів України, повноваження яких були достроково припинені)
35.	3607	31.05.2007	Проект Закону про внесення змін до статті 9 Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо дострокового припинення повноважень)
36.	3703	20.06.2007	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" та деяких інших законодавчих актів України (щодо прохідного бар'єру)
37.	3720	25.06.2007	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо запровадження пропорційної виборчої системи з відкритими списками кандидатів)
38.	1278	25.12.2007	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо порядку прийняття рішення про реєстрацію обраного народного депутата України)
39.	2093	19.02.2008	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо обмеження термінів перебування народного депутата у складі Верховної Ради та зміни порядку формування виборчих списків)
40.	2097	19.02.2008	Проект Закону про вибори народних депутатів України
41.	2345	08.04.2008	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо відсотків визначення результатів голосування)
42.	2561	23.05.2008	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо мови)
43.	3109	03.09.2008	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо прохідного бар'єру)
44.	3109-1	30.09.2008	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо прохідного бар'єру)
45.	3150	15.09.2008	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо вдосконалення окремих положень)
46.	3186	09.10.2008	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо вдосконалення виборчих процедур)
47.	3209	24.09.2008	Проект Закону про внесення змін та доповнень до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо запровадження пропорційної виборчої системи з відкритими списками кандидатів у депутати)
48.	3210	08.04.2008	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо голосування та встановлення результатів виборів)
49.	3294-1	27.10.2008	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо організації позачергових виборів до Верховної Ради України)
50.	3331	31.10.2008	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо проведення повторного підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці)
51.	3441	04.12.2008	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо запровадження пропорційної виборчої системи з преференціями)

52.	3468	11.12.2008	Проект Закону про вибори народних депутатів України
53.	3684	30.01.2009	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо повернення до пропорційно-мажоритарної системи виборів)
54.	4357	14.04.2009	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо відкритості виборчих списків кандидатів у народні депутати)
55.	4371	15.04.2009	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо проведення виборів у два тури)
56.	4499	19.05.2009	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України"
57.	4799	09.07.2009	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо вилучення виборчих блоків політичних партій із суб'єктів виборчого процесу)

Б) по виборах Президента України:

№ з/п	Номер реєстрації	Дата реєстрації	Назва законопроекту
1.	5533	18.05.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо заборони участі у передвиборчій агітації)
2.	5550	20.05.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо офіційних спостерігачів від громадських організацій)
3.	5573	27.05.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо підрахунку голосів і встановлення результатів голосування)
4.	5706	29.06.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо вдосконалення системи спостереження за виборчим процесом)
5.	5757	06.07.2004	Проект Закону про внесення доповнення до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо приміщень для голосування)
6.	6007	26.07.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо порядку голосування на закордонних виборчих дільницях)
7.	6099	06.09.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо іноземних офіційних спостерігачів)
8.	6109	07.09.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо відомостей про кандидата на пост Президента України)
9.	6240	07.10.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо пропорційного представництва кандидатів на пост Президента України у діяльності виборчих комісій)
10.	6242	11.10.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо встановлення результатів виборів)
11.	6266	19.10.2004	Проект Закону про внесення змін та доповнень до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо подання кандидатом на пост Президента України медичних довідок про

			стан здоров'я)
12.	6267	19.10.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо документів необхідних для реєстрації кандидата)
13.	6298	02.11.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо голосування за відкритими посвідченнями)
14.	6298-1	03.11.2004	Проект Закону про внесення доповнень та змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо унормування окремих положень)
15.	6298-2	03.11.2004	Проект Закону про внесення доповнення до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо голосування за відкритими посвідченнями)
16.	6312	04.11.2004	Проект Закону про внесення змін та доповнень до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо спостерігачів на закордонних виборчих дільницях)
17.	6334	15.11.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо доповнення новими положеннями)
18.	6348	03.12.2004	Пропозиції Президента до Закону "Про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні 21 листопада 2004 року"
19.	6365	27.11.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо повторного голосування)
20.	6372-1	29.11.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо уточнення норм Закону)
21.	6372-2	03.12.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо уточнення норм Закону)
22.	6372-3	03.12.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо уточнення норм Закону)
23.	6372-4	04.12.2004	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо знищення виборчої документації)
24.	6540	21.01.2005	Проект Закону про внесення змін та доповнень до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо виборчого процесу у військових частинах та місцях позбавлення волі)
25.	2222	30.11.2006	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо вимог до особи кандидата)
26.	4014	18.07.2007	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо вдосконалення системи спостереження за процесом, який відбувається на виборчих перегонах)
27.	3529	23.12.2008	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо обмеження у проведенні передвиборної агітації)
28.	4440	22.05.2009	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України"
29.	4471	19.05.2009	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо збільшення розмірів грошової застави та кількості підписів на підтримку кандидатів)
30.	4789	10.07.2009	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо скорочення строків кампанії з виборів Президента)
31.	5131	15.09.2009	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо особливостей порядку проведення виборів Президента України)

В) по референдумах:

№ з/п	Номер реєстрації	Дата реєстрації	Назва законопроекту
1.	0899	14.05.2002	Пропозиції Президента до Закону "Про всеукраїнський референдум"
2.	0938	14.05.2002	Проект Закону про референдуми Автономної Республіки Крим, місцеві референдуми та інші форми безпосереднього волевиявлення територіальної громади
3.	1154	17.07.2006	Проект Закону про місцевий референдум
4.	1200	27.07.2006	Проект Закону про всеукраїнський референдум
5.	3180	15.02.2007	Проект Закону про внесення доповнень до Закону України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" (щодо принципів участі громадян у референдумах)
6.	3240	28.02.2007	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про всеукраїнський та місцевий референдуми" (щодо зміни форми бюлетеня для голосування та порядку проведення голосування)
7.	3518	08.05.2007	Проект Закону про внесення змін та доповнень до Закону України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" (щодо можливості скасування прийнятого референдумом закону, іншого рішення з боку Верховної Ради або іншого органу відповідного рівня)
8.	1374-1	01.02.2008	Проект Закону про всеукраїнський референдум
9.	2504	16.05.2008	Проект Закону про внесення доповнень до Закону України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" (щодо принципів участі громадян у референдумах)
10	2693	24.06.2008	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" (щодо найменування і перейменування населених пунктів і районів)
11	3183	17.09.2008	Проект Закону про всеукраїнський референдум

**Експертна оцінка
впливу еволюції законодавства України про вибори і референдуми на
розробку засобів системної інформатизації та їх впровадження**

На підставі аналізу законодавства України про вибори та референдуми, а також проектів законодавчих актів з питань виборів, що були внесені на розгляд Верховної Ради України станом на серпень 2006 року і спрямовані на вдосконалення виборчої системи України, може бути зроблена оцінка їх впливу на процеси формалізації та алгоритмізації, тобто автоматизації, процедур виборчих і референдум них процесів:

Назва Закону України та його реквізити	Зміни до Закону України, законопроекти щодо внесення змін до чинного Закону України	Оцінка рівня впливу Закону України та змін до нього на системну інформатизацію виборчих процесів
Вибори Президента України		
Про вибори Президента України, № 1297-ХІІ від 05.07.1991, ВВР, 1991, № 33 ст. 448.		Впливає. Закон України здійснює головний вплив на визначення стратегії і тактики системної інформатизації виборчого процесу.
	Про доповнення до Закону Української РСР "Про вибори Президента Української РСР", № 1639-ХІІ від 09.10.1991, ВВР, 1991, № 48, ст. 662.	Не впливає.
	Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР "Про вибори Президента Української РСР", № 3997-ХІІ від 24.02.1994, ВВР, 1994, № 8, ст. 40.	Впливає. Це - нова редакція Закону України, яка здійснює головний вплив на необхідність та рівень корегування визначеної стратегії і тактики системної інформатизації виборчого процесу.
	Про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України", № 100/94-ВР від 13.07.1994, ВВР, 1994, № 33, ст. 298.	Не впливає.
Про вибори Президента України, № 474-ХІV від 05.03.1999, ВВР, 1999, № 14, ст. 81.		Впливає. Закон України здійснює головний вплив на визначення необхідності та рівня корегування визначеної стратегії і тактики системної інформатизації виборчого процесу.
	Про внесення змін до статті 14 Закону України "Про вибори	Впливає опосередковано.

	Президента України”, № 740-XIV від 16.06.1999, ВВР, 1999, № 28, ст. 237.	
	Про внесення змін до Закону України “Про вибори Президента України”, № 1021-XIV від 08.09.1999, ВВР, 1999, № 44, ст. 387.	Впливає.
	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про розформування Національної гвардії України” № 2171-III від 21.12.2000, ВВР, 2001, № 9, ст. 38.	Не впливає.
	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про Державну прикордонну службу України” № 662-IV від 03.04.2003, ВВР, 2003, № 27, ст. 209.	Не впливає.
	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України № 762-IV від 15.05.2003, ВВР, 2003, № 30, ст. 247.	Не впливає.
Про внесення змін до Закону України „Про вибори Президента України”, № 1630-IV від 18.03.2004, ВВР, 2004, № 20-21, ст. 291.		Впливає. Це - нова редакція Закону України, яка здійснює головний вплив на необхідність та рівень корегування визначеної стратегії і тактики системної інформатизації виборчого процесу.
	Офіційне тлумачення Закону України–Рішення Конституційного Суду № 3-рп/2005 від 24.03.2005.	Впливає опосередковано.
Про особливості застосування Закону України „Про вибори Президента України” при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року”, № 2221-IV від 08.12.2004, ВВР, 2004, № 52, ст. 566.		Не впливає у зв'язку із специфікою обставин прийняття Закону України, яка ніякого відношення до обраної стратегії і тактики не має відношення. (втратив чинність згідно з пунктом 1 розділу II „Прикінцеві положення” цього Закону).
	Про внесення змін до Закону України “Про вибори Президента України” при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року”, № 2228-IV від 14.12.2004, ВВР, 2005, № 4, ст. 102.	Не впливає у зв'язку із специфікою обставин прийняття Закону України, яка ніякого відношення до обраної стратегії і тактики не має відношення.
	Щодо визнання неконституційними окремих положень Закону України – Рішення Конституційного Суду	Не впливає.

	№ 22-рп/2004 від 24.12.2004 року.	
	Проект Закону про внесення змін до Закону України “Про вибори Президента України” (щодо заборони участі у предвиборчій агітації), реєстр. № 5533 від 18.05.2004 року.	Впливає опосередковано
	Проект Закону про внесення змін до Закону України “Про вибори Президента України” (щодо офіційних спостерігачів від громадських організацій), реєстр. № 5550 від 20.05.2004 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України “Про вибори Президента України” (щодо підрахунку голосів і встановлення результатів голосування), реєстр. № 5573 від 27.05.2004 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України “Про вибори Президента України” (щодо вдосконалення системи спостереження за виборчим процесом), реєстр. № 5706 від 29.06.2004 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення доповнення до Закону України “Про вибори Президента України” (щодо приміщень для голосування), реєстр. № 5757 від 06.07.2004 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України “Про вибори Президента України” (щодо порядку голосування на закордонних виборчих дільницях), реєстр. № 6007 від 26.07.2004 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України “Про вибори Президента України” (щодо іноземних офіційних спостерігачів), реєстр. № 6099 від 06.09.2004 року.	Не впливає.
	Проект Постанови про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України з питань моніторингу реалізації законодавства про вибори Президента України, реєстр. № 6101 від 06.09.2004 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України “Про вибори Президента України” (щодо відомостей про кандидата на пост Президента України), реєстр. № 6109 від 07.09.2004 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін	Впливає опосередковано

	до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо пропорційного представництва кандидатів на пост Президента України у діяльності виборчих комісій), реєстр. № 6240 від 07.10.2004 року.	
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо встановлення результатів виборів), реєстр. № 6242 від 11.10.2004 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін та доповнень до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо подання кандидатом на пост Президента України медичних довідок про стан здоров'я), реєстр. № 6266 від 19.10.2004 року.	Впливає опосередковано
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо документів необхідних для реєстрації кандидата), реєстр. № 6267 від 19.10.2004 року.	Впливає опосередковано
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо голосування за відкріпними посвідченнями), реєстр. № 6298 від 02.11.2004 року.	Впливає опосередковано
	Проект Закону про внесення доповнень та змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо унормування окремих положень), реєстр. № 6298-1 від 03.11.2004 року.	Впливає опосередковано
	Проект Закону про внесення доповнення до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо голосування за відкріпними посвідченнями), реєстр. № 6298-2 від 03.11.2004 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін та доповнень до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо спостерігачів на закордонних виборчих дільницях), реєстр. № 6312 від 04.11.2004 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо доповнення новими положеннями), реєстр. № 6334 від 15.11.2004 року.	Впливає опосередковано
	Пропозиції Президента до Закону "Про особливості застосування Закону України "Про вибори	Не впливає.

	Президента України" при повторному голосуванні 21 листопада 2004 року", реєстр. № 6348 від 03.12.2004 року.	
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо повторного голосування), реєстр. № 6365 від 27.11.2004 року.	Впливає опосередковано
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо уточнення норм Закону), реєстр. № 6372-1 від 29.11.2004 року.	Впливає опосередковано
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо уточнення норм Закону), реєстр. № 6372-2 від 03.12.2004 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо уточнення норм Закону), реєстр. № 6372-3 від 03.12.2004 року.	Впливає опосередковано
	Проект Закону про внесення зміни до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо знищення виборчої документації), реєстр. № 6372-4 від 04.12.2004 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін та доповнень до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо виборчого процесу у військових частинах та місцях позбавлення волі), реєстр. № 6540 від 21.01.2005 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо вимог до особи кандидата), реєстр. № 2222 від 30.11.2006	Не впливає
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо вдосконалення системи спостереження за процесом, який відбувається на виборчих перегонах), реєстр. № 4014 від 18.07.2007	Не впливає
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо обмеження у проведенні передвиборної агітації), реєстр. № 3529 від 23.12.2008	Не впливає
	Проект Закону про внесення змін	Впливає опосередковано

	до Закону України "Про вибори Президента України", реєстр. № 4440 від 22.05.2009	
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо збільшення розмірів грошової застави та кількості підписів на підтримку кандидатів), реєстр. № 4471 від 19.05.2009	Не впливає
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо скорочення строків кампанії з виборів Президента), реєстр. № 4789 від 10.07.2009	Не впливає
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо особливостей порядку проведення виборів Президента України), реєстр. № 5131 від 15.09.2009	Впливає опосередковано
Вибори народних депутатів України		
Про вибори народних депутатів Української РСР, № 8304-XI від 27.10.1989, ВВР, 1989, додаток до № 45, ст. 626. (Виборча система: мажоритарна)		Впливає. Закон України здійснює головний вплив на визначення стратегії і тактики системної інформатизації виборчого процесу.
	Постанова ВР УРСР „Про внесення змін до Закону Української РСР „Про вибори народних депутатів Української РСР”, № 689а-XII від 01.12.1991, ВВР, 1991, № 9, ст. 74.	Не впливає.
	Про визнання такими, що втратили чинність, деяких актів законодавства України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про громадянство України" № 2504-XII від 26.06.1992, ВВР, 1992, № 37, ст. 540.	Не впливає.
	Про доповнення статті 55 Закону Української РСР "Про вибори народних депутатів Української РСР", № 3254-XII від 04.06.1993, ВВР, 1993, № 28, ст. 295.	Не впливає.
Про вибори народних депутатів України, № 3623-XII від 18.11.1993, ВВР, 1993, № 48, ст. 455. (Виборча система: мажоритарна)		Впливає. Закон України здійснює головний вплив на визначення необхідності та рівня корегування визначеної стратегії і тактики системної інформатизації виборчого процесу.
	Про внесення змін і доповнень до законів України "Про вибори	Не впливає.

	народних депутатів України", "Про загальний військовий обов'язок і військову службу" та "Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів", № 325/94-ВР від 22.12.1994, ВВР, 1995, № 1, ст. 4.	
	Про внесення змін до частини першої статті 46 Закону України "Про вибори народних депутатів України", № 316/95-ВР від 13.09.1995, ВВР, 1995, № 30, ст. 237.	Не впливає.
	Про внесення змін до частини дев'ятої статті 23 та частини четвертої статті 36 Закону України "Про вибори народних депутатів України", № 334/95-ВР від 19.09.1995, ВВР, 1995, № 31, ст. 245.	Не впливає.
	Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про вибори народних депутатів України", № 87/96-ВР від 07.03.1996, ВВР, 1996, № 13, ст. 63.	Не впливає.
	Про внесення змін до статей 2 і 26 Закону України "Про вибори народних депутатів України", № 231/96-ВР від 06.06.1996, ВВР, 1996, № 33, ст. 157.	Впливає.
	Про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України", № 129/97-ВР від 05.03.1997, ВВР, 1997, № 18, ст. 129.	Не впливає.
	Про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України", № 133/97-ВР від 06.03.1997, ВВР, 1997, № 18, ст. 132.	Не впливає.
Про вибори народних депутатів України, № 541/97-ВР від 24.09.1997, ВВР, 1997, № 43, ст. 280. (Виборча система: змішана)		Впливає. Закон України здійснює головний вплив на визначення необхідності та рівня корегування визначеної стратегії і тактики системної інформатизації виборчого процесу.
	Про внесення змін до статті 34 Закону України "Про вибори народних депутатів України", № 715/97-ВР від 11.12.1997, ВВР, 1998, № 5, ст. 16.	Не впливає.
	Про внесення змін до статті 39 Закону України "Про вибори народних депутатів України", № 783/97-ВР від 25.12.1997, ВВР, 1998, № 5, ст. 18.	Впливає.

	Про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України", № 801/97-ВР від 30.12.1997, ВВР, 1998, № 5, ст. 19.	Впливає.
	Щодо визнання неконституційними окремих положень Закону України – Рішення Конституційного Суду № 1-рп/98 від 26.02.98.	Впливає.
	Про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України", № 130/98-ВР від 03.03.1998, ВВР, 1998, № 10, ст. 38.	Не впливає.
	Закон продовжує діяти, за винятком окремих положень, що втратили чинність відповідно до пункту 8 Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 1998 року згідно з Постановою ВР № 135/98-ВР від 03.03.98.	Впливає.
	Про внесення змін до статті 7 Закону України "Про вибори народних депутатів України", № 194/98-ВР від 24.03.1998, ВВР, 1998, № 14, ст. 62.	Не впливає.
	Офіційне тлумачення до Закону України – Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/98 від 25.03.98.	Впливає.
	Про внесення змін до статті 50 Закону України "Про вибори народних депутатів України", № 1668-III від 20.04.2000, ВВР, 2000, № 30, ст. 234.	Впливає.
	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про розформування Національної гвардії України" № 2171-III від 21.12.2000, ВВР, 2001, № 9, ст. 38.	Не впливає.
Про вибори народних депутатів України, № 2766-III від 18.10.2001, ВВР, 2001, № 51-52, ст. 265. (Виборча система: змішана)		Впливає. Закон України здійснює головний вплив на визначення необхідності та рівня корегування визначеної стратегії і тактики системної інформатизації виборчого процесу.
	Про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України", № 2977-III від 17.01.2002, ВВР, 2002, № 9, ст. 69.	Впливає.
	Щодо визнання конституційними окремих положень Закону України – Рішення Конституційного Суду	Не впливає.

	№ 2-рп/2002 від 30.01.2002.	
	щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 43 Закону України "Про вибори народних депутатів України" (справа про виборчу заставу)- Рішення Конституційного Суду № 13-рп/2003 від 03.07.2003.	Не впливає.
	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державного фінансування політичних партій в Україні № 1349-IV від 27.11.2003, ВВР, 2004, № 15, ст. 218.	Впливає.
	Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів та інших актів Верховної Ради України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про статус народного депутата України" № 1519-IV від 19.02.2004, ВВР, 2004, № 23, ст. 320.	Впливає.
	Закон втратив чинність, крім положень Закону, які регулюють порядок заміщення депутатів, обраних у багатомандатному окрузі, які вибули. Зазначені положення Закону втрачають чинність з 1 березня 2006 року на підставі Закону № 1665- IV від 25.03.2004, ВВР, 2004, № 27-28, ст. 166.	Не впливає.
	Закон втратив чинність, крім частини сьомої статті 15 та статті 81 цього Закону, які втрачають чинність з дня проведення чергових виборів народних депутатів України 2006 року на підставі Закону № 2777- IV від 07.07.2005, ВВР, 2005, № 38-39, ст. 449.	Не впливає.
Про вибори народних депутатів України, № 1665-IV від 25.03.2004, ВВР, 2004, № 27-28, ст. 366. (Виборча система: пропорційна)		Впливає. Закон України здійснює головний вплив на визначення необхідності та рівня корегування визначеної стратегії і тактики системної інформатизації виборчого процесу.
	Про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України", № 2777- IV від 07.07.2005, ВВР, 2005, № 38-39, ст. 449.	Впливає. Це - нова редакція Закону України, яка здійснює головний вплив на необхідність та рівень корегування визначеної стратегії і тактики системної

		інформатизації виборчого процесу. (Виборча система: пропорційна)
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України", реєстр. № 6531-2 від 28.04.2005 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо строків проведення виборів), реєстр. № 7008 від 26.01.2005 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо строків проведення повторних та проміжних виборів), реєстр. № 7008-1 від 22.02.2005 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо строків проведення повторних та проміжних виборів), реєстр. № 7008-2 від 01.03.2005 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо оприлюднення результатів екзит-полів), реєстр. № 7011 від 27.01.2005 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо однакових виборчих можливостей партій (блоків), реєстр. № 7428 від 25.04.2005 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо підвищення ефективності роботи виборчих комісій), реєстр. № 7575 від 31.05.2005 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо відсотків визначення результатів голосування), реєстр. № 8041 від 25.08.2005 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо відсотків визначення результатів голосування), реєстр. № 8041-1 від 29.08.2005 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін	Не впливає.

	до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо відсотків визначення результатів голосування), реєстр. № 8041-2 від 01.09.2005 року.	
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо збільшення прохідного бар'єру), реєстр. № 8041-3 від 06.10.2005 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо відсотків визначення результатів голосування), реєстр. № 8041-4 від 29.11.2005 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо забезпечення діяльності засобів масової інформації), реєстр. № 8313 від 20.10.2005 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо діяльності засобів масової інформації), реєстр. № 8313-1 від 31.10.2005 року.	Впливає.
	Проект Закону про призупинення дії окремих положень Закону України "Про вибори народних депутатів України" щодо діяльності засобів масової інформації під час виборчого процесу, реєстр. № 8313-2 від 31.10.2005 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо передвиборної агітації), реєстр. № 8313-3 від 01.11.2005 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо терміну обмеження внесення поправок до Закону), реєстр. № 8313-5 від 11.11.2005 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо розподілу мандатів), реєстр. № 8323 від 20.10.2005 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо порядку утворення територіальних виборчих округів), реєстр. № 8465	Впливає.

	від 16.11.2005 року.	
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо терміну обмеження внесення поправок до Закону), реєстр. № 8551 від 08.12.2005 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо уточнення положень), реєстр. № 8633 від 21.12.2005 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо черговості у виборчому списку), реєстр. № 8673 від 29.12.2005 року.	Впливає.
	Проект Закону про вибори народних депутатів України, реєстр. № 9063 від 09.0.2006 року.	Впливає.
	Проект Постанови про інформацію президента Національної телекомпанії України про використання коштів Державного бюджету України та коштів від рекламних прибутків, про правомірність продажу права на розміщення реклами на Першому національному телеканалі компанії "Пріоритет", а також про виконання НТКУ норм Закону України "Про вибори народних депутатів України", реєстр. № 9135 від 17.02.2006 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо встановлення результатів виборів депутатів), реєстр. № 9126 від 13.03.2006 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо прохідного бар'єру та відшкодування витрат партій), реєстр. № 1100 від 30.06.2006 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо прохідного бар'єру), реєстр. № 1100-1 від 18.07.2006 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо прохідного бар'єру), реєстр. № 1100-2 від 27.07.2006 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін і	Не впливає.

	доповнень до статті 57 Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо відвернення гендерної дискримінації при формуванні виборчих списків), реєстр. № 2416 від 26.10.2006 року.	
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо ведення передвиборчої агітації та оприлюднення ЗМІ компрометуючої інформації), реєстр. № 2726 від 13.12.2006 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо строків позачергових виборів), реєстр. № 3462 від 11.04.2007 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо подання кандидатами у народні депутати України довідок про стан їх психічного здоров'я), реєстр. № 3502 від 27.04.2007 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо формування округів), реєстр. № 3530 від 15.05.2007 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" та деяких інших законодавчих актів України (щодо порядку проведення позачергових виборів до Верховної Ради України та заміщення народних депутатів України, повноваження яких були достроково припинені), реєстр. № 3606 від 31.05.2007 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" та деяких інших законодавчих актів України (щодо порядку проведення позачергових виборів до Верховної Ради України та заміщення народних депутатів України, повноваження яких були достроково припинені), реєстр. № 3606-1 від 01.06.2007 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до статті 9 Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо дострокового	Не впливає.

	припинення повноважень), реєстр. № 3607 від 31.05.2007 року.	
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" та деяких інших законодавчих актів України (щодо прохідного бар'єру), реєстр. № 3703 від 20.06.2007 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо запровадження пропорційної виборчої системи з відкритими списками кандидатів), реєстр. № 3720 від 25.06.2007 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо порядку прийняття рішення про реєстрацію обраного народного депутата України), реєстр. № 1278 від 25.12.2007 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо обмеження термінів перебування народного депутата у складі Верховної Ради та зміни порядку формування виборчих списків), реєстр. № 2093 від 19.02.2008 року.	Впливає.
	Проект Закону про вибори народних депутатів України, реєстр. № 2097 від 19.02.2008 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо відсотків визначення результатів голосування), реєстр. № 2345 від 08.04.2008 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо мови), реєстр. № 2561 від 23.05.2008 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо прохідного бар'єру), реєстр. № 3109 від 03.09.2008 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо прохідного бар'єру), реєстр. № 3109-1 від 30.09.2008 року.	Не впливає.

	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо вдосконалення окремих положень), реєстр. № 3150 від 15.09.2008 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо вдосконалення виборчих процедур), реєстр. № 3186 від 09.10.2008 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін та доповнень до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо запровадження пропорційної виборчої системи з відкритими списками кандидатів у депутати), реєстр. № 3209 від 24.09.2008 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо голосування та встановлення результатів виборів), реєстр. № 3210 від 08.04.2008 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо організації позачергових виборів до Верховної Ради України), реєстр. № 3294-1 від 27.10.2008 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо проведення повторного підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці), реєстр. № 3331 від 31.10.2008 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо запровадження пропорційної виборчої системи з перевагами), реєстр. № 3441 від 04.12.2008 року.	Впливає.
	Проект Закону про вибори народних депутатів України, реєстр. № 3468 від 11.12.2008	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо повернення до пропорційно-мажоритарної системи виборів), реєстр. № 3684 від 30.01.2009 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін	Впливає.

	до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо відкритості виборчих списків кандидатів у народні депутати), реєстр. № 4357 від 14.04.2009 року.	
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо проведення виборів у два тури), реєстр. № 4371 від 15.04.2009 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України", реєстр. № 4499 від 19.05.2009 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (щодо вилучення виборчих блоків політичних партій із суб'єктів виборчого процесу), реєстр. № 4799 від 09.07.2009 року.	Не впливає.
Вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів		
Про вибори до місцевих Рад народних депутатів Української РСР, № 4830-IX від 27.06.1979, ВВР, 1979, № 28, ст. 359. (Виборча система: мажоритарна)		Впливає. Закон України здійснює головний вплив на визначення стратегії і тактики системної інформатизації виборчого процесу.
	Указ Президії ВР УРСР № 3687-XI від 12.03.1987, ВВР, 1997, № 12, ст. 223.	Не впливає.
Про вибори до місцевих Рад народних депутатів Української РСР, № 8305-XI від 27.10.1989, ВВР, 1989, № 45, ст. 627. (Виборча система: мажоритарна)		Впливає. Закон України здійснює головний вплив на визначення необхідності та рівня корегування визначеної стратегії і тактики системної інформатизації виборчого процесу.
	Про визнання такими, що втратили чинність, деяких актів законодавства України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про громадянство України" № 2504-XII від 26.06.1992, ВВР, 1992, № 37, ст. 540.	Не впливає.
Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних Рад, № 3996-XII від 24.02.1994, ВВР, 1994,		Впливає. Закон України здійснює головний вплив на визначення необхідності та рівня корегування визначеної

№ 8, ст. 38. (Виборча система: мажоритарна)		стратегії і тактики системної інформатизації виборчого процесу.
	Про внесення змін і доповнень до Закону України „Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних Рад” № 60/94-ВР від 17.06.1994, ВВР 1994, № 25, ст. 200.	Не впливає.
	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення ставок і зборів у співвідношенні з розміром неоподаткованого мінімуму доходів громадян № 54/96-ВР від 20.02.1996, ВВР 1996, № 9, ст. 44.	Не впливає.
Про вибори депутатів місцевих рад і сільських, селищних, міських голів, № 14/98-ВР від 14.01.1998, ВВР, 1998, № 3-4, ст. 15. (Виборча система: мажоритарна)		Впливає. Закон України здійснює головний вплив на визначення необхідності та рівня корегування визначеної стратегії і тактики системної інформатизації виборчого процесу.
	Про внесення змін до Закону України „Про вибори депутатів місцевих рад і сільських, селищних, міських голів” № 431-XIV від 16.02.1999, ВВР, 1999, № 15, ст. 85.	Не впливає.
	Про внесення змін до Закону України „Про вибори депутатів місцевих рад і сільських, селищних, міських голів” № 3014-III від 07.02.2002, ВВР, 2002, № 24, ст. 165.	Не впливає.
	Щодо визнання неконституційними окремих положень Закону України – Рішення Конституційного Суду № 17-рп/2003 від 23.10.2003.	Не впливає.
Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, 118/98-ВР від 12.02.1998, ВВР, 1998, № 6-7, ст. 24. (Виборча система: мажоритарна)		Впливає. Закон України здійснює головний вплив на визначення стратегії і тактики системної інформатизації виборчого процесу.
	Про внесення змін до Закону України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим” № 134/98-ВР від 03.03.1998, ВВР, 1998, 8, ст. 29.	Не впливає.
	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про розформування	Не впливає.

	Національної гвардії України" № 2171-III від 21.12.2000, ВВР, 2001, № 9, ст. 38.	
	Про внесення змін до Закону України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим” № 2979-III від 17.01.2002, ВВР, 2002, № 17, ст. 123.	Не впливає.
	Щодо визнання неконституційними окремих положень Закону України – Рішення Конституційного Суду № 9-рп/2003 від 17.04.2003.	Впливає.
	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про Державну прикордонну службу України" № 662-IV від 03.04.2003, ВВР, 2003, № 27, ст. 209.	Не впливає.
Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів № 1667- IV від 06.04.2004, ВВР, 2004, № 30- 31, ст. 382. (Виборча система: мажоритарна в частині виборів депутатів сільських, селищних рад та сільських, селищних, міських голів; пропорційна в частині виборів депутатів міських, районних у містах, районних, обласних рад та м. Києва і Севастополя, а також депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим)		Впливає. Закон України здійснює головний вплив на визначення стратегії і тактики системної інформатизації виборчого процесу.
	Кодекс адміністративного судочинства України № 2747- IV від 06.07.2005, ВВР, 2005, № 35-36, ст. 446.	Не впливає.
	Про внесення змін до Закону України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” № 3253-IV від 21.12.2005, ВВР, 2006, № 5-6, ст. 75.	Впливає.
	Про внесення змін до деяких законів України щодо часу проведення голосування № 3368-IV від 19.01.2006, ВВР, 2006, № 10-11, ст. 97	Не впливає.
	Про внесення змін до деяких законів України № 3437-IV від	Не впливає.

	09.02.2006, ВВР, 2006, № 10-11, ст. 98.	
	Про внесення змін до деяких законів України № 3519-IV від 14.03.2006, ВВР, 2006, № 33, ст. 284.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо офіційних спостерігачів від громадських організацій), реєстр. № 5549 від 20.05.2004 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо уточнення окремих положень), реєстр. № 6012 від 28.07.2004 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо уточнення окремих положень), реєстр. № 6012-1 від 04.03.2005 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо зміни строків їх призначення), реєстр. № 7065 від 14.02.2005 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо строків проведення виборів), реєстр. № 7065-1 від 28.11.2005 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо уточнення деяких положень), реєстр. № 7440 від 27.04.2005 року.	Не впливає.

Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо зміни основних засад місцевих виборів), реєстр. № 7603 від 02.06.2005 року.	Впливає.
Проект Закону про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, реєстр. № 7806 від 12.07.2005 року.	
Проект Закону про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, реєстр. № 7806-1 від 27.09.2005 року.	Впливає.
Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо відсотків визначення результатів виборів), реєстр. № 8069 від 02.09.2005 року.	Не впливає.
Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів", реєстр. № 8096 від 06.09.2005 року.	Не впливає.
Проект Закону про внесення до частини другої статті 9 Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо додаткових кваліфікаційних вимог до кандидатів), реєстр. № 8235 від 04.10.2005 року.	Не впливає.
Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад, та сільських, селищних, міських голів" (щодо черговості у виборчому списку), реєстр. № 8259 від 14.10.2005 року.	Не впливає.
Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради	Не впливає.

Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад, та сільських, селищних, міських голів" (щодо черговості кандидатів у депутати у виборчому списку), реєстр. № 8259-1 від 14.11.2005 року.	
Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо розподілу депутатських мандатів), реєстр. № 8276 від 31.10.2005 року.	Не впливає.
Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо уможливлення друку виборчих бюлетенів мовами національних меншин), реєстр. № 8558 від 12.12.2005 року.	Впливає.
Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо часу голосування), реєстр. № 9007 від 30.01.2006 року.	Не впливає.
Проект Закону про внесення змін до статті 82 Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо державного фінансування повторних виборів), реєстр. № 1030 від 01.06.2006 року.	Не впливає.
Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо загального складу місцевих рад), реєстр. № 3094 від 06.02.2007 року.	Не впливає.
Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо особливостей виборів міських голів	Впливає.

	та проведення повторного голосування на місцевих виборах), реєстр. № 1060 від 14.03.2008 року.	
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо особливостей виборів міських голів), реєстр. № 1060-1 від 04.12.2007 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо виборів міських голів), реєстр. № 1060-3 від 23.01.2008 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо загального складу органів місцевого самоврядування), реєстр. № 1134 від 06.12.2007 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо підвищення відповідальності членів виборчих комісій), реєстр. № 2070 від 14.02.2008 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів", реєстр. № 2270 від 25.03.2008	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів", реєстр. № 2270-1 від 25.03.2008 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських,	Впливає.

	селищних, міських голів", реєстр. № 2270-2 від 11.04.2008 року.	
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо обрання міських голів за мажоритарною системою абсолютної більшості), реєстр. № 2270-3 від 15.04.2008 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до статті 9 Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо права бути обраним сільським, селищним, міським головою), реєстр. № 2271 від 12.09.2008 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо обмеження строку перебування на посаді міського голови), реєстр. № 2539 від 22.05.2008 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо мови), реєстр. № 2544 від 23.05.2008 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо обрання міських голів у два тури), реєстр. № 3051 від 13.03.2009 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо обрання міських голів за мажоритарною системою абсолютної більшості), реєстр. № 3051-1 від 19.03.2009 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін	Не впливає.

	до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо реалізації права національних громадських об'єднань висувати своїх кандидатів у депутати), реєстр. № 3293 від 13.10.2008 року.	
	Проект Закону про внесення зміни до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо одночасності проведення виборів), реєстр. № 3627 від 16.01.2009 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо обрання міських голів у містах із населенням понад 100 тисяч мешканців у два тури), реєстр. № 4185 від 12.03.2009 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до статті 88 Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" щодо інформування виборців про правопорушення кандидатів, реєстр. № 4237 від 19.03.2009 року.	Впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (щодо вилучення виборчих блоків політичних партій із суб'єктів виборчого процесу), реєстр. № 4800 від 09.07.2009 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів", реєстр. № 5098 від 04.09.2009 року.	Не впливає.
Всеукраїнський та місцевий референдуми		
Про всеукраїнський та місцевий референдуми, № 1286-ХІІ від 03.07.1991, ВВР, 1991, N 33,		Впливає. Закон України здійснює головний вплив на

ст.443.		визначення стратегії і тактики системної інформатизації референдумного процесу та рівня його уніфікації з виборчими процесами.
	Про внесення змін та доповнень до Закону України „Про всеукраїнський та місцеві референдуми”, № 2481 – ХІІ від 19.06. 1992, ВВР, 1992, N 35, ст.515.	Не впливає.
	Пропозиції Президента до Закону "Про всеукраїнський референдум", реєстр. № 0899 від 14.05.2002 року.	Впливає. Проект Закону України та пропозиції Президента України здійснюють головний вплив на визначення стратегії і тактики системної інформатизації референдумного процесу та рівня його уніфікації з виборчими процесами.
	Проект Закону про референдуми Автономної Республіки Крим, місцеві референдуми та інші форми безпосереднього волевиявлення територіальної громади, реєстр. № 0938 від 14.05.2002 року.	Впливає. Проект Закону України здійснює головний вплив на визначення стратегії і тактики системної інформатизації референдумного процесу та рівня його уніфікації з виборчими процесами.
	Проект Закону про місцевий референдум, реєстр. № 1154 від 17.07.2006 року.	Впливає. Проект Закону України здійснює головний вплив на визначення стратегії і тактики системної інформатизації референдумного процесу та рівня його уніфікації з виборчими процесами.
	Проект Закону про всеукраїнський референдум, реєстр. № 1200 від 27.07.2006 року.	Впливає. Проект Закону України здійснює головний вплив на визначення стратегії і тактики системної інформатизації референдумного процесу та рівня його уніфікації з виборчими процесами.
	Проект Закону про територіальну організацію виборів і референдумів в Україні, реєстр. № 2863 від 10.01.2007 року.	Впливає. Проект Закону України здійснює головний вплив на визначення стратегії і тактики системної інформатизації референдумного процесу та

		рівня його уніфікації з виборчими процесами.
	Проект Закону про внесення доповнень до Закону України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" (щодо принципів участі громадян у референдумах), реєстр. № 3180 від 15.02.2007 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про всеукраїнський та місцевий референдуми" (щодо зміни форми бюлетеня для голосування та порядку проведення голосування), реєстр. № 3240 від 28.02.2007 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін та доповнень до Закону України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" (щодо можливості скасування прийнятого референдумом закону, іншого рішення з боку Верховної Ради або іншого органу відповідного рівня), реєстр. № 3518 від 08.05.2007 року.	Не впливає.
	Проект Закону про всеукраїнський референдум, реєстр. № 1374-1 від 01.02.2008 року.	Впливає. Проект Закону України здійснює головний вплив на визначення стратегії і тактики системної інформатизації референдумного процесу та рівня його уніфікації з виборчими процесами.
	Проект Закону про місцевий референдум, реєстр. № 2004 від 24.09.2008 року.	Впливає. Проект Закону України здійснює головний вплив на визначення стратегії і тактики системної інформатизації референдумного процесу та рівня його уніфікації з виборчими процесами.
	Проект Закону про внесення доповнень до Закону України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" (щодо принципів участі громадян у референдумах), реєстр. № 2504 від 16.05.2008 року.	Не впливає.
	Проект Закону про територіальну організацію виборів і референдумів в Україні, реєстр. № 2630 від 11.06.2008 року.	Впливає. Проект Закону України здійснює головний вплив на визначення стратегії і тактики системної інформатизації референдумного процесу та рівня його уніфікації з виборчими процесами.

	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" (щодо найменування і перейменування населених пунктів і районів), реєстр. № 2693 від 24.06.2008 року.	Не впливає.
	Проект Закону про всеукраїнський референдум, реєстр. № 3183 від 17.09.2008 року.	Впливає. Проект Закону України здійснює головний вплив на визначення стратегії і тактики системної інформатизації референдумного процесу та рівня його уніфікації з виборчими процесами.
	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2009 рік" (щодо проведення всеукраїнського референдуму щодо змін до Конституції України), реєстр. № 4291 від 31.03.2009 року.	Не впливає.
	Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо проведення всеукраїнського та місцевих референдумів, реєстр. № 4299 від 01.04.2009 року.	Впливає. Проект Закону України здійснює головний вплив на визначення стратегії і тактики системної інформатизації референдумного процесу та рівня його уніфікації з виборчими процесами.

Додаток 10

Основні складові законодавчого опису виборчого процесу
у залежності від їх типів і видів з урахування виборчої системи

Складова законодавчого опису виборчого процесу	Вибори народних депутатів України ⁶	Вибори Президента України ⁷	Місцеві вибори ⁸
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	X	X	X
Основні засади виборів	X (пропорційна система виборів [далі -ПСВ])	X (мажоритарна система виборів [далі -МСВ])	X (МСВ – для виборів депутатів сільських, селищних рад, а також для сільських, селищних, міських голів. ПСВ – для виборів на решту виборних посад)
Загальне виборче право	X	X	X
Рівне виборче право	X	X	X
Пряме виборче право	X	X	X
Добровільність участі у виборах	X	X	-
Вільні вибори	X	X	X
Таємне голосування	X	X	X
Особисте голосування	X	X	X
Право бути обраним	X	X	X

⁶ Закон України „Про вибори народних депутатів України” № 1665-IV від 25.03.2004, ВВР, 2004, N 27-28, ст.366 в редакції Закону N 2777-IV від 07.07.2005, ВВР, 2005, N 38-39, ст.449 та внесеними змінами згідно:
- Кодексу N 2747-IV від 06.07.2005, ВВР, 2005, N 35-36, ст.446;
- Законів N 2777-IV від 07.07.2005, ВВР, 2005, N 38-39, ст.449; N 3099-IV від 17.11.2005, ВВР, 2005, N 52, ст.566; N 3368-IV від 19.01.2006, ВВР, 2006, N 10-11, ст.97; N 3437-IV від 09.02.2006, ВВР, 2006, N 10-11, ст.98; N 3519-IV від 14.03.2006, ВВР, 2006, N 33, ст.285; N 1114-V від 01.06.2007, ВВР, 2007, N 28, ст.383; N 1254-VI від 14.04.2009, ВВР, 2009, N 36-37, ст.511.
- Рішення Конституційного Суду N 10-рп/2008 від 22.05.2008.

⁷ Закон України „Про вибори Президента України” № 474-XIV від 05.03.1999, ВВР, 1999, N 14, ст.81 в редакції N 1630-IV від 18.03.2004, ВВР, 2004, N 20-21, ст.291 та внесеними змінами згідно із Законами:
N 740-XIV від 16.06.99, ВВР, 1999, N 28, ст.237; N 1021-XIV від 08.09.99, ВВР, 1999, N 44, ст.387;
N 2171-III від 21.12.2000, ВВР, 2001, N 9, ст.38; N 662-IV від 03.04.2003, ВВР, 2003, N 27, ст.209;
N 762-IV від 15.05.2003, ВВР, 2003, N 30, ст.247; N 1254-VI від 14.04.2009, ВВР, 2009, N 36-37, ст.511;
N 1616-VI від 21.08.2009.

⁸ Закон України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” №1667-IV від 06.04.2004, (ВВР), 2004, N 30-31, ст.382 із змінами, внесеними згідно:
- Кодексу N 2747-IV від 06.07.2005, ВВР, 2005, N 35-36, ст.446;
- Законів N 3253-IV від 21.12.2005, ВВР, 2006, N 5-6, ст.75; N 3368-IV від 19.01.2006, ВВР, 2006, N10-11, ст.97; N 3437-IV від 09.02.2006, ВВР, 2006, N 10-11, ст.98; N 3519-IV від 14.03.2006, ВВР, 2006, N 33, ст.285; N 602-V від 12.01.2007, ВВР, 2007, N 13, ст.134; N 806-VI від 25.12.2008, ВВР, 2009, N 19, ст.260; N 1134-VI від 17.03.2009, ВВР, 2009, N 30, ст.424; N 1254-VI від 14.04.2009, ВВР, 2009, N 36-37, ст.511.

Право висування кандидатів у депутати	X	X	X
Виборчий процес (засади виборчого процесу)	X	X	X
Суб'єкти виборчого процесу	X	X	X
Публічність і відкритість виборчого процесу	X	X	X
Законодавство про вибори	X	-	X
ВИДИ ВИБОРІВ, ПОРЯДОК І СТРОКИ ЇХ ПРИЗНАЧЕННЯ І ПРОВЕДЕННЯ	X	X (крім видів виборів)	X
Види виборів та порядок їх призначення	X	X	X
Строки проведення виборів	X	X	-
Строки призначення місцевих виборів	-	-	X
Порядок обчислення строків	X	X	-
Визначення загального складу місцевих рад, Верховної Ради Автономної Республіки Крим	-	-	X
ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВИБОРІВ	X	X	-
ВИБОРЧІ ОКРУГИ І ВИБОРЧІ ДІЛЬНИЦІ	-	-	X
Загальнодержавний і територіальні виборчі округи	X	X	-
Виборчі округи	-	-	X
Виборчі дільниці	X	X	X
Звичайні виборчі дільниці	X	-	-
Спеціальні виборчі дільниці	X	-	-
Закордонні виборчі дільниці	X	-	-
Оприлюднення рішень про утворення виборчих дільниць	X	-	-
ВИБОРЧІ КОМІСІЇ	X	X	X
Система виборчих комісій	X	X	X
Статус виборчих комісій	X	X	X
Вимоги до членів окружної чи дільничної виборчої комісії (виборчих комісій)	X	-	X
Порядок утворення окружної виборчої комісії	X	X	-
Порядок формування територіальних виборчих комісій	-	-	X
Порядок утворення дільничної виборчої комісії звичайної чи спеціальної виборчої дільниці	X	X	-
Порядок утворення дільничної виборчої комісії	-	-	X
Порядок утворення дільничної виборчої комісії закордонної виборчої дільниці	X	-	-
Повноваження Центральної виборчої комісії	X	X	X
Повноваження окружної (територіальної) виборчої комісії	X	X	X

Повноваження дільничної виборчої комісії	X	X	X
Організація роботи виборчих комісій	X	X	X
Право присутності на засіданні комісії	X	-	-
Документування діяльності виборчої комісії	X	-	-
Статус члена виборчої комісії	X	X	X
Дострокове припинення повноважень складу виборчої комісії або члена виборчої комісії	X	X (без вказівки достроковості)	X (без вказівки достроковості)
Набуття та припинення окружної виборчою комісією статусу юридичної особи	X	-	-
Оплата праці членів виборчої комісії та осіб, які залучаються до роботи у комісії	-	-	X
СПИСКИ ВИБОРЦІВ	X	X	X
Порядок складання загальних списків виборців	X	-	-
Порядок складання списків виборців	-	-	X
Порядок уточнення загального списку виборців	X	-	-
Порядок складання списків виборців для звичайних виборчих дільниць	X	X	-
Порядок уточнення попереднього списку виборців на звичайній виборчій дільниці	-	X	-
Відкріпні посвідчення на право голосу на виборах	X	-	-
Порядок ознайомлення виборців із списком виборців на звичайній виборчій дільниці та оскарження помилок у списку виборців	X	X	X
Порядок прийняття рішень про внесення змін до списку виборців на звичайній виборчій дільниці	X	-	X
Порядок внесення змін до списку виборців на звичайній виборчій дільниці	X	X	X
Порядок складання та уточнення списку виборців на спеціальних виборчих дільницях	X	X	-
Особливості порядку уточнення списку виборців на спеціальній виборчій дільниці	-	-	X
Складання списків виборців на спеціальних виборчих дільницях	-	-	X
Порядок складання та уточнення списку виборців на закордонних виборчих дільницях	X	X	-
Список виборців для повторного голосування	-	X	-
ФІНАНСОВЕ ТА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	X	X	X

ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ			
Фінансування виборів	X	X	X
Фінансове забезпечення підготовки і проведення виборів за рахунок коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку та проведення виборів	X	X	-
Фінансове забезпечення підготовки і проведення виборів депутатів та сільських, селищних, міських голів за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету, отриманих як цільова субвенція з Державного бюджету України	-	-	X
Оплата праці членів виборчої комісії та осіб, які залучаються до роботи у комісії	X	X	
Виборчий фонд (партії (блоку)/кандидата на виборну посаду)	X	X	-
Виборчий фонд місцевої організації партії (блоку), кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидата у депутати в одномандатному окрузі	-	-	X
Розпорядники виборчого фонду партії (блоку)	X	X	-
Розпорядники виборчого фонду місцевої організації партії (блоку), кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови	-	-	X
Формування виборчого фонду (партії (блоку)/кандидата на виборну посаду) та використання його коштів	X	X	X
Матеріально-технічне забезпечення підготовки і проведення виборів на виборні посади	X	X	X
ВИСУВАННЯ І РЕЄСТРАЦІЯ КАНДИДАТІВ	X	X	-
ВИСУВАННЯ КАНДИДАТІВ У ДЕПУТАТИ ТА КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СІЛЬСЬКОГО, СЕЛИЩНОГО, МІСЬКОГО ГОЛОВИ	-	-	X
РЕЄСТРАЦІЯ КАНДИДАТІВ У ДЕПУТАТИ ТА КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СІЛЬСЬКОГО, СЕЛИЩНОГО, МІСЬКОГО ГОЛОВИ	-	-	X
Загальний порядок висунування кандидатів	X (ПСВ)	X (МСВJ)	X
Висунування кандидатів місцевою організацією партії (блоком)	-	-	X
Порядок утворення виборчого блоку	X	X	-

Порядок утворення виборчого блоку місцевих організацій партій	-	-	X
Порядок висування кандидатів	X (висування здійснюється виключно партіями (блоками))	X (розподіляються процеси висування партіями (блоками) та само висування)	-
Умови реєстрації кандидатів	X	X	-
Умови реєстрації кандидатів у депутати у багатомандатному окрузі	-	-	X
Умови реєстрації кандидатів у депутати в одномандатному окрузі	-	-	X
Умови реєстрації кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови	-	-	X
Грошова застава	X	X	-
Збір підписів виборців на підтримку кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидата у депутати в одномандатному окрузі та виборчого списку місцевої організації партії (блоку)	-	-	X
Підписний лист	-	-	X
Порядок збирання та передачі підписів виборців до виборчих комісій	-	-	X
Порядок врахування підписів виборців	-	-	X
Декларація про майно та доходи кандидата	X	X	X
Порядок реєстрації кандидатів	X	X	-
Порядок реєстрації кандидатів у депутати в багатомандатному окрузі	-	-	X
Порядок реєстрації кандидатів у депутати в одномандатному окрузі	-	-	X
Порядок реєстрації кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови	-	-	X
Відмова в реєстрації кандидата (кандидатів)	X	X	X
Зміни у складі виборчого блоку партій	X	X	-
Скасування реєстрації кандидата (кандидатів)	X	X	X
ПЕРЕДВИБОРНА АГІТАЦІЯ	X	X	X
Строки проведення передвиборної агітації	X	X	-
Строки, форми і умови проведення передвиборної агітації	-	-	X
Форми і засоби передвиборної агітації	X	X	-
Інформаційні плакати та матеріали передвиборної агітації	X	X	-
Загальний порядок використання засобів масової інформації	X	X	X
Порядок використання електронних	X	X	X

(аудіовізуальних) засобів масової інформації			
Процедура і строки проведення передвиборних теледебатів	-	X	-
Порядок використання друківаних засобів масової інформації	X	X	X
Виготовлення і порядок розміщення друківаних інформаційних та агітаційних матеріалів	-	-	X
Проведення публічних заходів для ведення передвиборної агітації	-	-	X
Обмеження щодо ведення передвиборної агітації	X	X	X
ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАРТІЙ (БЛОКІВ), КАНДИДАТІВ НА ВИБОРНІ ПОСАДИ, ОФІЦІЙНИХ СПОСТЕРІГАЧІВ	X	X	-
ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПАРТІЙ (БЛОКІВ), ЇХ ПРЕДСТАВНИКІВ ТА УПОВНОВАЖЕНИХ ОСІБ, ОФІЦІЙНИХ СПОСТЕРІГАЧІВ, КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СІЛЬСЬКОГО, СЕЛИЩНОГО, МІСЬКОГО ГОЛОВИ, КАНДИДАТІВ У ДЕПУТАТИ ТА ЇХ ДОВІРЕНИХ ОСІБ	-	-	X
Гарантії діяльності партій (блоків) у виборчому процесі	X	-	-
Гарантії діяльності місцевих організацій партій (блоків), їх представників та уповноважених осіб у територіальних виборчих комісіях	-	-	X
Гарантії діяльності кандидатів	X	X	X
Уповноважені представники кандидатів на пост Президента України	-	X	-
Довірені особи кандидата на пост Президента України	-	X	-
Довірені особи кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидатів у депутати в одномандатних округах	-	-	X
Офіційні спостерігачі	X	X	X
Офіційні спостерігачі від партій (блоків), які висунули кандидатів на виборні посади, кандидатів на пост Президента України	X	X	-
Офіційні спостерігачі від місцевих організацій партій (блоків), кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидатів у депутати в одномандатних округах	-	-	X

Офіційні спостерігачі від громадських організацій	X	-	-
Офіційні спостерігачі від іноземних держав, міжнародних організацій	X	X	X
ГОЛОСУВАННЯ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИБОРІВ	X	X	-
ГОЛОСУВАННЯ І ВСТАНОВЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИБОРІВ ДЕПУТАТІВ, СІЛЬСЬКИХ, СЕЛИЩНИХ, МІСЬКИХ ГОЛІВ ЇХ РЕЄСТРАЦІЯ	-	-	X
Виборчий бюлетень	X	X	X
Порядок виготовлення виборчих бюлетенів	X	X	-
Порядок виготовлення виборчих бюлетенів та їх передачі виборчим комісіям	-	-	X
Порядок передачі виборчих бюлетенів виборчим комісіям	X	X	-
Приміщення для голосування	X	X	X
Підготовка до голосування	X	X (а також – для повторного голосування)	-
Організація і порядок голосування	X	X	X
Особливості голосування по одному кандидату (одному виборчому списку)	-	-	X
Порядок організації голосування виборців за місцем перебування (за межами приміщення для голосування)	X	X	X
Підсумкове засідання дільничної виборчої комісії	X	-	-
Опрацювання списків виборців	X	-	-
Опрацювання невикористаних виборчих бюлетенів та контрольних талонів	X	-	-
Порядок відкриття скриньок та підрахунку бюлетенів	X	X	-
Порядок підрахунку голосів на виборчій дільниці	-	-	X
Протокол дільничної виборчої комісії про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці	X	X	X
Визнання дільничною виборчою комісією голосування на виборчій дільниці недійсним	X	X	X
Порядок транспортування і передачі виборчих документів до окружної виборчої комісії	X	X	X
Порядок прийняття та розгляду документів дільничних виборчих комісій окружною виборчою комісією	X	X	-
Встановлення підсумків голосування в	X	X	-

межах територіального виборчого округу			
Встановлення підсумків голосування	-	-	X
Встановлення результатів виборів сільського, селищного, міського голови, депутатів в одномандатних округах	-	-	X
Встановлення результатів виборів депутатів у багатомандатному виборчому окрузі	-	-	X
Встановлення підсумків голосування в межах закордонного виборчого округу	X	-	-
Порядок прийняття та розгляду протоколів окружних виборчих комісій Центральною виборчою комісією	X	-	-
Встановлення результатів виборів	X	X	-
Повторне голосування	-	X	-
Визнання виборів недійсними та проведення повторного голосування	-	-	X
Офіційне оприлюднення (оголошення) результатів виборів	X	X	X
Реєстрація обраних на виборні посади/виборну посаду	X	-	X
Набуття повноважень Президентом України	-	X	-
Посвідчення та нагрудний знак народного депутата України	X	-	-
Заміщення депутатів, повноваження яких були достроково припинені	X	-	-
ЗАМІЩЕННЯ ДЕПУТАТІВ, ПОЗАЧЕРГОВІ, ПОВТОРНІ, ПРОМІЖНІ ТА ПЕРШІ МІСЦЕВІ ВИБОРИ	-	-	X
Заміщення депутатів та проміжні вибори депутатів	-	-	X
Проведення повторних місцевих виборів депутатів та сільських, селищних, міських голів	-	-	X
Проведення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевої ради та сільського, селищного, міського голови	-	-	X
Перші місцеві вибори	-	-	X
ПОЗАЧЕРГОВІ ВИБОРИ	X	X	-
Загальні особливості підготовки і проведення позачергових виборів	X	-	-
Особливості територіальної організації позачергових виборів	X	-	-
Особливості утворення виборчих комісій на позачергових виборах	X	-	-
Особливості складання та уточнення списків виборців на позачергових	X	-	-

виборах			
Особливості висування та реєстрації кандидатів на позачергових виборах	X	-	-
Особливості фінансового та матеріально-технічного забезпечення позачергових виборів	X	-	-
Особливості проведення передвиборної агітації на позачергових виборах	X	-	-
ПОВТОРНІ ТА ПОЗАЧЕРГОВІ ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ	-	X	-
Особливості підготовки і проведення повторних виборів	-	X	-
Особливості підготовки і проведення позачергових виборів Президента України	-	X	-
ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ПРОЦЕСУ ВИБОРІВ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА	X	X	-
Суб'єкти звернення із скаргою	X	X	-
Предмет та суб'єкт оскарження	X	X	-
Суб'єкт розгляду скарги	X	X	-
Строки оскарження	X	X	X
Форма та зміст скарги	X	X	-
Форма та зміст скарги та позовної заяви	-	-	X
Порядок і строки розгляду скарг	X	X	-
Порядок і строки розгляду скарг і позовних заяв	-	-	X
Докази	X	X	X
Рішення суб'єкта розгляду скарги за підсумком розгляду скарги (Рішення за підсумком розгляду скарги. Рішення за підсумком розгляду скарги, позовної заяви)	X	X	X
Рішення за підсумком розгляду скарги	-	X	-
Суб'єкти звернення з позовом до суду по окремих категоріях справ	-	X	-
Особливості перегляду судових рішень	X	-	-
Особливості оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, закладів та організацій, їх посадових та службових осіб	X	-	-
Особливості оскарження рішень чи дій партій (блоків), інших об'єднань громадян	X	-	-
Особливості оскарження дій чи бездіяльності засобів масової інформації,	X	-	-

їх власників, посадових осіб та творчих працівників			
Особливості оскарження дій чи бездіяльності кандидата на виборну посаду	X	X	-
Особливості оскарження рішень, дій чи бездіяльності виборчих комісій, членів виборчих комісій	X	X	-
Відповідальність за порушення законодавства про вибори на виборну посаду	X	X	-
Оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються місцевих виборів	-	-	X
ЗБЕРІГАННЯ ВИБОРЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ	X	-	
Зберігання виборчої та іншої документації і матеріальних цінностей	X	X	X
ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ	-	-	X
Відповідальність за порушення законодавства України про вибори депутатів та сільських, селищних, міських голів	-	-	X
ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ	X	X	X

Наукове видання

Фурашев В.М., Ланде Д.В.

ВИБОРЧИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: СИСТЕМНА ІНФОРМАТИЗАЦІЯ

Монографія

*****

Видається у редакції авторів
Підписано до друку 21.02.11 р. Формат 60 x 84_{1/16}. Друк офсетний.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Умов. друк. арк. 12,32.
Тираж: 350 прим. Зам.№ 1030.
ТОВ «Видавництво «СІНОПСИС»
м.Київ, вул. Якутська, 7. тел. 331-53-22, 331-53-21

*****

З питань придбання звертатися:

Науково-дослідний центр правової інформатики Національної академії правових наук України
01032, м. Київ, вул. Саксаганського 110-В
Тел.: 234-94-56